פערלאג מענדעלע

ווארשע

אַלע ווערק פֿון מענדעלע מוכר-ספֿרים

(ש. י. אבראמאָוויץ)

שבת און יום-טוב

(ערצעהלונגען)

פֿערלאַג „מענדעלע", וואַרשא

1928

אינהאַלט:

חג־האָסיף (אַ יום־טוב פון זאַמלען)

וואָס הייסט חנוכּה?

דער חילוף

שבת

אַ גרויע האָר

אויף אַסיפות

אַ שטאָט אין מזרח וואַנד

די ענטדעקונג פון וואָהלין

Copyright by S. Sreberk NEW-YORK U. S. A. 1927

Printed in Poland

Zakł. Graf. „Stereotyp" Warszawa Nowolipki 7.

שבת און יום־טוב

אין דעם איצטיגען באַנד „שבת און יום־טוב" געהען אַריין מענדעלע מוכר־ספרים'ס פינף מעשות, וועלכע האָבען אַ שייכות צו שבת און יום־טוב; אָט די מעשות זענען אויך אין דער נייער העברעאישער מענדעלע־אויסגאַבע גרופּירט צוזאַמען אין איין אָבטיילונג „חגים וזמנים". עס זענען אויך צוגעגעבען צום באַנד די דריי מעשות „אויף אסיפות", „איבער אַ שטאָדט אין מזרח" און „די ענטדעקונג פון וואָהלין". די אַלע אַכט מעשות זענען, ווייזט אויס, געשריבען דורך מענדעלע'ן נאָך דעם יאָהר 1900, אין דער זאַמלונג פון מענדעלע'ס העברעאישע „ספורים" (אדעס 1900) זענען זיי נאָך נישטאָ.

„די ענטדעקונג פון וואָהלין" איז פערעפענטליכט אין דעם זאַמעלבוך „הילף", וואָס איז ערשיענען אין יאָהר 1903.

אין דער ערשטער מעשה „חג האסיף" דערצעהלט מענדעלע וועגען דער קאָלאָניע שאבא, אַ קאָלאָניע ביים שוואַרצען ים, „אַ קאָלאָניע גאָר אַנטיק, מיט פעלדער מיט וויינגערטנער, וואָס די טרויבען זייערע זענען מחיה, ניבען־צו קראַנקע אַ שטיק געזונד". און אָט דער קאָלאָניע שאבאָ איז מענדעלע געפאָהרען זומער אויף אָברוזה און אויף טרויבען. אין אַ העברעאישען בריעף צו זיין נאָהענטען פריינד ש. דובנאָוו שרייבט מענדעלע (אין דעצעמבער 1904), אַז דעם „פאָריגען זומער האָבען מיר, איך מיט מיין פרוי, געוואוינט אין שאבא, געגעסען דאָרט טרויבען צו זאַט". אַ צווייט מאָל טרייבט מענדעלע אין אַ בריעף

צו ש. דובנאָוו (ערב־סוכּות 1911): „געכּמען בין איך צוריקגעקומען פון שאַבּאַ, וואו איך האָב פערבראַכט מיט מיין פאַמיליע.“

אין די מעשות מישען זיך די איינדרוקען פון געגענוואַרט מיט ערינערונגען פון אַמאָל. מענדעלע ווערט ווי אַרויסגעצויגען פון זיין פערצייטיגען לעבען און אַריינגעצויגען אין דער היינטצייטיגער ווירקליכקייט. אָבער זיינע וואָרצלען זענען אַלץ טיעפער געשלאָגען געווען אין דעם באָדען פון צוריק מיט יאָהרען און יאָהרען.

דערצעהלענדיג וועגען „דער ענטדעקונג פון וואָהלין“, זאָגט מענדעלע: „ווער זאָל זיך עס דענסטמאָל געווען ריכטען, אַז מיר, זיין איינינקעל, זאָל אין אַ צייט אַרום שפּעטער בּעשעהרט זיין זעהן אויף די עלטערע יאָהרען, ווי דאָס אייגענע אָרט, וואָס האָט פריהער געפליסט מילך און האָניג, פליסט אַצינד, אוי וועה–עס איז שווער צו זאָגען... נאָר איך, מענדעלע, בּין דערצו שוואַך, אַלט. מיין איינציגער כּוח, אוי, איז נישט מעהר, ווי וויינען שטילערהייד פאַר זיך, וואַרגען זיך מיט טרעהרען, און צו די אַלע פריהערדיגע, אַלטע יודישע צרות צו־צושרייבּען אין די כּראָניקעס אויך די היינטיגע נייע צרה“.

נ. מ.

חג האָסיף (אַ יום-טוב פון זאַמלען)

חג האסיף *)

(א יום-טוב פון זאמלען)

אמשה

געדרוקט בהשתדלות **מענדעלי מוכר ספרים.**

א.

יודען בכלל, זענען דאָך, ווי ס'איז בעוואוסט, שוואַך נעביך אין געזונד, פערזאָרגט, ברוך-השם, מיט יסורים מיט קרענק, ווי א שטיינער: שטעכעניש, בויכוועהטיג, שווינדעל, קאָפּדרעהעניש וכדומה און בעדאַרפען דאָך נעביך טאַקי זיך קורירען. וואָס-זשע טהוט גאָט? מאַכט ער זיי אַ קאָלאָניע דאָ אין אונזער געגענד, ביי'ם ים, שאבא הייסט זי, אַ קאָלאָניע נאָר ט̇נטיק מיט פעלדער מיט וויינגערטנער, וואָס די טרויבען זייערע זענען מחיה, גיבען צו קראַנקע אַ שטיק געזונד. באמת איז די דאָזיגע קאָלאָניע ניט אונזערע, ניט קיין יודישע, נאָר „זייערע" — אַ גויעשע, הייסט עס. גאָט האָט אַיינגעגעבען שכל די דייטשען, און די ערדאַרבייטער פון דער שווייץ זאָגענדיג: קומט, בעזעצט זיך דאָ, ביי'ם שוואַרצען ים, בויט אייך אויס הייזער, פלאַנצט ווייַנגערטנער! און יודעלעך — מיין פאָלק ישראל, וועלען קומען צו אייך אלע יאָהר, אין הערבסט,

---

*) אַזוי הייסט אין דער תורה יום-טוב סוכות, ווייל דעמאָלט האָבען יודען אין ארץ ישראל געזאַמעלט זייערע תבואות פון די פעלדער.

אויף אַ טרויבען-קור. די גוים האָבען געטהון גאָט'ס געבאָט — זענען געקומען, אויסגעבויט אַ קאָלאָניע, געאַרבייט, געזייעט, געפלאַנצט, און זענען היינט רייך, פערזאָרגט מיט ווין, מיט אַלעס-גוטען. נאָר געבען די יודען וויינטרויבען צום עסען גיבען זיי ניט אומזיסט סיידען פאַר געלד, וואָס איז, יודען זענען דען פויגעל, „וואָס אַקערן ניט זייען ניט, שניידען ניט, און הקדוש-ברוך-הוא שפּייזט זיי"? יודען אמת טאַקי „פליהען אין דער לופט", אָבער מענשען זענען זיי דאָך פאָרט, זענען ניט קראַנק ניש'קשה צו צאָהלען, און נאָך ווי? טהייערער טאַקע! מילא וואָס מאַכט עס יודען אויס, קומען זיי און בעצאָהלען טהייערער. אָבער אָרימע לייט, וואָס טהוען קבצנים נעבּיך, וואָס בעדאַרפען טרויבען אויך אויף אַ רפואה און האָבען ניט קיין גראָשען? גיט גאָט אַין שכל זיינע קראַנקע קבצנים'לעך, זיי זאָלען אויסוואַרטען שאַ, שטיל, ביז די נגידים וועלען זיך לאָזען קיין שאבא אויף טרויבען. און קוים זענען יענע אַהין אַוועק, ריהרט זיך חברה קבצנים, נעהמען די פים אויף די פּלייצעס און מאַרש, מאַרש נאָך זיי, נאָך די בעלי-בתים, חברה טהוט זיך אַ שאָט קיין שאבא ווי אַ היישרעק אַזוי, אַז אויף אַין בעל-הבית קומט עפטערס אויס זיבען קבצנים!

אַ גאַנץ יאָהר איז די קאָלאָניע רוהיג. איטליכער פון די אַיינוואוינער דאָרט בעשעפטיגט זיך מיט זיין אַרבייט אין פעלד, אין וויינגאָרטען. ניטאָ קיין לעדיג-געהער, מען זעהט ניט קיינעם אַרומגעהן מיט אַ טאָרבע איבער די הייזער, מען הערט ניט קיין ליאַרם, קיין געשריי. אויף די נאַסען וויזען זיך ציטיגע וויינטרויבען — העהע! טהוען זיך דאָרט אַוויז די בני-יעקב קאָמפּאַניעס-ווייז, נגידים מיט קעשענעס און אָרימע-לייט מיט טאָרבעס. ס'איז ליהודים, די קאָלאָניע רוישט, ווימעלט! ס'איז אַ יודיש שטעדטעל מיט אַלע אָבשניטצלעך — מיט גבאים און גבאי'טעס אויף צדקה-זאַכען. בחורים און מיידלעך נעהמען אַ פּאַטשיילקע און קלייבען נדבות, נישט דורכלאָזענדיג אין מאַרק קיינעם. מען דינגט ערגיץ אַ שטיבעל אויף דאַוונען „ימים-נוראים" און מען שטאָפּט אָן דאָרט יודען מיט יודענעם איינג ווי אין אַ פעסעל מיט הערינג. מען איז מפקיר די ביינער, מען שטופּט זיך און מען שוויצט אַ שרעק! פאַר נויט ראַטעוועט מען זיך און מען געהט אַרויס אויף דער גאַס, מען שפּאַצירט זיך דאָרט בקאָמפּאַניע אין די טליתים, מען רעדט און מען דאַוונט כלומר'שט. האַלט מען אינווענינג אין שוהל ביי קדושה, גיט מען זיי אַ ידיעה, שפּרינגט מען קדוש, קדוש, אויף דער גאַס!

איך בין אויך אָנהויב הערבּסט געקומען קיין שאבא, נישט צוליעב

דעם, צו עסען דאָרט וויינטרויבען, ווי צוליעב אויסרוהען זיך אַ ביסעל פון דער אַרבייט מיינער אַ גאַנץ יאָהר. אַלע טאָג פלעג איך אויפשטעהן פריה און שפּאַצירען איינער אַליין צווישען די וויינגערטנער, עטהעמען פרישע לופט און הנאה האָבען פון גאָטס וועלטעל, דאָס שענע.

ב.

איינמאָל שפּאַציר איך מיר צווישען די ווייגנערטנער עפּיס פּערפּראַכט און אַ קייכענדיג הוסטעלע פון ערגיץ האָט מיך אַרויסגעבראַכט פון מיינע געדאַנקען. איך טהו אַ קוק, דערזעה איך, עפּיס אַ מענש שטעהט פאַר מיר, אין דרייען געבויגען, קייכט, הוסט, האַלטענדיג אויסגעשטרעקט צו מיר די הענד, רייבענדיג מיט די שפּיצען פינגער, מיט אַ קרימעלע און אַ פּנים'ל פון אַ נעביך, באַלד טאַקי געווען צו דערקענען, אַז דאָס איז אַ יוד און בעט אַ נדבה. איך קוק מיך :.יין איהם אין פּנים, אַז איך טהו מיך אַ חאַפּ צוריק, מאַכענדיג שטאַרק פערוואונדערט:

— רב יעקב פּנחס!!

דער יוד קוקט זיך איין אויך אויף מיר, מינעט זיך און זאָגט, שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ:

— יאָ, יאָ, יעקב פּנחס בין איך!... שלום עליכם רבי מענדיל!

— עליכם שלום!

רב יעקב פּנחס'ן, אָדער ווי ער האָט ביי אונז דאָרט געהייסען אויפ'ן ווייבס נאָמען, יעקב פּנחס שיינדעל-מיריל'ס, האָב איך געקענט מכּמה שנים. איך האָב איהם געקענט פאַר אַ בּנעימות'דיגען, סטאַטעשנעם מענשען, מיט שעהנע בּנעהמונגען, חאָטש ער איז געווען אַ מלמד כּל ימיו. די מלמדים זענען פאַר קנאה געווען איהם פאַרביסענע שונאים, פלעגען דייטען אַלע אויפפיהרונגען זיינע צום שלעכטען, אויסטראַכטען אויף איהם וואָס ניט געשטויגען ניט געפלויגען, כּדי אָנפּייפען איהם אין דעם מלמדות. געמורמעלט אויף איהם, אַ שטייגער, ער קוקט אַריין

אין בּאור פון משה אָדעסער, חאַפּט אויך אַ קוק אין די יוּ.. פּנגבה אינ'ם באור פון משה אָדעסער, חאַפּט אויך אַ קוק אין די יודישע גאַזעטעס און לייענט אַריין דעם קאָפּ אין דקדוק. נאַראָנים האָבען געגלויבט און געווען אין כּעס. קלוגע האָבען געוואוסט, אַז ס'איז אַ ליגען און געלאַכט. היינט ווייס איך זיכער, אַז מען האָט איהם אומזיסט חושד געווען. היינט ערשט פערשטעה איך, אַז איך האָב ניט פערשטאַנען, אין דער יוגענד, דאָס דקדוק-רש"י אויפ'ן פּסוק „בראשית ברא", וואָס רבי יעקב פּנחס האָט מיר אין חדר דערקלערט, און ער אַליין, מחילה, האָט עס אויך גיט פערשטאַנען. נאָר דערנאָכדעם, אַז רבי יעקב פּנחס האָט עס מיר דערקלערט מיט קולות, מאַכענדיג מיט הענד און פיס, שטאַרק פערפלאָנטערט, האָב איך מיר געשראָקען און געזאָגט: איך פערשטעה, פערשטעה! דאָך אַ ביסעל אמת איז פאָרט געווען אין די מלמדים'ס דייה. רב יעקב פּנחס פלעגט ליעב האָבען אַריינוואַרפען אין זיינע בריפלעך טערפּקע לשון-קודש-ווערטער, און שרייבען מליצה'דיג, כּמעט נישט צום פערשטעהן, ווי יענע בּריה'ס אַ מאָל. איינמאָל האָט ער זיך ניט געהיט און געוואָרפען מיט פראַגע-צייכענס, מיט אויסרופונגס-צייכען אָהן אַ שיעור. וואָס אַ וואָרט,—אַ פראַגע צייכען; וואָס אַ וואָרט—אַ געשריי; אַזוי אַז די מלמדים האָבען זיך איבערגעשראָקען און געזאָגט און געזאָגט.

שיינדיל-מיריל, רב יעקב-פּנחס'עס ווייב, איז געווען אַ בעריידעווּדיגע יודענע, מיט אַ געמבע, אַזוי אַז זי האָט גערעדט ביי זיך אין שטוב האָט מען געהערט אויף דער צעהנטער גאַס. פלעגט גרינג זיך אָנצינדען, אַריינקומען אין כּעס און גריך טאַקי זיך איבערבעטען, אפשר אַ מאָל הונדערט אין טאָג. דעם מאַן איהרען האָט זי געאַכט און פלעגט אָבּהיטען איהם מיט זיין עסען און טרינקען, מיט זיין גלעזעל ציקאָריע אין דער געהעריגער צייט. רב יעקב-פּנחס האָט זי ליעב געהאַט, זי געפאָלגט און, ווי דער שטייגער איז פון באַנק-קוועטשער, טאַקי מורא געהאַט פאַר איהר אויך. שונאים פלעגען זאָגען, אַז זי געוועלטיגט איבער איהם און האָט זעהר „אַ שווערע האַנד". אַז אַ מאָל איז איהם געשוואָלען געווען דאָס פּנים, האָט מען געזאָגט, דאָס איז געקומען פון אַ האַנד, פון שיינדיל-מיריל'ס האַנד!

אַקעגען אַ היבּשע ווייל'ע בין איך און רב יעקב פּנחס געשטאַנען שווייגענדיג און צומישט. ער איז געווען צומישט און האָט זיך געשעמט, וואָס ער האָט אויסגעשטרעקט צו מיר די האַנד, בעטען אַ נדבה, און מיר האָט שטאַרק געריסען דאָס האַרץ, וואָס איך האָב איהם נעביך

געזעהן אין אזא צושטאנד. דערנאָך בין איך אַרויס מיט אַ וואָרט, און שטאַמלענדיג, גלאַט אַזוי זיך, געזאָגט:

— יאָ, אַזוי געהט עס אין דער וועלט!... האָט זיך עס מיר נאָר אומגעריכט אונטערגערוקט רב יעקב פנחס היינט!... נו!...

רב יעקב־פנחס האָט טיעף פונ'ם האַרצען אַ זיפץ געטהון און קיין וואָרט ניט גערעדט.

— וואָס זיפצט איהר אַזוי, רב יעקב פנחס — מאַך איך צו איהם פריינדליך, ווילענדיג איהם טרייסטען — אַט געהט אַ ניי יאָהר אויף אונז יודען צום גוטען. אָט, אָט האָבען מיר סכות, דעם ליעבען יום־טוב, זמן שמחתנו!

— עט! — מאַכט רב יעקב פנחס, פאַרקרימענדיג זיך ווי אַנגע'ברוגז'ט, מיט פעראַכטונג, אַ מאַך געבענדיג מיט דער האַנד — וואָס מיר „זמן שמחתנו?" היינט איז „זמן" ניט קיין „זמן" און שמחה ניט קיין שמחה.

רב יעקב פנחס האָט מיר אויסגעזעהען, ווי ער איז מיט זיינע רייד מבזה די ימים־טובים און געטראַכט ביי מיר, אפשר ניט אומזיסט טאַקי האָבען די מלמדים אַמאָל איהם חושד געווען, אַז ער פאָרעט זיך מיט דקדוק און קוקט אַריין אין „יענע" מיני ביכלעך. און ווי איך וויל איהם דאָ מאַכען אַ בעמערקונג, רופט זיך אָן רב יעקב פנחס ווייטער:

— „זמן שמחתנו זאָגט איהר. אָט דורך די צוויי ווערטער איז די גאַנצע צרה...

— זייט־זשע מוחל, איהר רב מענדיל! איך זעה, ניש'קשה, אַז איך קום אייך אויס ריין משוגע, אָדער גאָר אַ אפיקורס. מען טאָר אָבער ניט בעשולדיגען אַ מענשען ביז מען הערט איהם פריהער ניט אויס, און אַלסדינג וואָס מיט איהם האָט זיך פּאַסירט.

— אדרבה, דערצעהלט, רב יעקב פנחס — רוף איך מיך אָן — קומט, מיר וועלען זיך דאָ אַזוי געהן און איהר וועט דערצעהלען קומט, קומט, איך בעט אייך!

ג.

— די מעשה דערפון איז אַזוי — הויבט ר' יעקב פנחס אָן צו דערצעהלען, אויסשנייצענדיג פריהער די נאָז און אַ פאָהר־געבענדיג מיט אַלע פינף פינגער איבער'ן פנים און איבער דער באָרד — אַז אונזערע הייליגע חכמים זאָגען: „איז אַנ'עם־הארץ אַ חסיד טאָר מען ניט וואוינען ביי איהם, ניט שטעהען אין „זיינע ד' אמות",— זענען זיי טאַקי גערעכט. איהר הערט? ווערה, ווערה איז מיר, וואָס איך האָב זיי ניט געפאָלגט, און איך מיט נאָך עטליכע שכנים האָבען מיר געוואוינט ביי אַייזיק־בער, דעם פראָצענטניק אין הויז. אייזיק־בער דעם פראָצענטניק קענט איהר דאָך, אַז ער איז אַ גרויסער עם־הארץ און אַ ווילדער חסיד; אַז ער לאָזט זיך דערקענען צו אַ אָרימאַן אין אַ שלעכטער צייט, דערבאַרמט זיך און לייעט איהם אַלע וואָך ביסלעכווייז קרן מיט פראָצענט, נעהמענדיג ביי איהם אַ וועקסעל אויף צוויי מאָל, דריי מאָל אַזוי פיעל, וויפיעל דער חוב בעטרעפט. אַזאַ מכה מיט מכה'לעך זאָל זיך איהם, רבונו של עולם, זעטצען! ער האָט דאָך מיר געטהון אַזוינס וואָס אַ שרעק. דערפון אָבער וועל איך דערצעהלען שפעטער, איצט אַז איך דערמאָהן זיין נאָמען, „קוועטשט עס מיך אין בויך" און מוז אויסלאָזען צו זיין קאָפּ מיט אַ קללה. לאָז ער געהן צו אַלע רוחות, און איך קעהר מיך אום צו מיין ענין. בקיצור, האָב איך מיט נאָך עטליכע שכנים געוואוינט אין שכנות ביי אייזיק־בער'ן, די כפרה זאָל ער ווערען! אַז ס'איז געקומען די צייט פון סכות, האָבען די שכנים זיך גענומען צו מאַכען אַ סוכה. איך בין אויך צוגעשטאַנען צו זיי ווי אַ שותף, מיט אַ עצה, און מיט אַלץ וואָס נאָר מעגליך. זיי זענען געקומען מיט זייערס, דער מיט

א פלאָקען, יענער מיט א טשאָלענטברעטיל, איינער מיט א שטייג פון
עופות, דער אַנדערער מיט פערזשאַווערטע טשוועקעס און איך מיט
א לאָקשענברעטיל, מיט פאַרפלאָנטעטע שנירלעך און א צושאָטענע.
אויסגעריבענע ראָגאָזשע. און אייזיק-בער, געשוואָלען זאָל ער ווערען ווי
א באַרג, ער האָט אָבגעגעבען פאַר דער סוכה בײ זיך אין הויף א ווינ-
קעל, וואו די בהמה ליגט און נעכטיגט א גאַנץ יאָהר. „די מצוה פון
סוכה, האָט ער געזאָגט, איז אַזוי גרויס, אַז א כפרה פאַר איהר דער
גאַנצער צער בעלי-חיים. ניש'קשה, דער רוח וועט די בהמה ניט נעה-
מען, אַז זי וועט זיך וואַלגערען זיבען טעג אויפ'ן מאַרק. אי וואָס זי
וועט מיר געבען ווייניגער מילך, אָדער זי וועט גאָר פגר'ן? נו, וועט
גאָט ברוך-הוא ממלא זיין מיין שאָדען". — איהר פאַרשטעהט? דערמיט
האָט ער געגעבען אונז אָנצוהערעניש, אַז די סוכה איז איינגאַנצען זײ-
נע, וואָרום פון איהר שטעהט איהם דאָך פאַר צו ליידען א גרויסען
היזק. בקיצור, ווי די מעשה איז, די סוכה איז פאַרטיג געוואָרען מיט
אַלע זאַכענישען, ווי געהעריג. צווײ ברעטער און קרומע קלעצלעך האָ-
בען געדינט פאַר בײנק. זיצען אויף זײ האָט מען בעדאַרפט אויף
משקולת, נישט צוטהון זיך א מינדסט ריהרעלע, מען זאָל הל'לה ניט
פאַלען אין ברעכען האַלז און נעניק. א גרויסע לאָקשענברעט איז גע-
לעגען אויף א פעסעל פון אונגערקעס און נעדינט פאַר אַ טיש, בײ וועל-
כען עס האָבען נישט געגעסען אַלע שכנים מיט א מאָל, נאָר בעדאַרפט
איינע די אַנדערע איבערוואַרטען, די אַרויס יענע אַריין. און עסען האָט
מען בעדאַרפט מיט קאָפּ. ניט צוריהרען זיך צום טיש גראָבליך מיט
דער האַנד, דאָס לאָקשענברעט זאָל ניט אַראָפּפאַלען, חס-ושלום. איז
דאָך, דאַכט זיך, גאַנץ גוט. הערט-זשע ווייטער, זייט מוחל. אַז מען איז
די ערשטע נאַכט יום-טוב אַריין אין סוכה קידוש מאַכען הויבט זיך
אויף ווי געוועהנליך איז אין דער דאָזיגער צייט, א גרויסער שטורם-
ווינד און לעשט אויס די בענשליכט. עס ווערט אַ רעש א געטומעל, א
חאַפּעניש, א צוטרעטעניש צווישען די שכנים. אין א שעה צווײ אַרום
צינדט מען ווידער אָן אין סוכה די ליכט און עס געהט אַריין די
ערשטע וואַך, אין וועלכער עס צעהלט זיך דער בעל-הבית, ימח שמו,
און איך. ווי נאָר מען טראָגט מיר אַריין די יויך הויבט אָן גיסען
א קאַלטער אָסענדיגער רעגען — און קאָפּ, קאָפּ אין טעלער. אייזיק-
בער, פערהאַפּט זאָל ער ווערען, וואָס איז אַנ'עם-הארץ און א חסיד,
וויל ניט הערען דעם רעגען און דוקא זיטצען אין סוכה. הײנט אַז ער,

ימח שמו וזכרו, טהוט אַזוי, א פשיטא שוין איך, כלמד, וואָס מיינע
חברים זוכען זיך צו מיר, צו פערשוואַרצען מיך מיט רכילות פאַר די
בעלי-בתים. ער, די כפרה זאָל ער ווערען, זיצט זיך אין א פיקסען-פעלץ
און ס'איז איהם וואַרם. מיין פעלץ אַקעגען ליגט נאָך פון פסח אָן פאַר-
זעצט אין לאָמבאַרד און איך זיץ אין איין קאַפּאָטע און ציטער פאַר
קעלט. דעם גאַנצען טאָג, ערב יום-טוב, בעדאַרפט איהר וויסען, האָב
איך אין מיין מויל נישט געהאַט, מיין חייב איז געווען שטאַרק פאַר-
טראָגען מיט דעם קאָכען, באַקען אויף יום-טוב. און אַז ווייבער זענען
פאַרטראָגען, ווייסט איהר דאָך, אַז זײ זענען אין איין כעס. איז דער
מאָן הונגעריג, איז גלייכער פאַר איהם דערנסטמאָל איינהאַלטען זיך און
שווייגען איידער איינשטעלען זיך און שמועסען פון עסען. טילא, פאַר-
שטעהט איהר דאָך, אַז איך האָב געהונגערט נישט צו רעדען קיין וואָרט.
און וואָס לאָזט זיך אויס? איך געה אַריין אין סוכה נאָך אַזאַ תענית,
אָבפאַסטען זיך דאָרט, גיסט אויף מיר אַ רעגען. דאָס געקעכטס ווערט
איינ-קאַלט, איך ציטער פאַר נעץ, פאַר קעלט און עס, מ'שטיינס-געזאָגט,
אין איילעניש, אין חאַפּעניש, דערווייטערט פון חייב און, קינדער, —
איך דאָ אין סוכה בין אַליין, ווי א אַלמן, און מיין ווייב דאָרט אין שטוב—
ווי א אַלמנה.

וועט איהר דאָך זאָגען: פשיטא! וואָס לאָזט מיך דאָ יעקב פנחס
הערען? אַלטע געוועהנליכע מעשיות, וואָס קומען פאַר תמיד, אַלע יאָהר,
און יודען נעהמען עס אָן פאַר ליעב, זיצען אין סוכה און זענען פרעה-
ליך. אמת, גערעכט טאַקע! מהאי טעמא בין איך דאָך מקצר און רעכען
ניט אויס די אַלע אַנדערע זאַכען, וואָס האָט זיך געמאַכט אין סוכה,
ווי א שטייגער, די קאַליושעס וואַסער, וואָס זענען געשטאַנען דאָרט פון
רעגען, די מעשה מיט דער ברעט, וואָס איז אַראָבגעפאַלען, דורך
א קליין ריהרעלע, פון דעם פעסעל, אינאיינעם מיט'ן געפעס מיט הכל
בכל כאשר לכל. די מעשה מיט דער בהמה אַייזיק-בער'ס, א מכה איהם
א גרויסע, ווי איהר האָט זיך פערגלוסט קראַצען זיך אָן דער סוכה,
האָבען געציטערט, זיך צושאָקעלט די ווענט און געפאַלען די בײנק מיט
די, וואָס זענען געזעסען דערויף! די מעשה מיט די ווייבער, וואָס האָבען
געשיקט די מאַנען זייערע אַריין כמעט דאָס גאַנצע פלייש,
דאָס גאַנצע ביסעל יויך וכדומה, כדי ניט פערשעמט צו ווערען פאַר לייט,
פאַר פרעמדע דאָרט, און אַליין, זײ און די קינדער, האָבען געהונגערט
געבעך. און וואָס פאַר א טעם האָבען די מענער געפיהלט אין דעם

עסען, בעטראכטענדיג דאס, עס האט זיי געטריפט דאס בלוט, זיך געווארגען מיט איטליכען ביסען. נאך און נאך אזעלכע מעשיות, וואס מאַכען זיך סוכות־צייט און גארנישט! יום־טוב איז יום־טוב און יודען זענען יודען. פון די מעשיות רעד איך ניט. עט! זיי געהען אוועק אינאיינעם מיט דעם יום־טוב און עס בלייבט פון זיי קיין זכר ניט. איין מעשה נאר וויל איך דערצעהלען, וואס זי האט איבערגעלאזט א אייביגען רושם אויף מיר און אויף מיין הויזגעזינד, וואס צוליעב איהר בין איך אריין אין א גרויס אומגליק, בין עלענד, ארים, שטארק געפאלען, ווי איהר קוקט מיך אן

ד.

די לעצטע ווערטער האט געזאגט רב יעקב פנחס, בעוואשענדיג זיך מיט טרעהרען.

א פאר מינוט האט רב יעקב פנחס געשוויגען, דערנאך האט ער אויסגעווישט די אויגען און ווייטער דערצעהלט.

דעם דריטען טאג חול־המועד סכות וועל איך אייביג ניט פערגעסען. א ביטערער, פינסטערער טאג איז עס געווען, א אנהויב צו אלע מיינע צרות, וואס נאכדעם, ווען איך רעד פונ'ם דאזיגען טאג, ווער איך צוקאכט, אין קאפ איז מיר א אויסמישעניש און אז איך רעד, האפ איך איין ווארט פאר'ן אנדערען. איך וועל אייך איבערגעבען ווי ווייט איך קען.

מיעד, הונגעריג, צובראכען פון דער ארבייט יענעם טאג, בין איך אהיים געקומען, אין דער־גיך אפצועסען און לויפען צוריק צו דער ארבייט. איהר ווייסט דאך, אז „זמן שמחתנו“ איז דער אנהויב „זמן“ פאר מלמדים, צו בעקומען קינדער און צונויפשטעלען א חדר. דאס איז ממש אזוי שווער ווי „צו קינד“ געהן. מלמדים בוצקען זיך דענסטמאל איינע מיט די אנדערע, דער יענעם פארלויפט דעם וועג, איטליכער טהוט וואס ער קען, צו בעקומען נייע קינדער און אנפייפען יענעם אין חדר. אלע מיטעל זענען דענסטמאל רעכט — רכילות, מסירות, פאלשע שבועות, שקרים, וואס נאר מעגליך.

לויף איך אריין אין שטוב געשווינד, זאגענדיג צו מיין ווייב אין איין אטעם: עסען!... ניטא קיין צייט!... נעהמט מיין ווייב די אלע ספראנאלען: א טישטוך, מעסער, זאלץ, א קריגעל וואסער מיט א האנד־

מוך, מיר אין האַנד ניט זי צום טראָגען אַ שיסעל מיט הייסען קאָליש און אַזוי בעלאָדען לאָזען מיר זיך געהן גיך פונ'ם שטוב אין הויף אריין. ווי מיר קומען צו דער סוכה — טפרר! — דאָס טהירעל איז פערשלאָסען! וואָס טהוט מען? גיט מיר איבער מיין ווייב דאָס קריגעל וואסער, דאָס טישטוך מיט דעם האַנדטוך ווארפט זי מיר ארויף אויפ'ן אַקסעל און זי אַליין לאָזט זיך געהן צו די שכנים פרעגען וועגען דעם שליסעל. און בעת זי געהט זיך ארום פון איין שכן צום אַנדערען, שטעה איך מיר אין הויף, איינגעהילט מיט דעם טישטוך ווי אַ טלית'. דאָס קריגעל וואסער אין דער לינקער האַנד, די שיסעל קאָליש אין דער רעכטער. און קען מיך ניט ריהרען פון אָרט, ווי צוגעשמידט צו דער ערד. דער טאָג איז געווען אַ וואָלקענדיגער, אַ אָסענדיג רעגענדיל האָט זיך געזייהט ווי דורך אַ זיפּ און אריין אין שיסעל געקעכטס.

איך שטעה ווי אין געהאַקטע וואונדען און אין קאָפּ פּיקט מיר דער „חדר", אוי וועה, טאָמער וועלען זיך יענע פערחאַפּען צו די בעלי־הבתים און אוועקנעהמען די קינדער, אויף וועלבע איך האָב אין איינ־יעדע מינוט האָט זיך מיר געצווינגען ווי אַ שעה. ווען ניט די מורא פאַר מיין ווייב, וואָלט איך אַ וואָרף געטהון די שיסעל מיט די אַלע זאַכען און וואָלט אַנטלאָפען. מיין ווייב געהט דערווייל ארום צווישען די שכנים — אַהין־אַהער, ניטאָ ביי זיי קיין שליסעל! געהט זי דאָך צו אייזיק־בער'ן, געהן זאָל ער אין דער־ערד אריין! זאָגט דאָס ווייב זיינס, די ארורה! ביים מאַן איז דער שליסעל. זאָגט מיין ווייב: געהט נעהמט ביי איהם דעם שליסעל. זאָגט דאָס ווייב זיינס: מיין מאַן שלאָפט. זאָגט מיין ווייב: אייער מאַן שלאָפט און מיין מאַן איז הונגעריג. זאָגט זיין ווייב: אייער מאַן קען וואַרטען. זאָגט מיין ווייב: אייער מאַן קען אויפשטעהן. צולאָזט זיך זיין ווייב אויף מיין ווייב מיט זידלערייען, גיט מיין ווייב אָפּ זיין ווייב די זידלערייען צוריק מיט אַ צונאָב. שטעהט אויף אייזיק־בער, קיין תחית המתים זאָל ער ניט אויפשטעהן, בייזערט זיך אויף מיין ווייב, שטאַרק אין כעס, נעהמט און שטופּט זי ארויס פון שטוב. שרייעט מיין ווייב נעביך זעהר פערביטערט, פערזאַמלען זיך אין אַ רעדעל אַלע מענשען אין דעם הויף פון קליין ביז גרויס. עס ווערט אַ טומעל, אַ קאָכעניש, עס דערגרייכט ביז צו אַ געשלעג און פערציהט זיך העט ביז נאָך מנחה־צייט.

— פאַרטרויערט, פאַרשעמט קעהר איך מיך אום מיט מיין ווייב אין שטוב אריין. זי נעביך, גיסט אויס איהר האַרץ, רעדט, טענה'ט.

וויינט, און איך דאַווען מעריב, לייען קריאת־שמע, פאַל ווי אַ דער'הרגעטער אויפ'ן בעט און שלאָף אָהן עסען, אָהן טרינקען. אויפחאַפּענדיג זיך אויף מאָרגען, דערפיהל איך שטאַרקע קאָפּשמערצען, די גלידער זענען מיר שווער און קען ניט ריהרען מיט איין אבר. פון בעט קען איך שוין ניט אַראָפּ. הויבט זיך אָן אַ מעשה מיט דאָקטורים. זאָגט מען, דאָס איז מיר געקומען פון אַ שטאַרקע פערקעלטונג אין סוכה און אויפ'ן הויף, בשעת איך בין געשטאַנען דאָרט אָנגעלאָדען ווי אַ אייזעל אונטער'ן פרייען הימעל. בקיצור,— איך בין אָפּגעלעגען אַ היבשע צייט קראַנק, פאַרדולט, נישט צו־וויסען אויף וואָס פאַר אַ וועלט איך בין. אַז איך האָב מיך אויפגעחאַפּט איז שוין געווען לאַנג, נאָך בין־הזמנים, נאָך „זמן שמחתנו" הייסט עס. די מלמדים האָבען מיר צונומען דעם חדר, און איך בין געבליבען אויסגעשטעלט — אָהן פרנסה!

— און אַז דאָס שלים'מזל געהט, שלעפּען איהם זיך נאָך פיעל אַנדערע צרות. עס דויערט ניט לאַנג, בעקום איך אַ פּאַפּירעל פונ'ם „מיראַ־וואָי סודיאַ" וועגען אַ חוב פון צוויי הונדערט רובעל, וואָס איך בין שולדיג אויף אַ וועקסעל אייזיק־בער'ן, פערחאַפּט זאָל ער ווערען. בלייב איך מיט מיין ווייב פאַרגאַפּט, קוקען איינער דעם אַנדערען אָן, נישט צו פאַרשטעהן תחילת, וואָס דאָס בעטייט, אפשר איז עס אַ טעות. איך מאַך מיר האַרץ און נעהם מיך טרייסטען מיין ווייב, לאַכענדיג דערביי מיט גרינגע הערם. זי זיך ניט מצער, שיינדיל־מירל, זאָג איך, ניש'קשה. איך וועל געהן און זאָגען להד"ם! לא, מיט אַ אלף. און ווי איך רעד אַזוי, לאָזט מיין ווייב ארויס אַ געשריי אויף אַ וויינענדיג קול: אוי, אַ וועהטאָג אַ גרויסער. דאָס שמעקט אודאי מיט די הונדערט רובעל, וואָס מיר האָבען אַמאָל געליהען אָט ביי דעם גזלן אויף חתונה צו מאַכען אונזער טאָכטער, חסיא־גיטיל! — ע, וואָס רעדסט־דו, זאָג איך צו מיין ווייב, נאָט איז מיט דיר, די הונדערט רובעל האָבען מיר דאָך שוין גאַנץ לאַנג אויסגעצאָהלט קרן מיט פּראָצענט אַלע וואָך! — נו, און דער וועקסעל אונזערער וואו איז? פרעגט מיין ווייב, אָט דער וועקסעל, דער טאָפּעלער, אויף צוויי הונדערט רובעל, וואו איז? — דער וועקסעל, פרעגסט־דו, וואו איז? זאָג איך שטאַמלענדיג, ער איז איבערגעבליבען ביי איהם... אויסגעמעקט זאָל ער ווערען, ביי איהם... אוי, ביטער! שרייעט מיין ווייב, אויסשטרעקענדיג די הענד צו מיר מיט אַ געוויין, נעבאַלד, שוטה, וואָס האָסט־דו איבערגעלאָזט דעם וועקסעל ביי דעם רוצח אין די הענד? — מילא, וואָס איז דאָ אַזוינס? זאָג איך,

דער וועקסעל איז דאָך אַ אָפּגעצאָהלטער, איז דאָך די עבירה אויף איהם, אויף איהם, וואָס ער האָט עובר געווען אויף אַ לאו און געהאַלטען אַ אָפּגעצאָהלט וועקסעל ביי זיך אין שטוב! — ט-ל-ט-ד! לאָזט מיין ווייב אַרויס אַ געשריי און בלייבט אין חלשות.

— דעם סוף דערפון ווילט איהר הערען, רב מענדיל, אוי, הלואי אַזאַ סוף אייזיק-בער'ן. אין דר'ערד אַריין ער מיט אַלע פּראָצענטניקעס זיין גלייכען! עס האָט ניט געדויערט לאַנג, האָט מען מיר איבערגעשריבען אַלע זאַכען אין שטוב, האָק און פּאַק מיט די בעבעכעס, עפּענטליך פאַרקויפט אַלסדינג און מיר זענען געבליבען בלויז אָרם און נאַקעט, ווי די מאַמע האָט אונז געהאַט!

ביי די ווערטער איז רב יעקב פנחס געבליבען שטעהן שטיל, אַרויפלייגענדיג די האַנד אויפ'ן פּנים, און האָט געזיפצט, געריבען די אויגען. דערנאָך קעהרט ער זיך אום צו מיר און זאָגט:

— איך וועל אייך ענדיגען די מעשה בקיצור, וואָרום דערצעהלען אַלסדינג אַקוראַט איז איבער מיינע כחות, אַזוי שרעקליך איז דער סוף. די לעצטע צרה מיינע טרעפט איבער אַלע מיינע פריהערדיגע צרות אינאיינעם — מיין ווייב איז פאַר גרויס צער קראַנק געוואָרען און געשטאָרבען!...

ד.

קיים האָט רב יעקב פנחס געענדיגט, איז ער זיך פאַרגאַנגען אין הוסטען און געשפּיגען מיט בלוט ווי אַ לונגענזיכטיגער.

איך שטעה מיט אַ פאַרקלעמט האַרץ און פאַרטיף מיך אין די געדאַנקען איבער דעם גאַנצען ענין פון סוכה. סוכה איז אודאי אַ גרויסע מצוה, נאָר, רבונו של עולם, אַזאַ מצוה, וואָס געהער זיך אָן אינגאַנצען מיט ארץ ישראל, וואָס געפאַלט אין דער צייט, ווען מען זאַמעלט די תבואה פון די פעלדער, די טרויבען פון וויינגערטנער און הייסט דעריבער „חג האסיף". — וואָס פאַר אַ שייכות האָט עס מיט חוץ לארץ, וואו מיר זענען „לופט-מענשען", לעבען מיט נסים, פּעריאַגט, פּערוויסט, האָבען ניט קיין נחלאות, קיין גיטער און האָבען גיט וואָס צו זאַמלען, רבונו של עולם! יודען ווילען נעביך מקיים זיין אַ מצוה, טהון דיין געבאָט, נאָר אוי, וועה-געשריען, דאָס האַרץ רייסט פאַר רחמנות, ווי שווער אַזוינס קומט זיי אָן. דאָס האַרץ פאַרלויפט מיט בלוט צוזעהענדיג, ווי עלענדע, דערשלאָגענע מאַכען זיך לוסטיג — אַ שמחה, אַ פרייד, כדי מקיים זיין דיין געבאָט, וואָס דו האָסט געהייסען פרעהליך זיין!... וואָס איז עס פאַר אַ „חג האסיף", אַ יום-טוב פון זאַמלען, אז ס'איז ניטאָ וואָס צו זאַמלען?!..

און ווי איך שטעה דאָ אַזוי און טראַכט, דערזעה איך פאַר מיר אַ גאַנצע קאָמפּאַניע מענשען געהענדיג אויפ'ן וועג, מאַנסבילען מיט ווייבער אינאיינעם, אָפּגעריסענע, אָפּגעשליסענע, מיט שטעקלעך אין די הענד און טאָרבעס אויף די פּלייצעס.

— פון וואנען זענען עס יודען? — פרעג איך די קאָמפּאַניע, טז די האָט זיך אָפּגעשטעלט נעבען מיר.

— מיר, פון וואנען זענען מיר? ענטפערען אַ פּאַלערליי קולות אינאיינעם — פון אַקערמאַן זענען מיר. קיין שאבא געהען מיר.

— אויף ווייַנטרויבען־עסען בייַ די דייטשען?

— אויף נדבות קלייבען בייַ יודען, וואָס קומען אויף ווייַנטרויבען.

— וואָס־זשע אַזוי שפּעט? פאַר וואָס זענט איהר נית געקומען פריהער?

— נישקשה. האָט ניט קיין זאָרג! מיר האָבען געטהון ווי דער סדר העולם איז. די „ימים־נוראים"־צייט איז, ווי עס פיהרט זיך אין דער וועלט, אַ צייט אויף נדבות זאַמלען בייַ אונז אָרימע לייט. דעם גאַנצען חודש אלול זענען מיר פאַרנומען אויפ'ן בית־עולם, צונויפנעהמען פון די, וואָס קומען אויף קבר אבות. ערב יום־כפור שטעהען מיר מיט אויסגעשטרעקטע הענד אויפ'ן שולהויף און שטעלען אויך קערות, טעלער אין די שולען און בתי־מדרשים. אַצינד, אַז מיר האָבען זיך אָפּגעפאַרטיגט אין שטעדטיל בייַ אונז, געהען מיר אויף דער אַרבייט, צונויפנעהמען בייַ'ם צונויפגעפאָהרענעם עולם אין שאבא. נישקשה! — רב יוד! לאָזען זיי אויס דעם שמועס, אויסשטרעקענדיג די הענד צו מיר מיט אַ געבעט — ניט, ניט אַ נדבה, רב יוד, און מאַכט אונז אַ גוטען „פּעטשאַטיק"

איך שטעה אַ רגע שטיל, קוק און טראַכט. פון איין זייט זעה איך גוים אַרבייטען, זאַמלען פון די ווייַנגערטנער, פון די פעלדער, און פון דער אנדער זייט, מיר אַקעגען זעה איך יודען מיט טאָרבעס, יודען קבצנים, וואָס זאַמלען נדבות אויף בית־עלמין'ס, אין הייזער, אין שולען, אין מאַרק און אין די גאַסען! איך טראַכט, טראַכט און עס רייסט זיך מיר אַרויס טיעף פון האַרצען אַ קרעכץ מיט די ביטערע ווערטער:

— אוי, אַז־אָך און וועה צו אונז, מיר האָבען, יאָ, יאָ, מיר האָבען אַ „חג האסיף", אַ יום־טוב פון זאַמלען — אַ „חג האסיף" פון גלות.

וואָס הייסט חנוכה?

וואָס הייסט חנוכּה?

— אַ גרויסער נס איז מיר געשעהען אום חנוכּה.

— וואָס עפּיס „מיר“, שמואל? פאַר וואָס ניט „אונז“? ס'איז דען ניט פּונקט אַזוי מײַן נס, ווי דײַנער?

— יאָ, ליעבער איגנאַץ, אַ גרויסער נס איז געשעהען אום חנוכּה, מיר און ניט דיר.

— געה טענה מיט אַן'אַלטען בית־מדרש'ניק! בּײַ אײַך קומט אויס, אַז מיר, הײַנטיגע יודען, זענען גאָר קיין יודען ניט, אַז די אַמאָ־ליגע בּאַנק־קוועטשערס האָבּען עפּיס אַ מין קאָנטראַקט מיט'ן רבּונו־של־עולם, אַ מין חזקה אויף יודישקײַט.

— דאָס וואָס דו זאָגסט, איגנאַץ, איז גאָר ניט שײַך צו דער מעשה, וואָס איך האָבּ אָנגעהויבּען דערצעהלען. אגב איז הײַנט בּכלל ניט קיין צײַט פאַר אַזוינע וכּוחים. הײַנט איז דאָ בּילכערע אַרבּײַט: חאַפּען אַ קערטעל און עסען לאַטקעס און פערבּרײַנגען מיט הײמישע מענשען. אָט צוליעבּ דעם האָבּ איך דיך טאַקי פערבּעטען צו מיר, בּרודער. נאָר אַזוי ווי די איבּעריגע געסט זענען נאָך ניט געקומען. און דו האָסט שוין בּעריהרט דעם דאָזיגען האַרבּען ענין, מוז איך דיר דע־רויף אינגאַנצען אָבּענטפערען. פערשטעהסטו מיך, יודען זענען מיר אַלע, סײַ פרומע, סײַ משׂכּילים, סײַ נאָטספאָרכטיגע, סײַ פרײַע. איך למשל, בּין פון קינדווײַז־אויף געזעסען „בּאהלי שם“, אין חדרים, אין ישיבות, און דו בּיסט געגאַנגען אין שקאָלעס און האָסט ניט געוואוסט, וואָס הייסט אַ „עול־תּורה“, פונדעסטוועגען זענען מיר בּיידע יודען. נאָר וואָס דען איז צווישען אונז דער חילוק? מיר האָט זיך דאָס יודישקײַט

אײַנגעגעסען אין הארץ, אין מוח און אין אלע רמ״ח אברים, נאָש בראַט פּיהלט אין א יודישען מנהג א בעזונדער טעם, אונז ליעגט עס אין די בײנער, סײ מיר ווײסען דאָס, סײ מיר ווײסען דאָס ניט. מיר מעגען אַפילו נאָכדעם אראָב פונ׳ם וועג, מיר מעגען זיך אַפילו, חס ושלום, שמד׳ן — דעם ט ע ם פון יודישקייט קענען מיר שוין קײנמאָל ניט פערגעסען. נעהם אָבער אזוינע חי דו, — מענשען וואָס זענען קײנמאָל ניט געזעסען על התורה ועל העבודה, בעל-תשובה׳ניקעס, וואָס האָבען פון קינדווײז־אָן דעם יאָך פון יודישקייט אויף זיך ניט געטראָגען, — אַזוינע ק ע נ ע ן ניט פיהלען דעם אמת׳ן טעם פון א יודישען מנהג, פון א יודישער מצוה, זײ מעגען אַפילו ווערען וואויל און גוט און מקיים זײן אלסדינג מיט דער גרעסטער כונה.

— נעה שוין נעה, וואָס דו רעדסט, שמואלו אזוי טענה׳ן דאָך אַלע בטלנים אין בית-מדרש הינטער׳ן אויבען, גלאַט געבעקעט, געחקירה׳ט איז דער וועלט אריין. דאָס דאַרף מען דאָך ערשט ד ע ר ו ו י י ז ע ן.

— דערווײזען? אדרבא! איך קען דאָס דערווײזען מיט גאַנצע פעק בײשפּיעלען, מיט גאַנצע אוצרות פּאַקטען, צעהן, הונדערט...

— גוטען אָבענד! גוטען אָבענד!... וואָס קאָכט איהר זיך דאָ אזוי, וואָס איז דאָס בײ אײַך פאַר א געפּילדער? איהר׳ט זיך, קענטיג, אַזוי פערטיעפט אין הלכות קאָרטען, אז איהר׳ט גאָר ניט געהערט, ווי מיר זענען אַרײַנגעקומען. שוין צווײ מאָל האָבען מיר אײַך געזאָגט גוטען אָבענד!

— אַ — א, ברוכים הבאים! ברוך הבא פאַני טודרוס, פאַני זרח, פאַני גימפּעל. פאַני... פאַני...

— שאַט! אום חנוכה איז גאָר ניטאָ קײן „פאַני״, אום חנוכה איז מען זיך נוהג צו זאָגען „רב״ טודרוס, „רב״ גימפּעל, פּונקט ווי אום שבת זאָגט מען „מגדול״ שטאָט „מגדיל״. נאָר ניט דאָס זענען מיר איסען. דער עיקר: פון וואָס רײדען דאָס יודען מיט אזא אימפּעט? אפשר האָבען מיר אײַך איבערגעריסען אינמיטען, רב שמואל, טאָ לאָזט זיך ניט שטערען. טאָמער איז אַ סוד, וועלען מיר דערווײל איבערגעהן אין עס-צימער זאָגען דער בעל-הבית׳טע א גוטען אָבענד.

— חלילה! מיר זענען דאָ ניט עוסק בנסתרות. זיצט, יודען, וועט איהר אויך הערען. איך האָב אָנגעהויבען דערצעהלען אינגאַנצען, וואָס פאַר א נס ס׳איז מיר געשעהן אום חנוכה.

— אדרבא, דערצעהלט, דערצעהלט, וועלען מיר הערען. נאָר מאַכט ניט קײן שהיות. ס׳איז דאָך עפּיס חנוכה אויף דער וועלט. יודען שפּיעלען אין קוויטלעך און אין קאָרטען. ווי זאָגט דער פּסוק: הלילה הזה כלו אָקע. א רענדעל א מינוט...

— די מעשה איז גראָד ניט קײן לאַנגע. דער גאַנצער תוך שטעקט אײגענטליך ניט אין דער מעשה אלײן, נאָר אין דעם פּועל-יוצא, וואָס זי האָט געהאַט פאַר מיר שפּעטער. דעריבער איז בײ מיר געוואָרען א מנהג צו דערמאָנען זי אַלע יאָהר אום חנוכה.

אין יענער צײט, און אפשר נאָך איצט אויך, איז פאַר יודישע יונגלעך, וועלכע זיצען נעבעך פערשפּאַרט אין חדר ווי די היהנער אין שטײג, פון אינדערפריה ביז נײן א זײגער אויפדערנאַכט, ניט געווען קײן שעהנערע צײט, ווי די אכט טעג פון חנוכה. א קלײניגקייט הניכהו! פון לערנען איז מען פרײ, חנוכה-געלד נעהמט מען בײ טאַטע און מאַמע, פעטערס און מוהמעס, זײדעס און באָבעס, אין דרײדעל שפּיעלט מען, מסחרים מאַכט מען, און אַז גאָט העלפט, שפּאַלט מען נאָך קאַרטאָפליעס אויף צווײען און מע מײסטרעוועט פון זײ חנוכה-לעמפּלעך פונ׳ם טאַטענ׳ס וועגען, — הכלל, מע לעבט ווי גאָט אין אָדעס. איך געדענק, גראָד דעמאָלט, צום אכטען ליכטעל, בין איך געווען אויפגעלעגט גאָר אויף אַנ׳אַנדער אופן. די אַכט חנוכה-לעמפּלעך, וואָס האָבען געברענט אויף א פענסטער נעבען דער טהיר, האָבען אין מײנע אויגען אויסגעזעהען ווי די בעכערס פון דער גאָלדענער מנורה אין בית-המקדש; די קנײטלעך האָבען געשײנט און געפינקעלט, ווי אַכט לויטערע שטערענדלעך. אין שטיב איז ליכטיג און וואַרים, די מאַמע פּרעגעלט שמאַלץ, דער ריח פון גריוון און ציבעלעס פערגעהט אין דער נאָז און קיצעלט. דער טאַטע זיצט מיט געסט אַרום טיש און מען איז זיך מפלפל אין דברי-תורה. יודען רײדען מיט אַלע אברים, מען מאַכט מיט די הענד, מען דרעהט דעם גראָבען פינגער, מען מאַכט משונה געוואַלדען. הכלל, ס׳איז ליהודים... פון וואָס רעדט מען? מטנינא דיומא, פערשטעהט זיך. אַלע מאָל הערט זיך פון דעם רעש אַ שאלה: „וואָס איז חנוכה?״ יודען קנײטשען מיט די שטערענס, פערקרימען זיך זעהר שטאַרק, בײסען דעם שפּיץ באָרד, מען זעהט בעשײנפערליך: זײ קענען זיך ניט פערענטפערען די האַרבע קשיא: „וואָס הײסט חנוכה?״ אײנער פון דער קאָמפּאַניע שטעהט אויף, דערצעהלט דעם עולם עפּ׳ס א „תנו רבנן״, פערטיעפט זיך אין דעם ענין, געפינט אַלע מאָל נײע

פשטים, דרשנ׳ט מיט גרויס התלהבות, שארפט זיך א מוח. איך האב פון די אלע שעהנע פערפלאנטערטע דרישות פערשטאנען נאר איינס: „גוים האבען מטמא געוועזען אלע בוימלען, וואס אין היכל, און אז ד׳ חשמונאים האבען גובר געוועזען און האבען זיי פערטריעבען, האט מען געפונען נאר איין קריגעל מיט בוימעל, וואס איז געוועזען פער׳חתמ׳ט מיט דעם כהן-גדול׳ס חתימה. דאס קריגעל האט געקענט קלעקען נאר אויף איין טאג, איז געשעהן א נס און מ׳האט געלייכט דערמיט גאנצע אכט טעג“. מחמת איך בין געוועזען דעם אויפדערנאכט זעהר בגלופין און מחמת דער יום-טוב חנוכה איז ביי מיר געוועזען זעהר חשוב, האב איך, א פיצעל, א שנעק, זיך ניט געשראקען פאר א טאטען און פאר פרעמדע יודען מיט בערד און האב א זאג געטהאן כמשיח לפי תומו:

— א גרויסע מציאה! אכט טאג פון א קריגעל איז גאר קיין נס ניט. אט, א שטייגער, ווען מע וואלט געלייכט פון איין קריגעל א גאנץ יאהר און סע וואלט געוועזען א גאנץ יאהר חנוכה, אט דאס פערשטעה איך, אט דאס וואלט געהייסען א נס. מען וואלט פטור געווארען פון דעם מלמד מיט זיינע פעטש און סטוסאקעס...

איך האב נאך ניט אויספייעט ענדיגען, האט מיר דער טאטע אראבגעלאזט א פאטש הגדול הגבור והנורא.

— פרא אדם! הולינקעס גלוסט זיך איהם. סע וואלט נאר ארומגעלאפען, ווי א שייגעץ, ניט טהאן א האנד אין קאלט וואסער. אויסוואקסען א גוי, א חאמולע, אט דאס ווילסטו, הא? — אזוי האט דער טאטע געשריגען, און איך וואלט מסתמא פון איהם געליזט נאך ניט איין פליאסק אין פנים, איז מיר אבער געשעהן א נס: דאס היטעל איז נאך פונ׳ם ערשטען פאטש אראבגעפליגען אויף דער ערד. איידער איך האב זיך אנגעבויגען, איידער איך האב עס דערלאנגט, האב איך דאך געמוזט פערדעקען דעם הוילען קאפ מיט דער פאלע פון דער קאפאטע, איז דעם טאטען דערווייל אבגעגאנגען דער כעס... וואס שמייכעלסטו אינגאץ, מאכסט חוזק?

— פונקט פערקעהרט! איך זעה, אז איך בין געוועזען אומגערעכט מיט מיינע טענות, דעריבער שמייכעל איך איצט.

— גלויב מיר, ליעבער אינגאץ, דו ביזט שטענדיג אומגערעכט, ווען דו בעשולדיגסט מיך אין אזוינע זאכען. און ווייסטו פאר וואס? ווייל דו ביזט גוטער ברודער, א בעל-תשובה, און אין יעדען בעל-תשובה שטעקט א שטיק פאנאטיקער, וואס טשעפעט זיך, זוכט חסרונות

אין יענעם אין איז משונה שטארק צופריעדען, ווען ער געפינט עפעס א פגם אין אנ׳עלטערען — עס מעג דאס זיין א טאטע, א זיידע, אדער גלאט אזוי איינער פון פריהערדיגען דור. קיינער אויף דער וועלט ווערט ניט אזוי צעקאכט פון א מינדסטער זאך, קיינער איז ניט דן זיין חבר לכף-חובה, ווי א בעל-תשובה. און טאקי דעריבער, וואס זיי, די בעלי-תשובה׳ניקעס, האבען ניט די מדה פון סבלנות, בעקומען זיי, ס׳זאל זיי צו קיין חרפה ניט זיין, א מאוס׳ן שם און מ׳האט מורא צו שטעהען אין זייערע ד׳ אמות.

— נאר דעם פאטש אליין,—האט שמואל ווייטער דערצעהלט,— וואלט גאר ניט געוועזען כדאי צו דערמאנען, ווען ער וואלט מיט דער צייט ניט געמאכט אין מיר קיין איבערקעהרעניש און וואלט מיך ניט געבראכט צו נייע גדאנקען.

— אייער וכוח, רבותי, לאזט איבער אויף אנ׳אנדערס מאל, — האבען זיך אריינגעמישט די געסט, — איצט קאנטשעט די מעשה, נאר מאכט עס בקיצור.

— הכלל, דער פאטש, וואס איך האב דעמאלט בעקומען פונ׳ם טאטען, איז ניט געגאנגען לאבוד. דער גאנצער שמועס וועגען חנוכה, דעם טאטענס כעס, דער אומגעריכטער פאטש — אלסדינג איז מיר געבליעבען אין זכרון און דאס האט מיך געטריעבען נאך יונגערהייט צו קלעהרען און עוסק צו זיין אין דער שאלה: „וואס הייסט חנוכה?“ פון אנהויב האב איך געוואוסט, ווי אלע יונגלעך, אז אום חנוכה זאגט מען „על הנסים“ און אין „על הנסים“ שטעהט: „אין דער צייט פון מתתיהו בן יוחנן חשמונאי מיט זיינע זיהן די כהנים איז אויפגעשטאנען מלכות יון הרשעה אויף דעם פאלק ישראל צו מאכען עס פערגעסען די הייליגע תורה. און הקדוש ברוך הוא האט געטהאן א נס און האט איבערגעענטפערט שטארקע אין די הענד פון שוואכע און רשעים אין די הענד פון צדיקים און מוטווילינגע אין די הענד פון די וואס לערנען זיין תורה. נאכדעם האט מען אויסגערייניגט דעם בית־המקדש און אנגעצונדען ליכט און איינגעפיהרט אכט טאג חנוכה“. האב איך מיר פון דעם געדרונגען אזוי: די שטארקע — דאס זענען די יונים, די שוואכע — דאס זענען מתתיהו מיט זיינע זיהן מיט די איבעריגע עהרליכע יודען, לומדים, באנק-קוועטשערס, א שטייגער ווי די היינטיגע מלמדים, רבנים און בטלנים, וועלכע זיצען אין בית-מדרש און זענען עוסק בתורה. יענער צד איז מסתמא ארויסגעגאנגען אין דער מלחמת

מיט פערד און מיט רייטוואָגענס, מיר — מיט תשובה, תפלה וצדקה. אז ס'איז געווען אַ יהודי המכבי אויף דער וועלט און אַז ער מיט זיינע ברידער זענען געווען שטאַרקע חילס-לייט, וועגן דעם האָב איך, פאַרשטעהט זיך, קיינמאָל ניט געהערט און דער רבי האָט מיר אויך ניט געזאָגט קיין האַלב וואָרט. אַז איך האָב נאָכדעם דערהערט אין דער היים ביי אונז, מ'איז זיך מפלפל אין דער שאלה: „וואָס הייסט חנוכה?"— האָב איך מיר אָיינגעלערנט דעם פשט, אַז דאָס, וואָס עס שטעהט אין „על הנסים", איז אַפנים ניט אינגאַנצען קלאָר און סע פערענטפערט ניט אַלע קשיות. די דרשה מיט'ן קריגעל בוימעל, וואָס ס'האָט געקענט קלעקען נאָר אויף איין טאָג און מ'האָט דערפון געלייכט גאַנצע אַכט, האָט זיך מיר אויך ניט געלענגט אויפ'ן שכל: וואָרום זעלט'ס אַנדערש זיין, אַז ס'איז אַזוי, וואָלט דאָך דער נס געדויערט נאָר 7 טעג. פאַר וואָס זשע האָט מען אַיינגעפיהרט 8 טעג? — אָט אַזוי פון קלערעניש צו קלערעניש, פון זוכעניש צו זוכעניש, ביז איך האָב זיך געלאָזט איינריידען פון יצר הרע און האָב געחאַפט אַ קוק אין ספרים חצונים— אין יודישע היסטאָריע, הייסט עס. דעמאָלט ערשט האָבען זיך מיר געעפענט די אויגען און איך האָב געפונען אַ ענטפער אויף מיין קשיא.

— אַצינד, רבותי, הע-הע, ווייס איך, וואָס הייסט חנוכה!

דער חילוף

דער חילוף

אין חודש אדר, זאָגט די גמרא, מרבין בשמחה — פרעהען זיך יודעלעך אויף וואָס די וועלט שטעהט. דער שניי ווערט צוגאַנגען, אויף די וועגען — אַ טוואַן, יודישע קינדער, פערשמירטע פערדריפּעטע ביז איבער׳ן גאַרטעל, הויבען זיך אָן שאַרפען אַ מה, וואו נעהמט מען אויף פסח, הכלל, ס׳איז זמן שמחתנו...

אָט אין דעם חודש בעקום איך אַ בריוועל פון מיינעם אַ גלופּסקער אַ בעקאַנטען, אַז איך זאָל למען השם זעהען קומען וואָס גיכער אין זיין מקום אריין האַק-און-פּאַק — מיט דעם ביידעל און מיט די פּעקלעך ספרים, אויף צומאַכען אַ חילוף: פאַר מיינע אַלטע מינים סחורה וועל איך פון איהם בעקומען די היינטיגע נייע סחורה: דהיינו, אַלערליי מיני זאַמעל-ביכער, מעטאָדעס, פּאָעזיע, בילדער און סקיצען, העכסט אינטערעסאַנטע ראָמאַנען, ערצעהלונגען פּסיכאָלאָגישע, עקאָנאָמישע. געזעלשאַפטליכע, נאָך פיינע קונציגע זאַכענישען, אַזוינע און אַזוינע, חנוכה-לעמפּלעך און נאָך עפּיס — אויך. דער דאָזיגער בעקאַנטער מיינער האָט אַ סך פּרנסות און וועניג ברכות: ער איז אי אַ מוכר-ספרים, אי אַ מעקלער, אי אַ שטיקעל מחבר, אי אַ שטיקעל פערלעגער און דערביי איז ער אַ קבצן, דוקא אַ גרויסער, ניט פאַר יודישע קינדער געדאַכט. דעם אמת זאָגענדיג, האָב איך איהם נישט זעהר שטאַרק געגלויבט, ווייסענדיג, אַז בשעת-הדחק איז ער, ניט אויסגערעדט זאָל עס זיין, אַ ליגנער, ווי דער שטייגער איז פון פיל סוחרים אַזוינע, וואָס חאַפּען אריבער די מאָס ביים קויפען און פערקויפען סחורה. זייערס איז גינגאָלד און פון יענעמס מאַכען זיי אַש.

דעריבער לייענענדיג אין זיין בריוועל, ווי ער מאכט א תל פון דער אלטער סחורה און לויבט אין טאג אריין די נייע, האב איך ניט געמאכט דערפון אזא פירוש. עט!... פונדעסטוועגן האב איך זיך מישב געווען, אז אראָפּפאָהרען קיין גלופסק איז גאר ניט קיין קרומע זאך. וואס וועל איך מיך האלטען מיט מיין סחורה? שוין זיך צוגעגעסען. מעגליך, יענע איז ערגער, נאר גוט־שלעכט, בעסער־ערגער — האנדלען בעדארף מען! דעם פויערס ווערטיל טאקי: ניחיי הירשע אבי אינשע. זאל זיך זיין א ערגערער אבי א נייער בעזעם..

געוואָלט האב איך פאָהרען טאקי באלד, כדי איך זאל נאך אנציהען קיין גלופסק אויף פורים און זעהען די בעריהמטע גלופסקער פורים־שפּיעלער, וואס אלע טעג פון א גאנץ יאָהר זענען זיי, נעבעך, פראָסטע נאראָנים, און אז עס קומט פורים ווערען זיי מיט א מאל דורכגעטריבענע חכמים און עס שיט זיך פון זיי גלייכע־ווערטלעך, ווי פון א לעכערדיגען זאק. פונקט, ווי די גרויסע שכורים, להבדיל, וואס גראד אום־פורים זענען זיי ניכטער. איז עס אבער מיר ניט בעשערט געווען: איך האב, ווי אויף צו להכעיס, געמוזט בלייבען נאך עטליכע טעג אין דער היים.

האלטענדיג ביי דער נסיעה האב איך ברעה געהאט צו קומען פונ'ם וועג א היים אויף פסח, אם־ירצה־השם. דעריבער האב איך פאר'ן פאָהרען געזעהען זיך פערזאָרגען מיט אלע גוטע זאכען, וואס א יוד דארף האבען אויף אזא יום־טוב. רב ליב דעם מלמד האב איך געבעטען מיך אין זינען האבען מיט מצה־שמורה, און דעם ווייב האב איך געזאגט: למען־השם זאלסט ניט זשאלעווען קיין ראָזינקעס, קיין וואסער, און זאלסט מאכען צמוקים־וויין כיד המלך. און א זאק קארטאָפליעס זאלסטו קויפען און גענזען־שמאלץ און א געהאָדעוועטע אינדיטשקע לכבוד יום־טוב. אי וואס, טאמער וועט דיר פעהלען געלד, זאלסטו זיך דארויס גאר נישט מאכען און פערזעצען דיין ציהרונג, א פאָר חפצים פון בעל־הבתישקייט, זאלסט נישקשה גאר קיין יסורים ניט האבען. השם־יתברך וועט מסתמא מצליח זיין מיין וועג, וואס דען? און צוריקקומענדיג א היים בשלום, וועלען מיר, אם־ירצה־השם, האבען א פרעהליכען פסח. מיר וועלען עסען קניידלעך און חרעמזלעך, פארטרינקען ראָזינקעס־וויין, ימים לאקריצע און וועלען זיך וואויל טהאָן. — דאכט זיך, בעוואָרענט אלבדינג, וואס טהוט אבער גאָט?

גאָט האט געשיקט אויף דער וועלט א רעגען מיט א שניי, א

אויסמישעניש פון „גרייפּעלעך“, וואסער מיט נאסע שטיקלעך אייז אינאיינעם, און דער וועג איז געוואָרען שלעכט ניט צו ריהרען זיך פונ'ם אָרט — ניט מיט קיין וואָגען, ניט מיט קיין שליטען, ניט מיט פערד און ניט צו פוס. ביטער! — איך האב זיך קוים מיט צרות געשלעפּט א תחום־שבת א טאג, יעדער טריט האט געקאסט מיין בידנע פערדיל א סך בלוטיגע שוויים, עס האט זיך נעביך געשלעפּט א פּאָר טריט — און בעך, מיט'ן קאָפּ אין דער ערד! געפאלען, אויפגעשטאנען, אבגעגאנגען נאך א פּאָר טריט — און ווייטער געפאלען. און איך, שלימזל, געה ביי דער זייט, קנעט די בלאָטע, אויסגעשמירט, ווי א רוח פון קאָפּ ביז די פיס, גליטש מיך און פאל איטליכע מינוט, פאל און קרעכץ: אוי!

און געקרעכצט האב איך ניט נאר אויף מיר אליין, גאר אויך אויף דעם פערדעלע, מיין בידנע פערדעל נעבעך! פאר וואס קומט עס איהם נעבעך אזוי פארשווארצט צו־ווערען? און נאך צוליעב וועמען? צוליב מיר! באשר איך האב געוואָלט מיט א מאל פטור ווערען פון אלע אלטע לעגער־סחורה, האב איך דערמיט אָנגעלעגט א פולען וואָגען, איבער דעם פערדעל'ס כחות, אום'ברחמנות, פארגעסענדיג זיך, אז ס'איז א צער־בעלי־חיים.

כל־זמן דער בחור מיינער האט זיך נאך מיט צרות געשלעפּט — געגאנגען און געפאלען, געפאלען און אויפגעשטאנען, געקראָכען אויס דער הויט און איז דאך געגאנגען — האב איך זיך געמאכט ניט וויסענדיג, איהם נאך געוויזען א בייטש, געשריען און געטריבען. אבער אז דאס פערדעל איז סוף כל סוף גאר אינגאנצען פערקראָכען אין א זומפּ ערגיץ אונטער א בארג און האט זיך אויסגעצויגען אין בלאָטע ווי גרויס ער איז, אויסשטרעקענדיג די פיס און דעם ווידעל און געבליעבען ליעגען, ניט צוריהרען מיט קיין אבר — האט דאס יודישע הארץ זיך אָנגערופען אין מיר מיט א מוסר, אזוי: נארישער יוד איינער! האסט גענומען א כשר'ע בהמה און איהר פערראומערט דאס לעבען מיט שווערער ארבייט, מיט א גוזמא בינדלעך ספרים דיינע, מיט פעקלעך שמות! יעדע זאך האט דאך א שעור, ציגעל און שטיינער, א שטייגער, קען מען אָנלעגען אויף א פערדעל נאר ביז א מאס, א ניט וועט עס ניט אויסהאלטען, און דו האסט ארויפגעלעגט אויף דיין פערדעל, אויף א עלענדע בעשעפעניש, די גאנצע משא פון דעם יודישקייט, דעם גאנצען עול פון יודישע פעקלעך! וואס־זשע האט זיך אויסגעלאָזט!

דאָס ג‿יצע בעשעפעניש מוטשעט זיך נעבעך, קייכט, געהט-אויס מיט אַלע כחות, קען זיך ניט ריהרען פונ׳ם אָרט און פאָכט מיט דער נשמה. גיעב אַ קוק, ווי עס ליעגט פאַר דיר אָהן אַ סימן פון לעבען, ממש ווי א נבלה.

מילא. צו־וואָס לאַנג ברייען? פריהער איז עס געווען „ווי א נבלה", שפּעטער אַ ביסעל איז געוואָרען טאַקי אַ נבלה — מיין פערדעל איז נע׳פגר׳ט!..

איך בין געגליכען געוואָרען אין יענער צייט צו אַ קאַפּיטאַן, וואָס זיין שיף איז איהם אונטערגעגאַנגען אינמיטען דעם ים. איינער אַליין שטעה איך אינמיטען וועג. און אַ ים פון בלאָטע שפּרייט זיך מיר אַרום און אַרום. דאָס פערדעל ליעגט טויט, דער וואָגען איז ביז איבער די אַקסען אין בלאָטע, מאָרגען איז ערב־פּסח, און מיר איז ביטער און פינסטער אויף דער נשמה. איך וויים ניט, וואָס מען טהוט, וואָס מען הויבט אָן צו טהאָן. אַ יוד האָט דאָך אָבער אַ רבונו של עולם, אַז ס׳ווערט איהם שוין גאָר ענג, דערמאָנט מען זיך אָן זיין ליעבען נאָמען. אַזוי האָב איך אויך געטהאָן. ס׳איז געווען מנחה-צייט. האָב איך מיך אויסגעקירעוועט מיט׳ן פּנים קיין מזרח, געזאָגט פּטום הקטורת, געדאַווענט פּאַמעליכען, בנעימות׳דיג, מיט כוונה, געצווינגען דאָס דאַווענען, ביז ס׳האָבען זיך בעוויזען שטערען. הקדוש ברוך הוא האָט געהערט מיין תפילה און האָט מיר געוויזען עפּיס ווי אַ פייערעל פון דערווייטענס און האָט מיר אַריינגעגעבען אַ געדאַנק, איך זאָל געהן אַהין וואו עס לייכט זיך. האָב איך טאַקי אַזוי געטהאָן און האָב זיך געלאָזט געהן צום פייערעל, בין געקראָכען אויף הענד און אויף פיס גוטע צוויי שעה, ביז איך האָב זיך דערשלאָגען צו אַ גוי׳עש שטיבעל. הינטער אַ גרויסען וואַלד. דער גוי האָט אויף מיר תחילת געקוקט מיט רוגזה, נאָר אַז ער האָט אָבער דערזעהען, אַז איך שטעה פאַר איהם אַ דערשראָקענער, אַ דערציטערטער, מיט אַן׳אַראָבגעלאָזטען קאָפּ, איז ער מייכער געוואָרען און האָט מקיים געווען אין מיר די מצוה פון הכנסת-אורחים, ער האָט מיך מכבד געווען מיט געבראָטענע קאַרטאָפּליעס, מיט אַ גלעזעל ספּיריטס און האָט מיר געגעבען אַן׳אָרט איבערצונעכטיגען אין שאָפּע. אויף מאָרגען האָב איך איהם איינגעבעטען, ער זאָל איינשפּאַנען אין מיין ביידעל אַ פּאָר אָקסען און זאָל מיך אָבפיהרען קיין בויבעריק, וואָרום די נאָהענטסטע שטאָדט איז געווען בויבעריק. דערפאַר האָב איך איהם, אַ חוץ זיין געצאָהלטס, מתיר געווען אָבצושניידען די פעל פון מיין

נע׳פגר׳ט פערדעל און צו נעהמען במתנה פאַר אַ זכר פון איהם די פּאָדקאָוועס. דאָס האָב איך געטהאָן מפּני דרכי שלום, זאָל אַ ערל ניט זאָגען, אַז אַ יודען טהאָר מען נישט טהאָן קיין טובה, ער ווייסט נישט זי אָפּצודאַנקען!

קיין בויבעריק בין איך אָנגעקומען צווישען טאָג און נאַכט, ווען עס איז שוין קיין לעבעדיגער נפש ניט געווען אין גאָס, אַלע, גרויס און קליין, האָבען שוין געדאַווענט אין די שולען. דעם אמת זאָגענדיג, האָב איך דערפון שטאַרק הנאה געהאַט. אַ יוד, פערשטעהט איהר מיך, האָב ליעב אומעטום אַריינשטעקען די נאָז, אַלסדינג אַ טאַפּ טהון מיט דער האַנד, אַ יוד האָט ליעב אַלסדינג צו וויסען. נו־נו, ווי מיינט איהר אַ שטיינער, ווען מען דערזעהט מיך, אַ בעקאַנטען יודען, מענדעלי מוכר ספרים, ווי איך פאָהר דאָס אין ביידעל מיט אַ פּאָר אָקסען, וואָלט מען זיך מסתמא צונויפגעלאָפען קינד און קייט, מען וואָלט געמאַכט אַ וואַרע, ס׳וואָלט זיך גע׳רעש׳ט, געפּילדערט מיט אַ הורא פון מיין כבוד וועגען. איך בין מיך אָבער אַ יוד פון אַ גאַנץ יאָהר, אַ פּשוט׳ער חי וקים, איך בין זיי מוחל און אַנטלויף פון אַזאַ כבוד.

אין בויבעריק האָב איך אַ בעקאַנטען, אַ גוטען ברודער פון אַמאָליגע יאָהרען; ער איז אַ מוכר-ספרים׳ניק ווי איך און איז בעוואוסט בכל תפוצות ישראל מיט׳ן נאָמען הענדעל בויבעריקער פון בויבעריק. האָב איך געהייסען דעם גוי, ער זאָל מיך צופיהרען צו הענדעל׳ס דירה. פאָהרענדיג האָב איך צייט געהאַט צו פערטיעפען זיך אין געדאַנקען. אָקסען, ווי ס׳איז בעקאַנט, זענען ניט קיין לויפערס, געהען זיך טריט ביי טריט, מיט ישוב הדעת, פּאַמעליכען, נישט געאיילט, און מעלה-גרה׳ן. זיץ איך מיך אין וואָגען, און קיי אויך איבער די אַלע בייזע בעגעגענישען, וואָס האָבען זיך אין וועג מיר געטראָפען. טראַכט מיר, קיי איבער און בּיינק אַהיים צו די בני-בית. ס׳טהוט מיר וועה דאָס האַרץ, וואָס ס׳איז פערשטערט געוואָרען מיין יום-טוב, וואָס איך וועל ניט זייצען אויבען-אָן ווי אַ מלך נעבען דער מלכה. די אינדיטשקע האָב איך אויך דערמאָנט צו גוטען, מסתמא אַ וואוילע, אַ פעטע אינדיטשקע, גאָר אַ מחיה. עס נעהמט מיך אָן אַ חשק, עס בּיינקט זיך, און עס ציהט עפּיס אינווענ׳יג... די אָקסען קריכען, שלעפען זיך דורך געסלעך און הינטער-געסלעך, ביז זיי שטעלען זיך אָפּ לסוף פאַר הענדעל׳ס שטוב.

אַ שמיכעל צייט שטעה איך אין דרויסען פאַר דער טהיר מיט אַ פערקלעהמט האַרץ. דאָס איז געווען, ס׳שטיינס-געזאָגט, אַ שטעהען פון

א פאַרשוין, וועלכער טראַכט איבער, שטעהענדיג כעני בפתח, אפשר טרעפט ער אָן צו יענעם אין א שלעכטער שעה; אפשר וועט דער בעל-הבית אויף איהם קוקען קרום. נאָר וואָס טהוט ניט א יוד פאַר נויט! פאַר נויט וואַרפט ער זיך אָן אויף יענעם, פאַר נויט איז ער מטריח פרעמדע מענשען, פאַר נויט שטופּט ער זיך אריין אומגעריכט און פאַר נויט ווערט ער א אורח. איך מאַך מיר הארץ, שטרעק אויס די האַנד צו עפענען די טהיר. איך עפען זי שטיל, פּאַמעליכען און זי מאַכט גע-וואַלדען, איך שטילערהייט — און זי קוויטשעט, ריפּ-סקריפּ, מיט קולי-קולות, אַקוראַט ווי זי האָט צו עמיצען טענות. איך בין אריינגעקומען אין א פינסטער פאָרהייזעל, אַנ'איינגעבויגענער, א ניונקעלע, כאַלד האָבען זיך א לאָז געטהאָן די שטוב-מענשען, מיר געמאַכט א שעהנעם קבלת-פנים מיט א פרייד, א געשריי און פאַר גרויס שמחה זענען זיי געווען צעמישט, צוטומעלט, ניט צו וויסען וואָס ס'טהוט זיך מיט זיי. איינער לויפט אין שטוב אריין מיט א בשורה, מיט א געוואַלד. געקומען!... ער איז דאָ! דאָ! א צווייטער שרייט אין איין אָטעם: א ליכט! א ליכט! ציגדט אָן א ליכט! א ווייבערש קול הער איך, צוקער-זיס, פול מיט חן, מיט ליעבשאַפט און מיט לייטזעליגקייט: און באַלד פליהט אַרויס הענדום-פענדום א יודענע, זי האָט מיך שיער ניט אַרומגעחאַפּט קישען און האַלזען, זי מאָהלט, מישט-אויס פריינדליכע רייד מיט טענות אין איין אָטהעם, פרייהט זיך און בייזערט זיך אינאיינעם: א גאַסט, אזא גאַסט!... סטייטש פאַרוואָס אַזוי שפּעט? מיינס איז ניט גליטעם... איך בין צודרעהט געשטאַנען ווי א נעכטיגער. נאָר וואָס איך האָב געוואָלט עפענען א מויל, זיך פערענטפערען און דערצעהלען, וואָס מיט מיר האָט זיך געטראָפען, האָט מען אָנגעצונדען א ליכט — און מיר זענען אַלע געבליעבען פערגאַפט שטעהען מיט אָפענע מיילער, ווי די גולם'ס!

א שענע סצענע, כ'לעבען!...

די מעשה דערפון איז געווען אזוי: הענדעל איז געהאַט אוועקגעפאָהרען מיט סחורה אין וועג אריין, ער האָט נאָך אויף שבת-הגדול געוואָלט קומען אַהיים און איז אַלץ ניט געקומען, האָבען זיינע בני-בית שטאַרק יסורים געהאַט. און אַז איך בין דאָ צווישען טאָג און נאַכט אין דעם טונקעלען הויז אַריינגעקומען, האָבען די קינדער געמיינט, דאָס איז דער טאַטע, און דאָס ווייב האָט געמיינט: דאָס איז דער מאַן אויף פסח געקומען, איז געוואָרען א שמחה, א גדולה. און אַז זיי האָבען

פערוועהען דעם [illegible], זענען זיי געבליעבען שטעהן מיט אויפגעשטעלטע [illegible] און אויסגעשטעלטע אויגען.

הענדעל'ס ווייב, איהר איז טאַקי פערשטערט געוואָרען די שמחה, זי האָט טאַקי געהאַט יסורים, וואָס דער מאַן איז ניטאָ אין דער היים אויף פסח און קען ניט זיין קיין מלך. דאָך אָבער, פון דער אַנדערער זייט, האָט זי געדאַנקט און געלויבט זיין ליעבען נאָמען, וואָס ער האָט איהר בעשערט א היימישען מענשען אויף אָבריכטען דעם סדר. זי האָט מיך בעזעצט אויף א הסב-בעט אויבען-אָן ותמליכו תחת הענדעל און זי האָט מיך געטהאָן קעניגען אָנשטאָט הענדלען!

און איך האָב אויך געדאַנקט און געלויבט דעם אויבערשטען, וואָס ער האָט געטהון מיט מיר נסים; וואָס ער האָט פון מיין אַרומוואָגלענישען-זיך, פון מיין גלות מיך געבראַכט אין א היימישער שטוב צו זיצען די היינטיגע נאַכט ווי א מלך אין בויבעריק און צו עסען מרור און ביצים און פיש און קניידלעך און צו זאָגען פאַר איהם און פאַר הענדעל'ס ווייב די הגדה מיט א געזאַנג און מיט א לויב, הללויה!

אָבער ניט מיר אַליין האָט זיך געטראָפען אזא נס צו ווערען א מלך אומגעריכט. וועדליג איך בין געוואָהר געוואָרען שפּעטער מיט עטליכע טעג, האָט זיך הענדל'ען אויך געטראָפען פונקט דער אייגענער נס דעם אייגענעם פסח.

די מעשה איז געווען אזוי.

הענדעל בויבעריקער האָט אָנגעלעגט א פול בידעל מיט ספרים און איז אוועק פון בויבעריק איבער דער סביבה, ווי זיין שטייגער איז אַלע פאַר פסח. האָט זיך געמאַכט דאָס אייגענע מיט הענדלען, וואָס מיט מענדל'ען: א שניי מיט א רעגען, א טוואַן מיט א בלאָטע, קאַליוזשעס מיט גריבער, צרות און שלעק איבער'ן גאַנצען וועג. זיין פערדעל איז אויך געגאַנגען און געפאַלען, זיך געוואַלגערט און געזונקען אין בלאָטע. נישטמעהר אויב דאָס פערדעל איז אַרויס מיט דעם לעבען און ניט געוואָרען קיין נבלה, איז דאָס, חלילה, ניט פאַר זיין גבורה, וואָרום געווען איז דאָס א דאַרס, א קוואַרס, מיט קראַנקע פיס, מיט א בעלמע אויף א אויג, און מיין פערדעל איז לכל הדעות געווען אַקעגען איהם א געזונטער, א שענער. נאָר וואָס דען? אין יענע קאַנטען, וואו הענדעל איז געפאָהרען, איז די בלאָטע שיטערער און מאַכט ניט אָן אַזוינע אומגליקען, ווי די גערינגסטע שטעהענדיגע בלאָטע אַרום בויבעריק און גלופּסק. האָט זיך הענדעל'ס פאַוואָלינקע געשל

מיט זיין פערדעל, געקראָכען מיט מיה און מאטערניש און אָנגעקומען קיין קאַבצאַנסק פונקט ערב פסח פאַר נאַכט. פאַרפאָהרען איז ער גלייך צו מיר, האָט אָפּגעריכט מיט מיין ווייב גאַנץ פיין דעם סדר, געזעסען אויף מיין הסבה־בעט און געקיניגט אָנשטאָט מיר, שטאַרק צופריעדען, וואָס גאָט האָט איהם צוגעשיקט אַ מקום־מנוחה.

— יאָ האָט מיר דערצעהלט טאַקי הענדעל אַליין, ווען מיר האָבען זיך בעגעגענט נאָך יום־טוב אינמיטען וועג. מיר האָבען זיך געקאַטשעט פאַר געלעכטער, ווען מיר האָבען זיך דערוואוסט פון דעם חילוף.

און אַז איך האָב אָנגעהויבען דערצעהלען הענדלען פון מיין נסיעה קיין גלופּסק צו אויסבייטען דאָרט אַלטע ספרים אויף נייע, האָט ער געמאַכט עפּיס אַ זויערע מינע נישט צו ריידען אַ וואָרט. דערנאָך האָט ער אַ שאָקעל געטהאָן מיט'ן קאָפּ און געזאָגט

— איהר מעגט, כ'לעבען, דאַנקען גאָט, וואָס איהר זענט אָפּגעקומען מיט'ן פערדעל. אַ שענע ריינע כפרה, כ'לעבען!

איך האָב אויף הענדלען אויסגעשטעלט אַ פּאָר אויגען

— וואָס קוקט איהר מיך אַזוי אָן, רב מענדעל? איך זאָג אייך מזל־טוב, וואָס אייער פערדעל איז גע'פגר'ט, וואָרום צוליעב דעם זענט איהר בעהיט געוואָרען פון אַ נסיעה קיין גלופּסק, און פון אַ מיאוס'ן עסק דאָרט. איהר מעגט, כ'לעבען, זיין צופריעדען, וואָס אייך איז נישט אויסגעקומען איינצוהאַנדלען יענע טהייערע סחורה. אַן'אומגליק איז עס, אַ צרה, אַן'אָנשיקעניש, ניט קיין סחורה. איך בין אייך, בנאמנות, שטאַרק מקנא איצט האָט איהר אַ האָפנונג פּטור ווערען אינגאַנצען פון דעם שענעם מסחר מיט ספרים, אַ־אין דר'ערד אַריין אי די אַלטע, אי די נייע! הלואי וואָלט מיין פערדעל אויך געווען איינגענומען אַ מיתה משונה נאָך פריהער מיט אַ יאָהר, וואָלט איך ניט געוואוסט פון דער נייער סחורה און וואָלט ניט דערלעגט אַ מטמון מיט געלד. ס'איז דען ספרים? שטיינער איז דאָס, קלעצער, ניט געדאַכט זאָלען זיי ווערען. איך זאָג: דערלעגט, נאָר איהר מעגט מיר גלויבען, סע אַרט מיך ניט אַזוי דאָס געלד, ווי דער אייגענער כבוד. איך האָב דאָך צוליעב דער גאָלדענער סחורה געמוזט ליידען חרפות מיט בזיונות אויפ'ן פּוד. מיט וועמען האָב איך דען געהאַט צו טהאָן? מיט אָרימע בעלי־עבירות, מיט ישיבה־בחורים, וואָס גלוסטען צו השכלה און האָבען ניט קיין גראָשען ביי דער נשמה, מיט מלמדים

פון די ל"ו בעהאַלטענע אַפּיקורסים, מיט יונגלעך קונדסים, וואָס אַ מויל האָט עס פייער פלאַם און אין די קליינע אותיות'לעך — לאַ מיט אַנ'אַלף, מיט בחורים, וואָס זענען שטומפּיג אויף דער עברי. און טאָמער האָב איך יאָ אַמאָל אין אַ יובל געזעהען אַ יודען אַ דערוואַקסענעם מענשען און אַ לייטישען בעל־הבית פון די וואָס איך פלעג זיי אָנביטען מיין סחורה, ווייל איך האָב געהערט, אַז זיי זענען, ווי זאָגט מען עס, אַ ביסעל דאָס... האָב איך אויך געהאַט ווייניג נחת. ניין, רב מענדעלי, נאָך אַמאָל זאָג איך אייך, ס'איז אַ גליק פאַר אייך, בנאמנות, וואָס דאָס פערדעל אייערס איז גע'פגר'ט! הלואי וואָלט מיין פערדעל אויך פאַרחאַפּט געוואָרען מיט דער סחורה אינאיינעם!

און פונדעסטוועגען, מיינט ניט, רבותי, אַז הענדעל'ס גרימצאָרען האָט געהאַט עפּיס אַ ממשות, חלילה! הענדעל האַנדעלט נאָך עד היום מיט ספרים, ווי אַ־מאָל, און איך בין אויך אַ מוכר־ספרים'ניק, ווי פריהער. נאָך דערנסטמאָל אַפילו, אינמיטען וועג, ווען הענדלען איז אַ ביסעל אָפּגעגאַנגען דער כעס, האָבען מיר שטעהענדיג אויף איין פוס געמאַכט אַ שטיקעל בייט. איך איהם האָב געגעבען חקירה־ספרים, מאמרים און רשות און ער מיר — אַ סך קינות און סליחות. וואָרום אויף קינות און סליחות איז דעמאָלט גראָד געווען אַ צייט: ס'איז געגאַנגען חעסנע, אומעטום האָט אָנגעהויבען שפּראָצען, וואַקסען, און אחינו בני ישראל האָבען זיך געגרייט צו קלאָג, צו געוויין און תעניתים.

שבת

שבת.

א.

אויף אַ שמאָל וועגעלע, וואָס שלענגעלט זיך אויפ'ן פרייען פעלד, פערפאַלען ווערענדיג אַמאָל צווישען יונגע צוויינהאַפּטיגע וועלדלעך, שלעפּט זיך פאַמעליכען מיט אַ סקריפּ אַ פול אָנגעפּאַקט פוהר'ל. דאָס פערדיל, אַ דאַרס, הויט און ביין, מיט אַ גלאַט־נאַקעט פּנים, ווי ביי אַ מענשען להבדיל, הויבט פיסלעך, אַרויסשטעקענדיג אַ שפּיץ צינגעל, העצקעט זיך שטעהענדיג, דאַכט זיך, אַלץ אויף איין אָרט. און וואָס אַ העצקע, רופען זיך אָב די צעלעכצטע רעדלעך מיט אַ ביזער אויף אַ משונה הייזעריגען קול און דאָס פוהר'ל שפּרינגט אונטער מיט אַ קרעכץ — אָט דאָס איז סענדער'ל קאָראָביינִיקס „מרכבה", זיין רייטוואָגען, אויף וועלכען ער פאָהרט מיט זיין קרעמיל סחורה אין די אַרומיגע דערפער, אויך אויף ירידי'ן אין די קליינע שטעדטלעך, זיצענדיג רייטענדיג אויפ'ן ראַנד וואָגען, ביי איין זייט, און ביידע פיס טאַלעבענדען זיך איהם אַראָבהייגנענדיג כמעט ביז דר'ערד.

ס'איז חנוכה־צייט, לאַנגע נעכט, קורצע טעג. אַ משוגענע קאַפּריזנע פאָגאָדע. צעהן פאַרענדערונגען אין אַ שעה — קאַלט און וואַרעם האָט מען פון איהר. אָט בלאָזט זי פון זיך נאָר אַ שרעק, און אָט איז זי מילד, שטיל און גוט. גענוג צרות איז סענדער'ל, נעבּיך, די גאַנצע וואָך פון איהר אויסגעשטאַנען. ער האָט פאַרזוכט דעם טעם פון נעדריכטע און שיטערע בלאָטעס. דאָס פערד־און־וועגעלע איז אַריין אין אַ בעל־עגלה'ש טינטעריל, אין אַ קאַליזשע הייסט עס, ער האָט געשטופּט, געשלעפּט אויסשמירענדיג זיך ווי אַ שוואַרץ־יאָהר, און ווען

דער אויבערשטער זאָל ניט געווען צושיקען אַ פויערעל איהם צו הילף, וואָלטען זיי אַלע איינגעזונקען געוואָרען דאָרט. ערשט דאָנערשטאָג אין אָווענד האָט געהאַפּט אַ פרעסטיל, אונטערגעטריקענט די בלאָטעס. ביי נאַכט האָט געשיט אַ שנייעלע און איינגעהילט די ערד מיט אַ נייעם ווייסען מאַנטעל. און רויט פורפּעלען מאָרגען-קלייד האָט פרייטאָג פריה זיך בעוויזען די זון מיט איהר ליכטיגען פּנים און זי איז געווען זעהר אַ גוטער, אַ אָנגעלייגטער גאַסט. עס האָט געלויכטען, געשימערירט אַרום און אַרום, אַ נחת, אַ פרייד אומעטום!

נאָך אַ גאַנצע וואָך אַרומוואָגלעניש לאָזט זיך עס אַצינד סענדער'ל, ווי געוועהנליך, אויף שבת צו ווייב און קינדער אַהיים קיין קאַבצאַנסק. אַ היבש שטיק וועג אויף אַ גלאַטען, ברייטען פּלאַץ, פון ביידע זייטען מיט הויכע וועלדער סאָסנעס, איז סענדער'ל אָבגעפאָהרען טשאַקענדיג מיט אַ פרעהליך הארץ, פיהלענדיג אין דער לופט דעם ערב-שבת און די שיינקייט פון גאָט'ס וועלט'ל אַרום איהם. ווי אַ דין-פּוחקע וואַטעל איז אויסגעשפּרייט אויף דר'ערד אַ קלאָר-ווייס אויסגעפאַלען שנייעלע, בע'לייגט מיט פליטערלעך, וואָס שפּילען פאַר די אויגען אין אַלערליי קאָלירען. וואונדער-שיין נעהמען זיך אויס די שניי-בענדער, ווי זילבערנע טרעסטען אויף די גרינע היטלען פון הויבע סאָסנעס. מחנות-ווייז טראָגען זיך אויבען אין דער פרישער רייגער לופט ראָבען, קונדייסים, מיט אַ ריעש, אַ געפילדער, אָט פליהען זיי זיך צונויף אַלע צוזאַמען, טאַנצענדיג אַ קאַרעהאָד, און אָט צופליהען זיי זיך אין פערשיעדענע זייטען. אַ רייזענדער ציזשיק קומט פון ערגיץ צופליהען זוכענדיג די פּרנסה, שטעלט זיך אָב אויף אַ צווייגעל אַ ווילע אָברוהען, זאָגט אָב זיין מזמור — און מאַרש ווייטער. און גאָר פּלוצלינג שפּרינגט אַרויס פון וואַלד עפּיס אַ חיה'לע, אַ העזעלע אָדער אַ קראָליקעל. מהוט זיך אַ לאָז, יאָגענדיג-שפּרינגענדיג איבער'ן שנייעלע, קוים בעריהרענדיג עס מיט די קליינע פיסלעך, און פוץ אַריין אין דעם אַנדערען וואַלד אַקעגען.

סענדער'ל האָט הנאה. ער פיהלט פונדערווייטענס די היים, די רוה. דאָס פערדיל, דאַכט זיך, האָט אויך הנאה. עס ווייסט וואוהין עס פאָהרט, אַז מאָרגען איז דער טאָג, וואָס זינט עס איז אַריינגעפאַלען צום איצטיגען בעל-הבית, צו דעם מין צוויי-פיסיגען פאַרשוין מיט באָרד און פאות, רוהט עס תמיד אין שטאַל. נישט צו טהון קיין שום אַרבייט. און אויפהייבענדיג ד'יח קאָפּ, אונטערשמייסענדיג זיך מיט דעם עק, נעהמט עס זיך געהן אַ ביסעל ניכער.

אין אַ שעה אַרום אָבער, אַרויספאָהרענדיג פונ'ם וואַלד, ווערט דער וועג שלעכט. דער שניי צעשמעלצט, די צוגעפרוירענע בלאָטע לאָזט, דאָס פאָהרען ווערט שווער. ביז אַ היים איז נאָך ווייטליך. און דאָס פערדיל קוים וואָס ריהרט זיך, עס שטעקט אַ שפּיץ צינגעל, אַרבייט, העצקעט זי נעביך ווי וויט נאָר מעגליך. די סכנה בלייבען אין דער מיט וועג איז גרויס... ביטער

און באלד לאָזען זיך הערען טריט — מען געהט! לאָזען זיך פאַרנעהמען שטימעס — מען רעדט! דאָס געהען יודען פון שוהל רעש'דיג, שמועסענדיג צווישען זיך און געהען זיך פונאַנדער איטליכער אין זיין געסיל, איטליכער אין זיין רוה.

עס לאָזט זיך זעהן געהענדיג דאָרט אַ יוד, אָנגעטהון שבת'דיג — אַ ווייכע העמד מיט אַ אויפגעלייגטען קאָלנער, אויפ'ן קאָפּ אַ סאַמעטע־נער קאַשקעט, פּאַרוויקעלט מיט אַ גרינער וואָלענער שאַל, די פּאות פּיכטליך, אַ ביסעל אונטערגעפּרוירען, הענגען ווי סטרעמפּליעס, און דאָס פּנים פריש, אויסגעפּריעט. בעקאַנטע ביים בעגעגעניש זאָגען איהם: גוט שבת, ר׳ סענדער!

יאָ, דער דאָזיגער ר׳ סענדער, דאָס איז טאַקי אונזער סענדעריל קאָראָביינִיק, אָבער נישט דער וואָס פריהער, נאָר עפּיס גאָר ווי אין אַ נייער הויט. דאָרט אין זיין פּאַרוואָגלעניש איז ער, משטיינס־געזאָגט, אַ מין בעשעפעניש, אַ געקנייטשט, אין־צעהנטען איינגעהויקערט יודעל, פאַרפינסטערט, פאַרשמירט, צעבראָכען. קומענדיג אַ היים, האָט ער זיך אַראָבגעחאַפּט אין מרחץ, אַראָבגעוואָרפען פון זיך דעם שמוץ און זיך אויסגעגלייכט די ביינער. אַצינד האָט ער אַנ'אַנדער פּנים. ס'איז איהם צוגעקומען אַ נייע נשמה־יתירה, פון אַ העכערער מדרגה, און ער אַליין איז אויך אויסגעוואַקסען, דאַכט זיך, העכער מיט אַ קאָפּ.

— אַ גוט שבת, גוט שבת דיר, ליבהאַרציגער סענדעריל!

ב.

די זון קריכט אַראָפּ פון די שפּיצען בוימער דאָרט ביי'ם ראַנד פון דעם האַלב־קיילעכדיג־געוועלבטען הימעל, און שאָטענס ליעגען זיך כסדר, אַלץ וואָס ווייטער טונקעלער, טונקעלער, אויף קאַבצאַנסק, בע־דעקענדיג איהר די חרפּה — איהרע שמוציגע געסלעך מיט וויסטע־ניעדריגע הייזלעך. יאָ, עס זעהט אויס טאַקי ווי צום „בעדעקענס" — עס קומט אָן די כלה, די פּרינצעסין שבת! אָנגעצונדענע ליכטלעך, איהר לכבוד, לויכטען אַרויס ווי שטערענדלעך דורך איטליכס פענסטער, אָב־שלאָגענדיג זיך אויף דר'ערד, פון ביידע זייטען גאַס, אין העלע־גילדע־נע פּאַסען. יודען, מחותּנים, אָבגעטובל'טע, אין זיידענע, אין ריינע קאַ־פּאָטעס, געהען אויף קבלת־פּנים גיכער אין שוהל אַריין. דער פּאַרקלי־בענער עולם דאָרט שפּרינגט „בואי בשלום" מיט'ן פּנים צו דער טהיר. שרייענדיג פרעהליך מיט געזאַנג:

בואי כלה, בואי כלה,
ס'קאָציל קומט, ליעבע כלה!

און בשעת קבלת־פּנים אין שוהל זענען די גאַסען ליידיג, מען זעהט דאָרט ניט קיין לעבעדיג בעשעפעניש, סיידען אפשר אַ פאַרשפּע־טיגדיגען בעל־מלאכה לויפענדיג פון באָד אין איין אָטהעם, אָדער אַ מיי־דעל אָבטראָגענדיג אַ געליהען פענדיל וכדומה צו אַ שכנה. מען הערט נישט קיין קול, סיידען אפשר אַ מאָל אַ רופען דעם שבת־גוי צו אַ פֿאַלצענדיג בענש־ליכט, אָדער אַ מעקען פון אַ ציעג, אַ קרעה פון אַ האָהן ערגיץ פונדערווייטענס.

שאַ!...

ג.

עס שטעהט זיך פאַרשטופּט אין אַ קאַבצאַנסקער געסיל אַ שטיבעל. אַ שטיבעל ווי אַלע יודישע שטיבלעך דאָרט — אַ נידריגס, אַ על'ענדס, אָהן אַ הויפעל, אָהן אַ פריי שטיקעל פּלאַץ, אָהן אַ בוימעל, אָהן אַ גרעזעל; אַ שטיבעל, אַ נאַקעטס, נישט געטינקעוועט פון דרויסען, אָהן פּריץ, אָהן צאַצקעס אינוויינינג — אַ דירה, ס'שטיינס-געזאָגט, אַ חירע, אָנגעזעצט ווי נח'ס תיבה מיט אַ היבש געזינדעל. קומט דער ליבער שבת-קדש, פרייטאָג צונאַכטס — ווערט אָט דאָס אָרעמע שטיבעל ווי פערוואַנדעלט אין אַ צויבער-שלאָס! עפּיס אַ בעזונדערער געטליכער חן איז אויסגעגאָסען אינוויינינג אויף אַלסדינג, וואָס געפינט זיך דאָרט. טאַקי נאָר ווי די שכינה רוהט אין איטליכס ווינקעלע, און דאָס האַרץ פיהלט עפּיס אַזוינס, וואָס איז נישטאָ אין די גרויסע שיינע פּאַלאַצען.

ווי אַ היים געליבטע מעוברת'ע פרוי אין אַ ברייטער ווייסער בלוזע זעהט אויס דער פריש אָבגעווייסטער, ברייטביינער, הייסער באַקאויווען, וואָס איז מעוברת מיט אַ פאַרוקטען טשאָלענט, און וועט מאָרגען אַרויסברייגנען פון זיך אויף דער ליכטיגער וועלט אַ אויסגעפּריעטע קאַשע מיט אַ פעטען מאַרך-ביין און אַ שיין-פאַרברוינטען לאָקשען-קוגעל, אַ כפּרה פאַר איהם אַלע היינטמאָדישע אויפגעוורענע, אויפגעבלאָזענע פּאַשטעטען. געל, פריש אָבגעשמירט מיט אַחרע איז די ערד, די פּאָדלאָגע הייסט עס, און שיינט ווי דער בעסטער געוועקסטער פּאַרקעט. בענש-ליכט ברענען אין ריין אויסגעשייערטע מעשענע לייכטער אויפ'ן

טיש, בעדעקט מיט אַ ווייסען טישטוך, און גיבען צו אַ בעזונדערען חן. צוויי פרישע חלות מיט געלכלעך-אָבגעשמירטע פּנים'לעך און מיט שוואַרצינקע אויגעלעך פון טשערנישקע. אין אַ געשליפען פלעשיל דערביי פינקעלט ראָזינקעס-ווין און בעט זיך אין קידוש-גלעזעל אַריין. ס'איז „מנוחה ושמחה", אַ ליכטיגקייט, אַ ליבע וואַרעמקייט אין שטוב. עס פיהלט זיך אַ ריח פון געפילטע פיש, דער צימעס שטעהענדיג אויפ'ן פּריפּעטשעק ביים טשאָלענט-ברעטעל, איינגעדעקט מיט אַ קישען— גיט די שמוכט. עס פאַרנעהמט אין נאָז, עס וועסערט אין מויל, עס גלוסט זיך, עס ווילט זיך פאַרזוכען. ווייב און קינדער אויסגעצוואָגענע אויסגעפּוצטע וואַרטען, האָרכען זיך צו צו אַ מינדסטען שאָרך אין דרויסען. און אָט טהוט זיך אַ עפען די טהיר. אַ קאַלטער שטראָם לופט רייסט זיך אַריין פון דער גאַס אין שטוב, אין דער געשטאַלט פון אַ רעגענבויגען, אין חעלכען עס רויטלען זיך די פלעמלעך פון די בענש-ליכט — און דאַכט זיך, עס שוועבען ברענענדיגע שרפים: מלאכים וואָס בעגלייטען אַ יודען פרייטאָג צונאַכטס פון דער שוהל, זיי קומען עס דאָ, אַריינפיהרענדיג צו זיך אין שטיבעל אונזער סענדערלען!

אָבזאָגענדיג דעם געזינד „גוט שבת!" לעבעדיג, פרעהליך, נעהמט זיך סענדעריל בעגריסען די געסט, די היילינגע מלאכים מיט אַ ברייטען שלום-עליכם.

שלום עליכם מלאכי השרת מלאכי עליון
ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא—
זייט געגריסט, איהר גאָטס מלאָכים,
מיר געשיקטע אין מיין רוה,
פונ'ם מלך-מלכי-מלכים,
פון הקדוש-ברוך-הוא!

און באַלד הויבט זיך אָן די סעודה, דער גרויסער באַנקעט מיט קידוש, מיט די געשמאַקע מאכלים מיט די זמירות און לויב-געזאַנג. סענדעריל זיצט ווי אַ חתן אויבען-אָן, דאָס ווייב נעבען איהם, דער איבעריגער עולם אַרום טיש און מען טהוט זיך וואויל. עס טרעט אַרויס אַ גוטער מלאָך מיט אַ רעדע, מיט אַדרעסען און ברכות אין נאָמען פון זיינע חברים, גוטע מלאכים, וואָס געפינען זיך

דאָ אין שטוב. ער לויבט און זאָגט: „דו האָסט זיך געמיהט מיט אַלע דיינע קרעפטען, אַלסדינג בײַ דיר איז ווי געהעריג, גוט און שיין". אויסלאָזענדיג דערמיט: „יהי רצון — הלואי אויף ווייטער בײַ דיר אַזוי!" דער שלעכטער מלאך מינעט זיך, ענטפערט, נישט ווילענדיג, אָמן און ברוקעט אונטער אויך אַ שבח...

אַ גרויע האָר

א גרויע האר

אז דער בייזער ווינטער נעהט-אהין און חעסנע ביי אונז אין לאנד—טהוט זיך אין גאטס וועלטיל אומעטום ! אלע מיני באשעפענים : פונים קליינעם ווערעמיל ביז דעם מענשען, דעם גרויסען פיינע-בריה, טהוען זיך א נעהם צו דער ארבייט זייערער גאנץ געשמאק—רייניגען און ראמען, בויען און פעררריכטען נעסטען, הייזלעך און דירות אין לעכער און שפאלטען, אין וועלדער און אין פעלדער, אין שטעדט און דערפער. דענסטמאל הערשט דאס ווייב אין שטוב, נאר א שרעק. אויף איהר בעפעהל ווערען געעפענט די טאפעל-פענסטער, ארויסגעטראגען, איבערגעטראגען טיש און בינק, קאסטענס, שאפעס און בעטען. זי גיט אב איטליכען דערפון זיין ארט, אויסשטעלענדיג זיי ווי זי וויל, און וועה איז דעם, וואס שטעלט זיך איהר אקעגען און ברייננט זי אין כעס אריין, זי ווערט אנגעצונדען און איז בערייט איהם צו פערברענען מיט דעם מויל. א קלוגער מאן בעהאלט זיך דעריבער דענסטמאל ערגיץ אין א ווינקעל—און שא נ

עס שמעקט מיט פסח, ביי אידען איז שוין דער יום טוב אריינגעבראכט אין שטוב. מען איז, ברוך השם, מיט דער ארבייט פארטיג און ביי „זיי" נעהם ערשט די רעכטע ארבייט מיט דעם צוגרייטען זיך לכבוד זייער יום-טוב.

און גבריאל כרפס, א קלוגער מענש, אויך א מאַן א קלוגער, זיצט אין אַחדער איינער אַליין בײַ זיך אין צימער, נעבען שרייב־טיש, אַראָבגעלאָזט די נאָז, פאַרקנייטשט דעם שטערן, וואַרפענדיג אָפטער א בליק אויף א אַלטער צעריפּעטער שאַפע, וואָס שטעהט דאָרט אין א ווינקעל, און מען זעהט, ווי שטאַרק בעטריעבט ער איז, פערטיעפט אין די געדאַנקען.

נעבען וואַרפעניש, פערפאַלגעניש איז די דאָזיגע שאַפע אויסגע־שטאַנען זינט זי איז צו כרפס׳ן אין הויז אַריינגעפאַלען, ביז זי איז לסוף פערוואָרפ׳ן געוואָרען אהער, אין דעם דאָזיגען צימער, וואו זי שטעהט שוין א צייט מיט יאָהרען פעררוקט, ווי א קבצן, אַ בעטלער, הינטער די שענע, פערפוצטע שאַפעס, ניט וואַרפענדיג זיך אין די אויגען, נישט אין דער מאַדאַמס נישט אין איהר מאַנס אויגען, אַזוי אַז מען האָט זיך אין איהר גאַר פאַרגעסען, גלייך ווי זי וואָלט אויף דער וועלט נישט געווען. און היינט אַז די מאַדאַם כרפס האָט גע־קאָמאַנדעוועט אין שטוב, צוקו־קענדיג זיך גוט, ווי א בעל־הבית׳טע, אין איטליכם ווינקעלע, עס זאָל שייגען, פינקלען אומעטום, איז דער צאָרן איהרער אויף דער שאַ־ע צום שלים־מזל געווען אַזוי גרויס, אַז זי האָט בעפוילען, די שאַפע זאָל אין שטוב זיך נישט געפינען; נישט אַנדערש, מען זאָל אַזא מצאַצע, אַזא מיאוס׳קייט, אין קעלער אַראָבוואַרפען, צו אַלדי־רוחות, פוילען זאָל זי אינאַיינעם מיט אַלע אַלטע, אָבגעריסנטע שמאַטעס דאָרט. אַצינד האָט זיך כרפס אין דער שאַפע דערמאָנט און דאָס שיידען זיך מיט איהר איז איהם געווען זעהר שווער. אָבער וואָס זאָל ער טאָן, אַז נעגען דעם ווייבס בעפעהל קען מען ניט געהן. איהם אַליין האָט זי דאָך נישקשה אויך גוט מכבד געווען היינט. ער האָט, נעבעך, געליטען, געדאַרבט, פערבראַכט א טאָג אין צרות, נישט פאַר קיין יודען געדאַכט!

זיצט זיך כרפס איינער אַליין טרויעריג, פערטראַכט און אַראָב־געלאָזען דעם קאָפּ. פּלוצלינג הויבט ער זיך אויף פוּנ׳ם אָרט און קומט־צו צו דער שאַפע, ווי איינער, וואָס קומט זיך געזעגענען מיט א פריינד פאַר׳ן אוועקפאָהרען. ער עפענט די שאַפע, נעהמט אַרויס פון צווישען פערשטויבטע, פערשימעלטע, ענג־אַנגעשטעלטע ספרים דאָרט, א גרויסען האַלבענבויגענדיגען, דיק־גראָבען ספר, טאָוולען פון ברעטלעך מיט לעדער איבערגעצויגענע, צונויפשפּילענדיג זיך מיט גרויסע מעשענע העקלעך. ער בעטראַכט דעם ספר, שאָקלענדיג מיט

דעם קאָפּ, געהט און לעגט איהם אַנידער אויפ׳ן טיש. חי כאַלד אָבער ער האָט זיך געזעצט, אויפגעעפענט דעם ספר און אַריינגעקוקט דרינען, איז ער פערציטערט געוואָרען, האָט זיך א חאַפּ געטאָן געשווינד פונ׳ם בײַנקעל, גלייך ווי א שלאַנג וואָלט איהם אַ ביס געטאָן, און זיך געלאָזט געהן הין און העהר איבער דעם צימער שטאַרק צודולט, אַזוי אַז ער האָט נישט בעמערקט, ווער ס׳איז גראָד בשעת מעשה אַריינגעקומען אַהין.

—כרפס! — טהוט א זאָג יענער, נאָכדעם ווי ער איז אַ ווײַל געשטאַנען בײַ דער טיר פערוואונדערט, אָהן לשון.

כרפס דרעהט זיך אוים שטאַרק דערשראָקען מיט דעם פנים צו יענעם, וואָס רופט איהם אָהן בײַם נאָמען, קוקט איהם שאַרף אָן און טהוט זיך אַ לאָז צו איהם מיט אַ געשריי:

— אַ־אַ, זרחי!... אַט וואָס הייסט אַ גאַסט, אַ ליעבער טײַ־ערער גאַסט!

— וואָס־זשע מאַכסט דו, כרפס מיינער, ביזט־דו, הא, רעכט געזונד?

—ווען ביסט־דו געקומען און פון וואַנען געקומען? וואָס שטעהסט־דו בײַ דער טיר, ליבער זרחי מיינער?

—געקומען בין איך היינט... אַרומפאָהרענדיג וועגען מיינע געשעפטען בין איך אין איינוועגס געקומען אהער, אין דיין שטאָדט אַריין.

כרפס און זרחי ביידע זענען געבירטיגע פון איין שטאָדט, חברים, גוטע ברידער פון קליינערהייט; ביידע האָבען געשעפּט תורה בײַ איינע מלמדים ביז זיי זענען געוואָרען בחורים: ביידע זענען צוגלייך אַרוים פונ׳ם חדר און געגאַנגען אין די שקאָלעס; ביידע זענען פון די שקאָלעס אַרוים מיט דיפּלאָמען, געבילדעטע, לייטישע מענשען, און ביידע האָבע פאַרגעסען דאָס יודישקייט האַק־און־פאַק מיט דער תורה, וואָס זי האָבען געלערענט יונגעלווייז, און זיך אָבגעגעבען מיט זייערע גע־שעפטען. איטליכער אין זיין אָרט, וואו ער האָט זיך בײַזעצט, האָבען גענומען ווייבער, געהאַט קינדער און געלעבט גאַנץ ברייט. א טאַטען האָט כרפס געהאַט זעהר א פיינעם. ער איז געווען, עליו השלום, א יוד מיט׳ן פולען מויל, א יוד א הייכער, אַ גוטער, אַ פרומער און א חאויל־לערנער. ער האָט גבריאל׳ן, דעם זוהן זיינעם, איבערגעלאָזט ירושה די גאַנצע כלי־בית זיינע מיט דער דאָזיגער שאַפע ספרים, דענ

אָרון=קודש — דאָס הייליגסטע, טייערסטע אין זיין לעבען. די כּלי=בית זענען געווען זעהר אָנגעלעגט, מען האָט זיי געבּרויכט בּיי גבדיאל'ן אין הויז צו יעדער צייט, און דאָס אָרון=קודש'ל — אָט די שאַפע מיט הייליגע ספרים, איז געווען אַ איבּריגע זאַך, אָהן אַ שום נוצען; מען האָט זיך דערמיט געוואָרפען אַהין=אַהער און פערשטופּט לסוף אין אַ ווינקעל, נישט האָבּענדיג זי מעהר אין זינען.

לעבּען האָט כּרפּס געלעבּט גאַנץ פריי. די גאַנצע פיהרונג בּיי איהם אין הויז מיט דער ערציהונג פון די קינדער איז געווען אויף דעם נייעם שניט, פער'גויאישט, הייסט עס. פונ'ם יודישקייט איז איהם איבּערגעבּליבּען נישט מעהר ווי אַ לאַנגע נאָז, געגרייזעלטע האָר, אַ פליהענדיגער מוח, גרינג זיך צושפּילענדיגע נעבּליטען און צאַפּלענ־דיגע נערווען.

אַצינד אַז כּרפּס האָט דאָ געחאַפּט עפּיס אַ ציטער און איז געווען שטאַרק צוקאָכט, איז בּיי איהם זעהר אָנגעלעגט געווען, וואָס דער חבר זיינער איז געקומען און זיך מיט איהם שטאַרק דערפרעהט.

— זעהר גלייך געטאָן, ליבּער פריינד, וואָס דו בּיסט געקומען! — זאָגט כּרפּס, אַרומנעהמענדיג דעם חבר זיינעם — ועץ זיך, איך בּעט דיך, אָט אויף דעם וויכגעבּעטען שטול, די פּיס דיינע „לעהן=אונטער" אויף דעם בּיינקעלע, אָט אַזוי, אַזוי... אַצונד דערצעהל מיר, וואָס מאַכסט=דו? ווי געהט עס דיר?

— האַ, וואָס איז דאָס?! — מאַכט זרחי פערוואונדערט, צו־קוקענדיג זיך צו דעם ספר, וואָס ליגט אָפען אויפ'ן טיש — דעם „שולחן ערוך" האַלטסט דו! די דינים פון פּסח לערענסט דו?

כּרפּס בּלייבּט צומישט און ווייס נישט, וואָס צו ענטפערן.

— מיר זענען דאָ אייגענע מענשען — זאָגט זרחי מיט אַ פריינד־ליכען שמייכעל — פאַר מיר, נישקשה, האָסט דו זיך נישט צו שעהמען. פון ווען אָן, זאָג נאָר, בּיזט=עס געוואָרען אַ בּעל=תשובה?

— פון ווען אָן? פערגעסט=דו! פון היינט, פון היינטיגען אָבענד! און אָט דאָס, דאָס, וואָס מיך האָט געבּראַכט צעדצו! — האָט כּרפּס זיך געמאַכט האַרץ און געזאָגט, טייטלענדיג מיט אַ פינגער אין דעם ספר — קוק נאָר אַ העַר, זעה וואָס ליגט אַזוינס דאָ?

— אַ צוריכּענע וואַנץ, — רופט זיך אָן זרחי — פונ'ם אַלטע; דור'ס חאַנצען האָט אַ וואַנץ דאָ די קבורה געהאַט און ליגט זיך רוהיג אַזוי דאָ אין דעם קבר, שוין אַ צייט מיט יאָהרען.

— און דאָס, האַ, וואָס איז?

— דאָס? אַ האָר איז עס. אַ גרויע האָר!

— דאָס איז מיין פאָטערס, עליו השלום, פון זיין בּאָרד אַ האָר! — זאָגט כּרפּס שטאַרק גערירט — אָט דאָס דאָזיגע האָר איז אַרויסגעפאַלען איהם פון דער בּאָרד בּשעת ער האָט מיט מיר, אין מיין יוגענד, געלערענט „הלכות פּסח" אָט אין דעם ספר, און איז געבּליבּען דאָ ליגען בּיז היינט, שוין אַ דרייסיג יאָהר! דאָס גרויע האָר איז מיר צו די אויגען געקומען אַצונד, ווען דער לעצטער פונק יודישקייט מיינער שטעהט אין סכּנה, איינגאַנצען אויסגעלאָשען צו ווערען, אַז קיין זכר אַפילו זאָל דערפון בּיי מיר אין הויז נישט בּליי־בּען. איך זאָג עס אַקעגען די הייליגע ספרים, זאָג איך עס, אַקעגען דעם יודישען שאַץ אָט אין דעם ארון קודש, וואָס דער טאַטע האָט מיר איבּערגעלאָזט בּירושה. דער טאַטע מיינער, ווי דו ווייסט, איז נישט בּעזעסען קיין גרויס רייכקייט, קיין גיטער, דאָס גאַנצע פערמעגען זיינס אויף דער וועלט איז בּעשטאַנען אָט אין דעם שאַפעלע, אין דעם ארון, וואָס עס איז איהם טייערער פון בּריליאַנטען, בּעסער פון גינגאָלד, און דאָס האָט ער איבּערגעלאָזט ירושה מיר, זיין קינד, זיין געבּירטהה נאָך איהם! וואָס=זשע לאָזט זיך אויס אַצונד? אָט דער דאָזיגער אָרון, די שאַפע, הייסט עס, וואָס זעהט אויס אַלטפעטעריש, נישט מיט דעם פּוץ, היינטמאָדיש, וואָס שטעהט אָבּגעזונדערט, אָהן אַ שום געבּרויך אַזאַ צייט מיט יאָהרען, און האָט דעריבּער בּעקומען אַזאַ געשטאַלט, אַזאַ פינסטער פּנים, — אַצונד, הער נאָר אַ מעשה, אַצונד איז אויף איהם אַרויס אַ פּסק, ער זאָל בּעגראָבּען ווערען אויף אייבּיג! דאָס ווייבּ מיינס זאָגט: פע! אַז אַזאַ שברי כּלי מיט'ן בּיסעל אָרעמ־קייט, וואָס דרינען, זאָל פערנעהמען אַ פּלאַץ אין אַ לייטישער דירה, צווישען שענעם מעבּעל און אָנגעמאָלטע גולם'ס, זיין אָרט איז אין אַ לאָך ערגעץ אין קעלער. און עס האָט מיר נישט געהאָלפען די רעַד, נישט מיט גוטען, נישט מיט בּייזען אויסצומאַכען די דאָזיגע גזרה און האָבּ היינט דערפון געהאַט גרויס עגמת נפש דעם גאַנצען טאָג. אמת טאַקי, שוין אַ פופצעהן און אפשר טאַקי אַ צוואַנציג יאָהר, אַז די דאָזיגע שאַפע מיט די ספרים זענען מיר אַרויס פונ'ם זינען, אָבּער אַצונד אַז מען וויל דערפון מאַכען אַ תל, רייסט מיר דאָס האַרץ, דערמאָנענדיג זיך, אַז דאָס איז מיר איבּערגעגעבּען געוואָרען אַ ירושה פון עלטערן, דערמאָנענדיג זיך אויך אָן מיין כאַטען, אין מיין יוגענד, אין מיין

וואָס זענען מיר איינגעבאַקען טיעף אין הארצען דערמאָנענדיג זיך דאָס אַלצדינג, בין איך געגאַנגען, כמעט אַליין ניִשט צו וויסען, אַז איך געה, האָב אַרויסגענומען אַט דעם ספר, וואָס ליגט פאַר דיינע אויגען, און אויפעפענדיג איהם טהוט זיך מיר אַ וויי דעם טאַטענס גרויע האָר דאָרט, בלייב איך צומישט, טויט מיט אַלע אברים . . .

יאָ, ס'איז מיר בעפאַלען אַ שרעק. אַזוינס אָבער, וואָס מיט מיר איז געשעהן דערנאָך, אין אַ ווילע אַרום, איז נאָך פיעל שרעקליכער, גאָר קיין פערגלייך. נאָר לאָז זיין גענוג — האָקט כרפס איבער אין דערמיט זיין שמועס — זיי מיר מוחל, איך בעט דיך, ברודער, וואָס איך האָב מיך דאָ צורעדט, אויסגיסענדיג מיין הארץ, עפיס גאָר טאַקי ווי אַ יודענע, נישט וויסענדיג קיין דרך=ארץ אין פאַרגעסענדיג זיך, ווי אויפצונעהמען אַ גאַסט. סטייטש, אַזאַ טייערער גאַסט, ווי דו, קומסט צו מיר אין הויז, אינטערעסיר איך מיר נישט מיט איהם, נאָר איך רעד אַלץ פון מיר. איך בעט דיך, ליעבער פריינד, דערצעהל מיר דו, וואָס דו מאַכסט, וואָס דו טהוסט!

— איך וועל דיר דערצעהלען, כרפס מיינער, אַלסדינג דערצעהלען, אָבער מיט דעם תנאי אַז דו זאָלסט פריהער אָבדערצעהלען מיר די מעשה דיינע אינגאַנצען, נישט צו פערפעהלען איין וואָרט. וואָרום דו קאָנסט מיר נישט מאַכען קיין גרעסערען פערגעניגען פון דעם, וואָס איך האָב פון דיין איטליכס וואָרט. דערצעהל=זשע איך בעט דיך, און איך וועל הערען און שווייגען. דו ביזט געבליבען שטעהן דערביי: אַזוינס, וואָס מיט דיר איז געשעהן אין אַ ווילע שפּעטער איז נאָך פיעל שרעקליכער.

— אַזוי טאַקי, אַזוי — הויבט כרפס אָן ווידער צו דערצעהלען — דער שרעק מיינער איז געווען אַזוי גרויס, אַז מיר איז פערגליווערט געוואָרען דאָס בלוט און כ'בין אַרויס פון די כלים. אַ מענש אַפילו אַזעלכער, וואָס האַלט נאָר דערפון, וואָס עס זאָגט דער שכל, וואָס ער טאַפּט עס אָן און פיהלט מיט זיינע חושים, ווייטער איז גאָר נישט — מיט איהם קאָן זיך אַמאָל טרעפען, אַז אומשטענדען אַזוינע זאָלען איהם אַראָפפיהרען פון'ם זינען, ער זאָל זעהן נישט מיט די אויגען, הערען נישט מיט די אויערען און פיהלען אַזוינס, וואָס לאָזט זיך נישט אָננעהמען. אָט דאָס האָר, באַלד ווי איך האָב דערזעהן, האָט אָנגעהויבען פאַר מיינע אויגען אַליין וואַקסען מעהר און מעהר — און אַט

איז אַ באָרד, אַט איז אַ פנים, און אַט איז דער טאַטע אינגאַנצען שטעהענדיג אויף די פיס, די האַנד זיינע איז אויסגעשטרעקט אַקעגען דער שאַפע, די אויגען אויסגעשטעלט אויף מיר עפיס מיט אַזאַ בליק, אין וועלכען עס ליגט אויסגעדריקט אי פערדראָס, אי שטראָפרייד, אי אַ קלאָגען זיך אויף בעליידיגונג, אי אומעט און זאָרג; אַזאַ בליק, וואָס דריגען איז דאָ פאַר דיר געבראָטענע לייד, צופעניש, שטעכעניש אין לייב און אין דער נשמה. אָ, רבונו של עולם, דונערען און בליצען, שפּיזען און פיילען איידער אַזאַ מורא'דיג שרעקליכען בליק!... דאָס האַרץ קלאַפּט מיר, מוסר'ט מיך, און אַלע מעשים מיינע, פון דער קינדהייט ביז איצט שטעלען זיך מיר לעבעדיג פאָר. איך זעה מיר נאָך ווי אַ יונגעל אין הויז ביי מיינע עלטערן, אין די חדרים ביי מיינע מלמדים, אין די שוהלען און בתי מדרשים, אַלע מיינע גענג, מיינע שפּיעלען און פערגעניגענס, מיינע ימים=טובים און שבתים שטעהען מיר פאַר די אויגען. איך זעה דאָס אַלסדינג און זעה מיך אַליין טאַקי אויך. די אַלע יענע זאַכען קומען מיר נישט פאָר איינע נאָך די אַנדערע אין פערלויף פון דער צייט, נאָר וואָס דען, אַלע קומען זיי מיט אַמאָל. נישטאָ קיין פריהער, נישטאָ קיין שפּעטער, נישטאָ אויך קיין נאָהענטקייט און נישטאָ קיין ווייטקייט אין דעם פליהענדיגען כוח המדמה. אויב איך זאָל וועלען דערצעהלען אַלע זאַכען, וואָס מיר האָט זיך געדאַכט, וועט זיך פערציהען די מעשה אויף לאַנג און געדויערען אַ היבשע צייט זי אויסצוהערען. די אַלע זאַכען, אַלע בילדער יענע זענען עפיס צום האַרצען, גוט=מחיה. עס זאָגט זיך אין זיי אַרויס ליעבע צו גאָט, כבוד און שענקייט צום פאָלק ישראל, הייסע געפיהלען פון עפיס אַ ביינקעניש, וואָס ציהען, ציהען ביי דער נשמה... ווי שען, אַ שטייגער, איז דאָס בילד:

אַוועק איז דער ווינטער, דער שנעע איז צוגאַנגען, פסח=צייט איז געקומען און דאָס קול פון דעם אינדיק לאָזט זיך הערען ביי אונז אין שטעדטיל. און איך מיט דיר, מיט די חברים אונזערע זיצען מיר אין חדר אַרום טיש, דער רבי אין דערמיט, מיר שאָקלען זיך און לערנען „שיר השירים" מיט אַלע אויסריידענישען פון רש"י, זינגענדיג הויך אויף אַ קול אַלע אינאיינעם שטאַרק פערפלאַמט, אַזוי: „ישקני מנשיקות פיהו — דעם דאָזיגען שיר זאָגט די כנסת ישראל, די וויסטע אַלמנה, אין גלות, וואָס טהוט טאָן גלוסטען צו איהר געליבטען, צו שלמה, דאָס מיינט מען צו גאָט, וואָס דער שלום איז זיינער,

איז זיך מודה אויף איהרע זינד און דערמאָנט די גרויסע חסדים, וואָס ער האָט געטאָן מיט איהר אַמאָל אין דער יוגענד. אָ, זאָגט זי, ווער וואָלט געבען, ער זאָל מיך טאָן ווידער קושען אַ קושעניש פון זיין מויל!... שחורה אני, שוואַרץ מיאוס בין איך מיט מיינע זינדיגע מעשים ונאוה אָבער שען מיט די מעשים פון מיינע עלטערן, די הייליגע אָבות... אל תראוני, זאָגט זי, קוקט מיך ניט אָן מיט געשפעט שאני שחרחרת, וואָס איך זעה אויס שוואַרץ, ניט אַזוי בין איך געבוירען געוואָרען, ששזפתני השמש, מיך האָט אָבגעבּרענט די זון; בני אמי, מיין מאַמעס קינדער, דאָס מיינט מען די ערב רב פונ׳ם לאַנד, צווישען וועלכע איך בין אויפגעוואַקסען, נחרו=בי, האָבען געצאָרענט, געפייערט אויף מיר, שמוני נוטרה את הכרמים מיך געמאַכט פאַר אַ היטערין פון זייערע וויינגערטנער, כרמי שלי, מיין וויינגאָרטען, וואָס איז מיר בירושה פון מיינע עלטערן, לא נטרתי האָב איך ניט געהיט...

ענטפערט דער געליבּטער איהר: אם לא תדעי לך׳ אויב דו ווייסט ניט, ווי צו ראַטעווען זיך פון בּעצווינגער, אַז דיינע קינדער זאָלען ניט אויסמישען זיך, פערלירען זיך צווישען זיי, צאי לך, גאָה=זשע דיר בעקבי הצאן אין די טריט פון דיינע אָבות, וואָס האָבען מקבל געווען מיין תורה, ורעי את גדיותיך, און פיטער דיינע ציגעלעך על משכנות הרועים, בּיי די געצעלטען פון די פאַסטוכער ישראל׳ס.

אַך וויפיל זיסע הייליגע געפיהלען זענען אין דעם דאָזיגען שיר אויסגעדריקט! דו כנסת=ישראל, דו בּיזט עס די ליבּע געטרייע מאַמע; מיר קליינוואַרג, מיר זענען עס צאן קדשים, דיינע ציגעלעך, ליבּע האַרצדיגע קינדערלעך, און די פאַסטוכער — דאָס זענען דיינע גרויסע לייט, די הייליגע חכמים! — עס הערט זיך מיר דרינען יענע געוויסע לידעל דער מאַמעס, ווי זי פערוויגט מיך, זינגענדיג עס מיר אויף אַ שטיל אומעטיג קול:

אונטער גבריאל׳ונוס וויגעלע
שטעהט אַ קלאָר–ווייס ציגעלע
. . . .
תּורה ועט ער לערנען,
ספרים וועט ער שרייבּען
אַ גוטער פרומער יוד וועט ער בּלייבּען.

און ווי איך בּין דאָ אַזוי פערטיפט אין די כנסת=ישראל. געה פשוט אויס פאַר מתיקות, וואַרפט זיך מיר די ווייסטע שאַפע פאַר די

אויגען. גראָבע געזונדע הענד שלעפען זי אַהין אין איהר בּענגרעבעניש, אין קעלער, און זי סקריפּעט, גרילצט, קרעכצט, רוקענדיג זיך, און איטליכער סקריפּ איהרער לעבערט מיר דעם מוח. זי קרעכצט, סקריפּעט און די פערשימעלטע, מיט שטויב בּעדעקטע ספרים שרייען פון איהר אַרויס מיט אַ קלאָג: הוי, וועהגעשריען אויף די ציגעלעך, אַז זיי ווערען צאַפּעס, אַז זיי אַנטלויפען פון זייערע פאַסטוכער און שפּרינגען אין פרעמדע גערטנער!... דער טאַטע בּרעכט די הענד, פליקט די בּאָרד, רייסט אויף זיך די האָר, שאָקלענדיג אויף מיר מיט דעם קאָפּ, טהוט אַ גלאָץ מיט די אויגען און —פערשווינדעט...

איך בּין זיך מודה —לאָזט כרפס אויס זיין שמועס — אַז דאָס אַלסדינג, וואָס איך האָבּ אַצונד איבּערגעלעבּט, האָט אויף מיך אַזוי געווירקט, אַז איך בּין איצט אין האַרצען טאַקי אַ שטיקעל בּעל=תשובה, און עס וועט מיר ניט אַרען, טאָמער וועסט דו אויס מיר לאַכען און זאָגען: אַז=אָך=און=וועה צו דיין בּילדונג, צו דער חכמה דיינער, משטיינס=געזאָגט, אַז אַ האָר קאָן זי אומוואַרפען.

—זיי רוהיג, בּרודער! — ענטפערט זרחי — איך בּין נאָך פריהער פון דיר געוואָרען אַ בּעל=תשובה, אויך איבּער אַ מעשה ווי בּיי דיר, מיט דעם חלוק נאָר, דאָס וואָס דיר איז פאָרגעקומען עפּיס ווי אין חלום, האָט זיך עס מיר געמאַכט טאַקי אויפ׳ן וואָהר, און דאָס וואָס מיט דיר האָט זיך געמאַכט דורך דיין פאָטער, דאָס אייגענע טאַקי האָט זיך מיר געמאַכט דורך מיין זוהן. ס׳איז עפּיס בּעשיינפערליך נאָר אַ נס.

כרפס שטעלט אויס אַ פּאָר אויגען און פאָדערט=אויף שווייגעדיג דעם פריינד זיינעם מיט דעם בּליק, ער זאָל איהם די ווערטער זיינע דערקלערען. זרחי מאַכט ניט לאַנג שהיות און הויבּט אָן צו דערצעהלען.

— פאַדיי, דאָס ערשטע קינד מיינס, דער בּכור, ווי בּאַלד ער איז געבּוירען געוואָרען, האָבּ איך מיר פירגענומען צו דערציהען, אויס=צובּילדען דעם „מענשען“, וואָס אין איהם. דאָס הייסט אויסבּילדען איהם אַזוי, אַז ער זאָל טויגען צום לעבּען פון אַ וועלט=מענשען, ווי איינער פון זיי, ניט נאָר צו אַ בּענגרענעצט לעבּען אין ענגשאַפט צווישען יודען, און אויף אַזוי ווייט וויפיעל דאָס יודישקייט דערלאָזט. יודען, ניט=יודען—זאָל איהם כלל ניט אויסמאַכען. אָנלאָדען אויף זיך אַ משא יודישקייט און אַראָבּוואַרפען עס דערנאָך פון זיך—איז דען ניט פיעל

גלייכער גאָר פון לכתחלה דערפון ניט צו וויסען? צו וואָס, איך בעט דיך, דאָס איינשפּאַנען און דאָס אויסשפּאַנען זיך — אַזאַ אומזיסטע אַרבייט, אויף וועלכער איך, זיין טאַטע, האָב אַוועקגעהאָרעוועט אַ צייט, ביז איך בין פון איהר פּטור געוואָרען. וויפיעל, אַ שטייגער, האָסט אַ יודען פייבוש, נעבעך, דער גע׳מלאכה׳טער נאָמען זיינער פּאַוונטיא, ניט אַזוי ווי ער שטעהט פערשריבען? דאָס פלאָנטעניש אין די נעמען מאַכט דאָך אָן אַ פלאָנטעניש אין זיינע עסקים, אין נויטיגע פּאַפּירען, און ברענגט איהם אַמאָל אויך פיעל שאָדען. פּע, כ׳לעבען! אַז מעהר נעהם, טאַטע, און זאָג: ויקרא שמו בישראל פּאַוונטיא... דעריבער טאַקי איז פאַדיי מיינער אויסגעוואַקסען אָהן תורה, אָהן יודישקייט, דאָס לערנען זיינס און זיין לשון איז אינגאַנצען געווען ווי בּיי ניט קיין יודישע קינדער.

פאַדיי איז געווען זעהר אַ גוט יונגעל, אַ פרעהליכס, אַ לעבעדיגס. געלערענט האָט ער אין דער היים בּיי גובערנאַנטקעס לעהרער ביז ער האָט אויסגעהאַלטען עקזאַמען, גוט, אויסגעצייכענט, און איז אַריין אין גימנאַזיע. יענער טאָג פון דעם אַריינטרעטען זיינס אַהין איז בּיי מיר געווען אַ יום־טוב, פאַרגעסענדיג מיך אינגאַנצען, וויפיעל דאָס האָט מיר אָבגעקאָסט געלד, מיה, לויפעניש, געבעט און אומכבוד. איך האָב מוחל געווען דאָס אַלסדינג און זיך געפרעהט, אַבּי ער איז אַריין. נאָר אָבער מיין ווייב, זאָל זיך איהר גרינג שלוקערצען, זי האָט, ווי דער שטייגער איז פון ווייבער אויסצוויינען זיך אין פריידען, יענעם טאָג געגאָסען טרעהרען, דערמאָנענדיג זיך, וויפיעל געזונד און יסורים האָט איהר געקאָסט די דאָזיגע שמחה.

עס געהט אַוועק אַ צייט, זעה איך. פאַדיי מיינער איז עפּיס אַראָב פונ׳ם פּנים, אומעטיג, פערטראַכט, גאָר ניט דער וואָס פריהער. אַזוי איז ער, דאַכט זיך, געזונד, לערנען לערענט ער זיך אויך גוט. וואָס־זשע דען? האָב איך דאָס צוגערעכענט צו דעם איבערגאַנג פון די יונגעלשע יאָהרען אין די יאָהרען פון אַ בחור, פאַרשטעהסט דו? — און מיך בערוהיגט. שפּעטער אַביסעל מיט אַ צייט, הויבּט מיין זוהן אָן מיר צו פערגעבען שאלות, ווי אַ שטייגער: טאַטע, פון וואָס פאַר אַ נאַציע ביזט דו? טאַטע, וואָס, אַ יוד בין איך? טאַטע, האַ, וואָס איז אַ יוד אַזוינס? טאַטע, זאָג, עסען איבערהויפּט יודען קנאָבעל און ציבעלעס? טאַטע דאָס, טאַטע יענעס, גאָר אָהן אַיין עק. איך האָב אַרויסגעזעהען, אַז אונזער ברודער עשו שטעקט דאָ אין דערמיטען.

ער האָט דאָס יעקב׳ס קינד דערקלערט דאָס, וואָס דער טאַטע האָט עס געמאַכט פאַר איהם אַ שוויג; ער האָט עס אָנגעהויבען איהם פערזוכען צו געבען די ביטערע גלות־טראָפּענס, צו בעטריבען זיין געמיטה, זיין לעבען. איך האָב מיין זוהן תמיד געענטפערט אויף זיינע שאלות מיט אַ האַלבען מויל, אַבּי אויסצודרעהען זיך, און בכלל האָב איך איהם געראַטהען, ער זאָל אָנבויגען דעם קאָפּ און זיך ניט צוהערען צו יענעמס נאַרישקייטען, געבענדיג עס איהם צו פערשטעהן מיט קרילאָווס געוויסען משל „דער עלפאַנט און דאָס הינטעל" און אַרויסנעמענדיג דערפון אַ מוסר־השכל גאַנץ חכמה׳דיג, אַז אַ מענש, אַ קלוגער, בעדאַרף, ווי דער עלפאַנט דאָרט, אַראָבשלינגען אַלע בעליידיגונגען פון יענע בילערס און זיך דערויס גאָר נישט מאַכען. דער זוהן, אַ פּנים, איז ניט צופרידען געווען פונ׳ם טאַטענס עצה, וואָרום, ער איז אַלץ וואָס ווייטער, ווייטער מעהר אומעטיגער געוואָרען, זיך דערווייטערט פון מענשען, בעזונדערס פון מיר, עפּיס ווי ברוגז אויף מיר, און געזעסען איינער אַליין פערשפּאַרט בּיי זיך אין חדר.

איינמאָל קומט פאַדיי פונ׳ם קלאַס זעהר שטאַרק צוקאָכט און לויפט אַריין האַסטיג צו זיך אין חדר. די מאַמע, מיין ווייב הייסט עס, אַ שוואַכע, אַ קרענקליכע, איז גראָד געלעגען אין בעט בּיי זיך אין צימער און האָט עס ניט בעמערקט. ווי באַלד מען האָט זיך געקליבען עסען מיטאָג און פאַדיי איז ניט אַריין צום טיש, בין איך אַריין צו איהם. איך טרעף איהם ליגען אויפ׳ן בעט, מיט דעם פּנים אַראָב, איינגעהילט אין קישען. עס קומט מיר באַלד אַרויף אויפ׳ן געדאַנק, ער האָט זיכער היינט געהאַט אַ שלעכטע בעגעגעניש, און האָב איהם, נעבעך, שטאַרק בעדויערט. איך רוף איהם — און ער ענטפערט ניט. דאָס האַרץ האָט מיר געריסען, אָנקוקענדיג איהם, נעבעך, אין אַזאַ לאַגע. איך רוף איהם צום צווייטען מאָל, מיט אַ ריהרענדיגער שטימע — און ער קעהרט אום צו מיר דאָס פּנים זיינס. אַך, ווי שרעקליך ער האָט אויסגעזעהן דענסטמאָל! דאָס פּנים האָט איהם געפלאַמט און די אויגען זענען איהם פערלאָפען פון טרעהרען.

— וואָס איז דיר, מיין זוהן? — פרעג איך איהם שטאַרק געריהרט.

און ער זיפצט און זאָגט עפּיס מיט פערדראָס:

— וואָס פרעגסט דו מיך? ווייסט דען ניט אַליין, אַז איך געפין מיך דאָרט צווישען פיינד? גענוג האָבען זיי מיר געטאָן אין דער גאַל ביז אַצונד, און היינט האָבען זיי מיך געפייניגט נאָך מעהר, אויס־

וואַרפענדיג מיר אַ מעשה מיט בלוט אין די מצות, און דעם יום-טוב פסח, וואָס, לויט זיי זאָגען, איז דער דאָזיגער יום-טוב ביי יודען טאַקי היינט...

ווי אַ דונער האָט מיך געטראָפען, אַזוי בין איך געוועזען צומישט הערענדיג אַזוינס, און ניט געקענט אַרויסברייגגען פון׳ם מויל קיין וואָרט. געפיהלען פון רחמנות, פון שאַנדע און חרטה האָבען ווי דער ים געשטורעמט אין מיר, און די נשמה מיינע האָט עס געוואָרפען פון איין חוואַליע צו דער אַנדערער נאָר אומצוקומען פאַר גרויס לייד!

איך פיהל די צרות פון מיין זוהן, פיל זיין ביטער געמיט און דאָס האַרץ מיינס פלאַגט מיך און זאָגט: דיין זוהנס דאָזיגע צרות האָסט דו דאָך, דו, איהם אָנגעמאַכט, דיר האָט ער דאָך זיי צו פערדאַנקען! דו האָסט אַוועקגענומען אַ נפש פון זיין פאָלק, עס זאָל זיך דערמיט ניט אָנגעהערען, נאָר מיט דער מענשהייט אַליין, ניט צו בערעכענען זיך, אַז מענשהייט איז אייגענטליך ניט מעהר ווי אַ וואָרט. אין דער וועלט זענען באמת דאָ נאָר נאַציעס, פעלקער, און דער סך-הכל פון זיי, פון די אַלע פעלקער אינאיינעם רופט מען מענשהייט. עס קומט אַזוי פיעל אויס קרום ווי איינער, אַ שטייגער, זאָל זאָגען: בוימער איז ביי מיר גאָרנישט, וואָס געהט עס מיך אָן אַ בוים? דער עקר איז ביי מיר דער וואַלד!... דאָס האָסט דו דיר איינס, און צווייטענס, לאָז שוין זיין אפילו אַזוי מענשהייט — איז דאָך די קשיא, פאַר וואָס איז ביי דיר אויסגעקומען, אַז דער וועג צו דער מענשהייט געהט דוקא אָט דורך דער נאַציע, וועלכע דו האָסט פאַר דעם זוהן דיינעם אויסגעקליבען, און דורך דיינער, חלילה-וחס! קאָן מען גאָר פאַרקריכען קיין בויבעריק?... זעה נאָר, דיין זוהן, פאַר וועלכען דו האָסט געזוכט דאָס גליק ניט אין דיין פאָלק, זעה וואָס פון איהם איז אַצונד געוואָרען! וואו איז זיין גליק, וואו איז זיין נחת? פון זיין פאָלק איז ער אָבגעריסען און פון׳ם פרעמדען פאָלק ניט אויפגענומען, הענגט ער דאָך, נעבעך, אין דער לופטען — און פערפינסטערט איז איהם זיין וועלט געוואָרען נאָך גאָר אין דער יוגענד! יודישע קינדער פון קליינערהייט אויפדערוואַקסענע צווישען זייער פאָלק, אין דעם גוטען יודישקייט זיי ליגען גוט אין טעם יענע מנהגים, צערעמאָניעס און פיעל אַנדערע זאַכען אַזעלכע אין דעם פאַמיליען-לעבען און אין דעם כלל יודישען לעבען, וואָס פערזיסען זייער יוגענד און פערווירצען זייערע טעג און יאָהרען ביז העט אין דער עלטער. דערמאָן זיך איז דיין יוגענד, דערמאָן זיך,

אַ שטייגער אין דעם סדר פסח, ביי דיינע עלטערן אין הויז! די שכינה פשוט האָט דאָך דענסטמאָל גערוהט אויף איטליכער זאַך דאָרט — אויף דעם שען-געגרייטען טיש מיט די כוסות, אויף דעם טאַטען, אויף דער מאַמען און אויף די קינדער אַרום טיש, און דו אַליין האָסט דאָך געשיינט, געלויכטען, זיך געשמאָלצען פאַר גרויס פרייד. דערמאָן זיך, ווי דאָס האַרץ פלעגט זיך דיר פרעהען בשעת די ימים-טובים, וויפיעל נחת, וויפיעל פערגעניגען איטליכער יום-טוב האָט דיר פערשאַפט. און היינט — היינט איז דער יום-טוב ביי דיר גאָר ניט, וואָכענדיג, און דיין זוהן איז געוואָהר געוואָרען, אַז ביי יודען איז היינט פסח פון „זיי"... אומגליקליך איז דיין זוהן, וואָס ביי פרעמדע איז ער אַ יוד, נאָך אומגליקליכער אָבער, וואָס ביי יודען איז ער אַ פרעמדער!!

וואָס זאָל איך דיר זאָגען, ברודער, ביטער און זויער איז מיר געוועזען צו יענער צייט! מיין זוהן ליגט אויפ׳ן בעטעל, דער׳הרג׳עט, דערשלאָגען צו ליעב מיינע זינד, און איך שטעה בבושה וחרפה, שלאָגענדיג מיך אָשמנו, ביים דאָזיגען קרבן — און דאָס האַרץ, אַי טהוט מיר וועה!...

היינט אַז איך דערמאָן מיך דעריבער, וואונדערט מיך אויף זיך אַליין, ווי אַזוי האָב איך מיך איינגעהאַלטען טאַקע באַלד ניט צו פערריכטען דעם פעהלער, וואָס איך האָב געמאַכט אין מיין זוהנ׳ס ערציהונג, אויס רחמנות אויף איהם און אויף מיין כבוד טאַקי אויך. ניט מעהר די דאגת הפרנסה, וואָס פיקט אין מוח, פערשלאָגט די געפיהלען פון׳ם האַרץ. און אַלסדינג ביי מיר האָט זיך געפיהרט אויף דעם שטייגער ווי פריהער, נאָר דאָס, וואָס איך האָב נישט געטאָן, האָט געטאָן די צייט,

עס האָט זיך געמאַכט אַ מעשה, אַז דער לערער פון היסטאָריע, אַ המן, איז זיך געזעסען איינמאָל אויף דער קאַטעדרע זאָגענדיג דעם שיעור פאַר די תלמידים. פלוצלים טראָגט איהם אונטער דער רוח אַ סמאָרע צו טאָן מיט דער נאָז און זאָגען: עס שמעקט דאָ שטאַרק מיט קנאָבעל! אַלע אויגען, וויפיעל עס זענען געוועזען אין קלאַס, ווענדען זיך צו מיין זוהן, אָנקוקענדיג איהם מיט שפּאָט, און דאָס פנים זיינס מינעט זיך איהם, נעבעך, פאַר בושה. ער קען ניט אויסהאַלטען, שטעלט זיך אויף און זאָגט עפּיס אַ וואָרט אַקעגען דעם לערער.

קורץ, עס ווערט איהם נישט געשיינקט — מען שטופט איהם ארויס פון גימנאזיע.

איך האב זיך מיישב געווען, ווי באלד ארויסגעשטופט, זאל זיין ארויסגעשטופט, מצר וויל איך שוין נישט שווארצען דאס פנים פאר די לעהרער. פאר דעם גאנצען פעקעל עשרת בני המן, מיט געבעט, מיט מתנות, ווי דער שטייגער איז, מיין זוהן זאל ווידער אין גימנאזיע אריינטרעטען. לאז ער בלייבען בעסער אין דער היים, און דא אויסלערנען די תורה, וואס איז נויטיג אויף אריינצוגעהן אין אוניווערזיטעט. איך האב איהם אבגעגעבען א בעזונדער שטיבעל, איינגאנצען פאר זיך, כדי ער זאל דארט קענען לערנען, ארבייטען פריי, אומגעשטערט.

צו מיין זוהן אין שטיבעל האבען אנגעהויבען אריינצוקומען עפיס נייע חברים זיינע, מיט וועלכע ער פלעגט זיך אונטערהאלטען בשעת א פרייע צייט פון דעם לערנען. פריהער איז די צאהל זייערע געווען וועניג, דערנאך איז די צאהל פון די חברים געוואקסען אלץ מעהר, און קומענדיג צו איהם עפטערס, פלעגען זיי מאכען צווישען זיך עפיס א שמועס, האמפערענדיג, שפארענדיג זיך מיט א ליארם, א געשריי. צווישען די דאזיגע חברים האבען זיך געפונען שילער פון אלערליי שולען, קלויזניקעס, ישיבה־בחורים און גלאט אזוי זיך בחורים — קאפאטעס און מונדירען מיט מעשענע קנעפלעך, קאשקעטלעך, קאטערובעס, היטלעך מיט הערבען אויסגעמישט אינאיינעם. מיר זענען די אלע חברה־לייט ניט געווען צום הארצען. איך האב איבערגעטראכט, צו זענען זיי אפשר ניט פון יענע, וואס ווילען פארבעסערן די וועלט, קען דאך, חס־ושלום, מיך טרעפען איין אונגליק דורך זיי. איך געדענק דאך נאך די אמאליגע יונגע לייט אין אונזער צייט, וואס זיי האבען געוואלט און וואס פון זיי, נעבעך, איז געווארען. א טייל זענען געזעסען, אבגעקומען אין תפיסה, א טייל זענען פערשיקט געווארען אזש וואו דער שווארצער פעפער וואקסט דארט, און א טייל האבען הונגעריג, עלענד זיך ארומגעבלאנקעט אין דער וועלט. אויך מיר, געדענקסטו, פלעגען זיך צונויפקומען אמאל מיט דער דאזיגער קאמפאניע און שיער־שיער זענען מיר אויך ניט אריין אין אזא צרה. פאר א געשלאגענעם הונד — איז דא א ווערטעל — טהאר מען קיין שטעקען ניט ווייזען. דעריבער, אז איך האב דא געזעהן די חברה יונגע לייט קומען אפט צו מיין זוהן, האט אויף מיר תמיד נעציטערט די הויט. א מינדסטער

שארך האט זיך מיר געדאכט ווי טריט — הא־הא, מען געהט!... די מלאכי־חבלה קומען בדק'צווען ביי מיר אין הויז.

זאגען־זשע מיין זוהן, אז איך וויל ניט ליידען, די דאזיגע חברים זיינע זאלען קומען צו איהם, דאס האב איך ניט געוואלט. גאנץ פשוט, ווייל מיין זוהן איז שוין ארויס פון די קינדערשע שיכלעך און האט שוין זיין דעה, היינט, אז איך וועל מיט איהם אנהויבען מיט בייזען, וועט ער מיך ניט הערען. בפרט נאך, ווי מיר האט זיך אויסגעוויזען איז ער שוין פון לאנג ביי זיך אין הארצען געווען אויף מיר יעפים אביסעל אנגעדרודעלט. א חוץ דעם האב איך מיך בעטראכט, פיעל בעסער איז פאר מיר מיט מיין זוהן, אז די חברים זאלען געהן צו איהם איידער ער זאל געהן צו זיי. מען בעדארף נאר שטילערהייט נוט אכטונג געבען אויף איהם אזוי, אז ער זאל עס ניט בעמערקען.

און אזוי טאקע האב איך עס געטאן.

אז מיין זוהן איז איינמאל געגאנגען מיט חברה שפאצירען, האב איך מיך אריינגעהאפט צו איהם אין שטיבעל, איבערגעקוקט דארט דאס שאפקעלע מיט די ספרים און אלע האבען זיך דערוויזען כשר. טהו איך דערנאך א בליק אויפ'ן טיש און דערזעה אויף איהם דריי ספרים און איינם א אפען ביכעל. איך קוק מיר צו, בלייב איך פערגאפט — איך געפין אזוינס, וואס מיר האט קיינמאל ניט געקאנט גאר איינפאלען! צוויי ספרים, הערט א מעשה, זענען פון די הייליגע נביאים, איין ספר איז עפיס א מעטאדע, אלע אויף לשון קודש, און אין דעם ביכעל שטעהען פערשריבען לשון קודש'דיגע ווערטער, פערטייטשט אויף רוסיש — און די האנדשריפט איז מיין זוהנס!... הייסט דאס א פנים, אז פאדיי האט זיך גענומען צו תנ"ך, צו לשון קודש. נאר פון וואנען קומט צו איהם אזוינס און ווער איז דאס דער רבי זיינער? טא! מאך איך, ס'איז ניט צו פערשטעהן, מען בעדארף עס איבערלאזען דער צייט.

עס האט ניט געדויערט לאנג, קומט מיין זוהן צו מיר מיט א קשה, איך זאל איהם ניט אבזאגען, פארבעטען צו מיר אין הויז, מארגען אין אוונד איין עולם מענשען פון זיינע בעקאנטע, דענסמאל איז געווען חנכה. אך, האב איך געזאגט, מיט דעם גרעסטען פערגעניגען! איך וועל נאך מאכען פאר דעם עולם א קערמישעל אויך, טראכטענדיג ביי זיך, אט לאזען יודישע קינדער זיך שפילען חנכה אין קארטען, ווי דער שטייגער איז, און אגב טאקי וועל איך אנשמעקען, וואס פאר

אַ מיני מענשען זענען זיי. דאָס ווייב מיינס איז צופרידען געווען דערמיט און צוגעגרייט אַ מאָהלצייט פון דער פולער האַנד. וואָס זאָל איך דיר זאָגען, מיין ליעבער, בּיי מיר אין הויז איז נאָך קיינמאָל אַזאַ שמחה ניט געווען ווי אין יענעם אָבענד. דער גרעסטער טייל עולם איז בּעשטאַנען פון יונגע לייט: בּחורים און מיידלעך, גימנאַזיסטען, סטודענטען און קלויזניקעס, אָרעם און רייך אַלע גלייך, אַלע צווישען זיך פריינדליך, ליעבליך, לעבּעדיג, פרעהליך טאַקי פונ'ם האַרצען, און עס שיינט זיי, לויכט זיי דאָס פּנים!

אין זינען האָבּענדיג מיינע געסט, האָבּ איך מוחל געווען אויף מיין כּבוד, אַנידערצוזעצען זיך אויבּענאַן אויף אַ שטול, נאָר וואָס דען? איך האָבּ מיך אַרומגעדרעהט, אַרויס, אַריין, זעהן, ווי אַ בּעל הבּית, אַז אַלסדינג זאָל געטאָן ווערען ווי געהעריג. דעריבּער בּין איך בּיים אַריינקומען אין שטוב געבּליבּען פערוואונדערט, זעהענדיג ווי דער עולם רעש'ט זיך דאָ אַזוי שטאַרק און פּאַטשט מיט די הענד. איך שטעה, בּעטראַכט מיך אַ ווײלע און פערוואונדערט מיך נאָך מעהר — הער אַ מעשׂה, פּאַדריי שטעהט און דרשה'ט פאַר'ן עולם, און אַלע שרייען איהם בּראַוואָ!

דער סוף פון דער דרשה זיינער, וואָס איך האָבּ זוכה געווען צו הערען, איז אַזוי:

„משיח — זאָגט פּאַדריי פערפלאַמט און דאָס קול זיינס קלינגט ווי אַ גלעקעל — משיח דאָס איז דאָס העכסטע אידעאַל, וועלכע דאָס פאָלק שטעלט זיך פאָר, דער תּכלית זיינער הייסט עס, וואָס דערהאַלט איהם בּיי דער נשמה אין דער וועלט. אין משיח'ן זעהט דאָס פאָלק אַ קוואַל פון לעבּען און ליכט פון גערעכטיגקייט און יושר, פון פריעדען און גליק. און די אייגענע מעשׂה, וואָס מיט דער זון איז און דער ערד, דאָס איז אויך מיט משיח'ן און דעם פאָלק. די ערד, ווי מיר וויסען, שטעהט דאָך ניט אויף איין אָרט, נאָר וואָס דען? זי געהט און דורך איהר גאַנג, אומקעהרענדיג זיך מיט דעם פּנים צו דער זון וואָס שטעהט, בּעקומט זי פון איהר דאָס ליכטיגקייט — אַ שענעם גוט מאָרגען, אַ גוטען טאָג! אַי וואָס מען זאָגט: די זון געהט אויף, די זון פאַרגעהט. דאָס זאָגט מען נאָר גלאַט, ווייל עס דאַכט זיך אַזוי. בּאמת אָבּער איז גאָר פאַרקעהרט: דער זון זאָגט מען און די ערד מיינט מען. אָט דאָס טאַקי איז אויף משיח'ן מיט'ן פאָלק אויך געזאָגט געוואָרען. אַ פאָלק, וואָס שטעהט, גאָר נישט צו־

טאָן, און וואַרט, האָפט אויף משיח'ן, ער זאָל צו איהם קומען, קען עס אפשר טאַקי דיענען איהם, דעם פאָלק הייסט עס, פאַר אַ בּעוויז אַז ס'איז נאָך דאָ אין איהם אַ פונק לעבּען. אָבּער משטיינס־געזאָגט, אַזאַ לעבּען! אמת לעבּען קען עס נאָר, סיידען עס זאָל זיך ניט פוילען, און מוחל זיין, אַליין מיט זיין כּבוד געהן צו משיח'ן. וואָס מעהר אַ פאָלק פלייסט זיך צו פערבּעסערן זיין שטאַנד, צו פערגרעסערן זיין קאַפּיטאַל פון מדות טובות און קרעפטען זיינע, וואָס זענען איהם געגעבּען געוואָרען אַ מתּנה פון זיין ליעבּען גאָטען; וואָס מעהר עס טהוט זיך אָן אַ כּח בּייצוקומען אַלע שטרויכלונגען, וואָס ליגען איהם אויפ'ן וועג, און עס געהט, געהט אַלץ העכער — מעהר נעהענטער קומט אַזאַ פאָלק צום ציעל און עס הייסט, משיח, דער דערלעזער זיינער, איז צו איהם געקומען!...

ראיות דערויף איז אין דער וועלט־היסטאָריע דאָ איבּערגענוג. איז נאָהענט צו איהר ציעל אַ נאַציע צוגעקומען, ווערט זי אויפגעקומען צו זיין אַ נאַציע איז נאָר יענע ווערט, וואָס קען, ווייסט איהר ווערטה. דאָס אייגענע איז אויך מיט אונז יודען. דאָס דערצעהלט אונז הײַנט גאַנץ קלאָר אונזער יום־טוב חנוכּה, וואָס מיר מאַכען לכבוד אונזערע גבורים די חשמונאים, אין וועלכע די ליעבּע צום פאָלק, די ליעבּע צום יודישקייט האָט ווי אַ פייער...

נאָר איידער נאָך פּאַדריי האָט אויסגעפיהרט אינגאַנצען, וואָס ער האָט געוואָלט זאָגען, איז די שטוב פול געוואָרען מיט אַ רעש, אַ געפליעסקעריי, אַזוי אַז עס האָבּען געציטערט די ווענד. מיין ווייבּ, זאָל געזונד זיין, שמעלצט זיך פאַר פרייד, ווערט בּרייטער ווי לענגער, הערענדיג ווי מען לויבּט אין טאָג אַריין איהר זוהן. איך האָבּ אויך גענאָסען כּבוד אין זיין זכות. דער עולם גיט מיר די הענד מיט אַ ווינשעניש, ווי בּיים אָבּגעבּען אַ מזל־טוב, זאָגענדיג: הלואי ווי ער אַ סך אַזוינע בּיי יודען! און איך שטעה, ווי אַ תּם, חאַטש נעהם מעלק מיך אויס, שטעה און מאַך מיט די אַקסלען, טראַכטענדיג בּיי זיך: „וואָס פיר אַ גרויסער גאָט דו בּיסט, רבּונו של עולם! און ווי גרויס זענען די וואונדער דיינע, וואָס דו טהוסט אין דיין וועלט! ווער וואָלט זיך עס גערעכנט, אַז פּאַדריי, ער — אַ געבּוירענער „אַסימילאַטאָר", פרעגט איהם בּחרם וואָס יודען, וואָס יודישקייט, אַ יודיש אות האָט ער קיינמאָל אפילו אין די אויגען ניט געזעהן, ער זאָל

שמעען אזוי פאר זיין נאציע, פאר כלל ישראל; זאל זיין אזוי פערקאכט פאר׳ן יודישקייט און זאל דרשה׳נען אזוי ווי א למדן!

נאך פיעל אנדערע האבען געהאלטען רעדעס אין יענעם אבענד דאס אויפלעבען אויף דאס ניי פונ׳ם יודישען פאלק — דאס איז איטליכען געלעגען אין מויל, דערינען זענען אלע געווען איינס, נאר אין די וועגען, ווי ארום צוקומען דערצו, האבען די מיינונגען זיך געטיילט, איטליכער איז זיך געגאנגען מיט זיין דרך, מאכענדיג צונישט דעם אנדערען, איז דערפון ארויסגעקומען א שפארעניש, אלע האבען זיך געהיצט, געווען פלאם פייער.

איינער עפיס א צוטראגענער, וואס דער ישיבה־בחור ליגט איהם אויפ׳ן פנים, אין אלע זיינע געננ; רעדט אויף א קוויטש, אויפשטעלענדיג דעם גראבען פינגער, און אויסברייענדיג משל לעמעשקע ווי א חריף, א בעל־מוח — חאפט זיך ארויף אויף מיין זוהן מיט א געדראנג און גמרא־ניגון:

— וייל זרחי, זאגט ער, לאזט מיך הערען אלץ פאלק, יודישקייט וכדומה, איז דאך די משמעות, אז ער האלט ווי יענער מאמר, וואס דער עיקר איז ביי איהם דאס... קולטורע, חכמת ישראל, מיין איך, און ציון איז לאו דוקא. משיח איז גאר דאס... און דאס קען דאך קומען אומעטום דאס... איז דאך געדרונגען, אז ער איז ניט קיין ציוניסט, ניט דאס, נאר א דאס, א לאומי, א נאציאנאליסט מיין איך!

— פלוציים קומט אונטער נאך איינער, עפיס ווי פון דער זייט און פריש, געזונד און משוגע טהוט ער זיך א זאג:

כדי צו ראטעווען דאס יודישקייט, דאס שריפטליכע ווי דאס דליכע, האק און פאק מיט די אלע הייליגע ספרים, וואס דערפון ייגענטליך האט זיך גענומען דער יודישער פאלקס־גייסט, אדער ווי סט מען עס, נאצ׳אנאליטעט, פראסט גערעדט, דער יוד מיט די ביי־ — איז אויב נאר עס איז געמאלט א בעזונדערע יודישע מדינה, ז געמאלט זיין וואו מען וויל, נאר נישט אין ארץ־ישראל. זרינה א לייטישע, ווי עס בעדארף צו זיין, איז אומעגליך היינט ריינדען אויף יענע געזעץ און מצוות, וועלכע זענען געווען צוגע־ פאס צו יענעם שטייגער לעבען פארצייטענס, וואס איז משונה ווייט ווי דימעל פון דער ערד, פונ׳ם שטייגער לעבען אין היינטיגער צייט. דעריבער איז — גרינדען א לאנד אין ארץ־ישראל און נישט האלטען

א סך זאכען, אויך די מצוות, וואס געהערען זיך אן על פי־דין מיט דעם לאנד, הייסט דאך אזוי פיעל, ווי פערבויגען די תורה׳לע, אבזאגען זיך דערפון. פיעל זאכען אזוינע, ווי תפלות ובקשות און מנהגים אין דעם לעבען, סיי אין שוהל, סיי אין דער פאמיליע, וואס האבען אריינגעזועצט אין דעם פאלק א יודישע נשמה, א יודיש הארץ מיט בעזונדערע יודישע געפיהלען, וועלען דאך מוזען אין דעם לאנד אויפהערען, ניט צו קענען גאר פאר׳ן מויל געבראכט צו ווערען. קומט דאך אוים, אז די אויפלעבונג פונ׳ם לאנד איז א טויט פאר ישראל. אנגענומען אפילו, אז ישראל וועט דארט אויפשטעהן תחית־המתים, נאר עס וועט דאך אבער זיין גאר איין אנדערער, א נייער ישראל, ניט די תורות, ניט דער פאלקס־גייסט, ניט די געפיהלען, עפיס גאר איין אנדער מין בריה, ניט דער. אייגענער וואס פריהער, און מיט אזא תחית־המתים איז א מענש ניט צופריעדען. איטליכער וויל, ער זאל בלייבען דער אייגענער, אזוי ווי ער איז, אויף תמיד. אינו־דומה אין חוץ־לארץ—קען דער יוד זיך גרינדען א לאנד אויף דעם שטייגער פון היינטיגער צייט, ניט עובר צו זיין דערמיט אויף די געזעצען פון זיינע תורות. ער בעדארף זיך דערפון ניט א ב ז א ג ע ן, נאר עס ז א ג ע ן ווי א יהי רצון, אזוי ווי מיר זאגען היינט: „יהי רצון, עס זאל זיין דער ווילען פאר דיר, גאט אונזער גאט פון אונזערע עלטערען, דאס עס זאל זיין אונזערע רעד פון די לעפצען באוויליגט צו פאר דיר גלייך ווי מיר וואלטען מקריב געווען דעם קרבן... גלייך ווי מיר וואלטען מקריב געווען פאר דיר די געווירצען... גלייך ווי מיר וואלטען, וואלטען און וואלטען... דעריבער.

— דעריבער שא, שא! — איז אויף איהם ארויף דער עולם פון אלע זייטען מיט א געשריי אין מיטען די רעד, און ער האט זיך ווי א קעצעלע ארויסגערוקט, שא, שטיל.

מילא אין קארטען, ווי דו זעהסט, האט מען גיט געשפילט. מען האט פערבראכט דעם אבענד זעהר גוט, רעדענדיג אלץ וועגען כלל ישראל. ווער פון זיי איז גערעכט, האט געזאגט גלייך. דרינען געה איך ניט אריין. מיר זענען איטליכענס רעד געפעלען, ווייל זיי זענען הערצליך, אויס ליעבע צום פאלק.

אצונד ווייס איך שוין, וואס פאר איינער איז און ווער זיינע חברים זענען אזעלכע. אומזיסט האב איך זיי חושד געווען פריהער. ניט די וועלט פערבעסערן ווילען זיי, נאר דאס פאלק זייערס. זיי ווילע

מיטהעלפען איינצוגעבען דעם פאָלק אַ פרישען גייסט — ער זאָל אָנהויבען זיך צו קענען, צו פיהלען זיין כבוד, זיין איינענעם ווערטה און ניט צו פערלירען די האָפנונג זיינע אויף שפּעטער. ווילען אויך אויפפרישען, אויפלעבען דעם פאָלקס אַלטע שפּראַך, די שפּראַך פון דער תורה, פון זיינע הייליגע נביאים. ניט אומצוואָרפען זענען זיי אויסען, אדרבה נאָר צובויען, צו דערלעבען זעהן יודישע קינדער זיצענדיג ווי בעלי-בתים ביי זיך אין לאנד. דאָס זענען פונ׳ם נייעם שניט מענשען, פון וועלכע מען האָט ניט געוואוסט אין אונזער צייט. זיי זענען אויסען צוציהען יודישע קינדער, יונגע צווייגעלעך, אָבגעריסענע פון דעם יודישען בוים, און בעהעפטען זיי ברידערליך צוריק צו זייער פאָלק דורך ליטעראטור, שפּראַכע און יודישע געשיכטע. די וואָס קענען יודיש, נעהמען זיך אונטער ביי זיי צו לערנען יענע, וואָס קענען ניט, איבערגעבענדיג זיי זייער תורה מיט זייער גייסט. אָט די דאָזיגע לייט, זיי האָבען עס געיודישט פאַדייען און נאָך אַזוינע נפשות ווי ער, געבענדיג זיי שטונדען אין דעם יודישקייט. און מיין זוהנס שטיבעל האָט זיי געדיענט פאַר אַ וואויל אָרט, אויף צונויפצוקומען זיך דאָרט, איבערשמועסען און בעראַטען זיך וועגען זייערע אינטערעסען.

היינט בעטראַכט זיך נאָר — לאָזט אוּם זרחי זיין דערצעהלונג — די גבורות פון מיין זוהן, אַז ער האָט געקענט צושטעהן אַזוי צו זיין פאָלק! אַזעלכע וואָס פון קליינווייז אויף זענען זיי איינגעטונקט געווען אין יודישקייט און עלטערווערענדיג האָבען זיי זיך דערפון אויסגעטאָן — אַזעלכע, זאָג איך, איז נאָך דאָ אַ האָפנונג, אַז אפשר אין דעם זכות פון זייערע עלטערן, כשרה יודען, און אין דעם זכות פון דער תורה, מיט וועלכער זיי האָבען זיך אָנגעזאַפּט אין דער יוגענד, וועלען זיי זיך צוריקחאַפּען צום יודישקייט. אָבער וואָס איז דאָ צו האָפען פון קינדער. וואָס די טאַטעס זייערע אַליין זענען אַראָב פונ׳ם וועג און פערפיהרט מיט זיך זיי, זייערע קינדער, ניט צו געבען זיי פערזוכען פונ׳ם יודישקייט אַ לעקז אַזעלכע אַז זיי קעהרען זיך אום צו זייער פאָלק, איז ווירקליך טאַקי אַ גרויסער נס, וואָס טרעפט זיך זעהר זעלטען. ביי פאַדייען איז נאָך גרעסער דער נס, וואָס ניט גענוג ער אַליין האָט זיך צוריקגעקעהרט, האָט ער נאָך צוגעצויגען אויך מיך, דעם טאַטען זיינעם!

אויך דאָס מוז איך דיר זאָגען, אַזוי ווי דער תשובה טאָן פאַדיי׳ס, וואָס איז ניט ערצויגען געוואָרען יודישליך ווי איך, איז חשוב׳ער פון

מיינס, פונקט אַזוי חשוב׳ער פון מיינס איז אויך דיין תשובה טאָן: איך אַליין בין דאָך געוואָרען אַ בעל־תשובה ערשט נאָך דעם, אַז איך בין געקומען צו אַזוי פיעל חרפּות-בזיונות; גענוג האָבען שונאים משונה ווילד, געבעך, געאַרבייט, אַריינגעלעגט אין מיר אַזוי פיעל מיהע, ביז זיי האָבען מיך געמאַכט פאַר אַ יודען, — און דו האָסט אַ גרויע האָר דערזעהען, אָט די האָר פון דיין פאָטער, ביזט דו באַלד איבערגעביטען געוואָרען. דאָס וואָס אַזאַ האָר האָט געווירקט אויף דיך אין אַ רגע, האָבען שונאים געווירקט אויף מיך ערשט נאָך אַ צייט מיט יאָהרען. — כבוד, גרויס כבוד דיר, ליעבער פריינד! כבוד, גרויס כבוד דעם טאַטען דיינעמס גרויע האָר!...

— כבוד. גרויס כבוד דעם זוהן דיינעם! — האָט כּרפּס אָבגעענטפערט שטאַרק גערירהרט — כבוד, גרויס כבוד אויך די חברים זיינע, יונגע לייט, די שוועלבעלעך, וואָס ברענגען די בשורה פון אַ וועסנע, די בעגייאונג, די אויפלעבונג פון אונזער פאָלק! — — —

אַ געשמאַק דערקוויקענדיג ווינטעל האָט זיך שטיל שוועבענדיג אַריינגע׳גנב׳עט אין צימער דורך דעם אָפענעם פענסטער צום גאָרטען צו. די ביידע פריינד האַקען איבער דאָס געשפּרעך, קעהרען זיך אום מיט דעם פנים צום גאָרטען. איינגעהמענדיג גרויס פערגעניגען פונ׳ם ערשטען סימן לעבען, וואָס די וועלט ווייזט אַרויס, פונ׳ם ערשטען ריהרען זיך איהרס ביים אָנהויב וועסנע נאָך אַזאַ לאַנגען, שטאַרקען ווינטער-שלאָף. קוים קוקען אַרויס פון דער ערד יונגע גרעזעלעך, קוים פוקען גיך די ביימער, נאָך נאַקעט. אָהן אַ מלבוש פון גרינע בלעטער — קלינגט שוין דאָס לעבענסליעד אין דער גאַנצער וועלט! אָט דאָס ליעד האָבען געזונגען היינט לעבענדיג, פרעהליך די פייגעלעך צווישען צווייגען; זשאַבעס אין קאַליוזשעס, טייכען; פליגען, בינען ביים אַרויסקריכען פון לעכער, שפּאַלטען. די זון איז היינט אַרויס פון איהר פוטער-פאַס פרעהליך, אָנקוקענדיג די ערד מיט איהר ליכטיג פנים, זי געקושט ליבליך, וואַרעם, ווי אַ חתן אַ כלה — האָט זי, די ערד, זיך גאָר מחיה געווען, זיך גענומען אָבריינינגען פונ׳ם גאַנצען שמוץ. פון די אַלטע פערפוילטע געוועקס איהרע און צוגרייטען זיך נייע. גוטע שענע זאַכען צו דער חתונה איהרער למזל-טוב. אָבענדס האָט זי זיך איינגעהילט אין אַ טונקעלען דעקטוך מיט העלע זילבערנע פליטערלעך פונ׳ם שיין פון דער לבנה און איינגעדרימעלט מיט זיסע גוטע האָפנונגען אויף מאָרגענדיגען טאָג.

וועסנע אין אַ גוטע מזל'דיגע שעה!

זרחי הויבט זיך אויף פונ'ם אָרט און קלייבט זיך געהן צו זי אין איינפאָהרהויז.

— צו מיר מאָרגען אויף וועטשערע — בעט כרפס דעם חבר זיינעם, געבענדיג איהם ידי האַנד.

— „אויף וועטשערע" זאָגסט דו, און ניט צום סדר?!

— יאָ, ליעבער זרחי, טאַקי אַזוי, און עס טהוט מיר זעהר באַנק, וואָס ס'איז אַזוי. פונ'ם גאַנצען הארצען וויל איך מאַכען אַ סדר צוליעב מיר און מיינע קינדער, וואָרום קיין זאַך פערזיסט ניט אַזוי דאָס הויזליכע לעבען, זעצט ניט אַריין אַזוי פעסט דאָס יודישקייט אין די קינדערשע הערצער ווי די ימים־טובים. נאָר וואָס זאָל איך טאָן, אז דאָס הויז — דאָס איז דאָס ווייב, און דאָס ווייב מיינס, דו קענסט דאָך זי, איז ניט פון יענע ווייבער, וואָס לייענען תחינות, זי האַלט עפּעס ניט פונ'ם יודישקייט.

— נאָר ניט געזאָרגט, כרפס מיינער! נאָך היינט געה איך צו דיין ווייב און גיב איהר אַ שטונדע אין יודישקייט, מעגסטו זיך, נישקשה, אויף מיר פערלאָזען, אז איך וועל זי יודישען. און מיר וועלען, אם ירצה־השם, עסען מצה, מרור און חרוסת, פיש, קניידלעך און אַלע יודישע מאַכלים, צו דיר, ליעבער כרפס, מאָרגען צום סדר בעט איך דיך, צו דיר אין הויז.

* *
*

און אַ סדר האָט מען אָבגעריכט ביי כרפס'ן אין הויז זעהר אַ שענעם, אַ כשר'ן טאַקי ווי זרחי האָט געזאָגט. דער טיש איז געוועזן געגרייט מיט אַלע צערעמאָניעס ווי געהעריג, כרפס דער מלך איז געזעסען אויף דער עסעבעט גאַנץ געהויבען, דאָס ווייב, די מלכּה איהם ־ דער רעכטער זייט. זרחי ווי אַ משנה־למלך — צו דער לינקער זייט, און אין שטוב איז געוועזן ליכטיג, פרעהליך, דאָס קליינוואַרג וואונדער־ זיך, איינס דעם אַנדערען פרעגען: מה נשתנה, פאַר וואָס איז די נאַכט געוואָרען עפּעס פערענדערט פון אַלע אַנדערע נעכט? ווינשענדיג זיך — הלואי תמיד זאָל זיין אַזוי. און די גרויסע זאָגען די הגדה, ווי מען איז דערלעזט געוואָרען פונ'ם גלות־מצרים, ווינשענדיג זיך, הלואי רבונו של עולם, דערלעזט צו ווערען פונ'ם היינטיגען גלות — און לשנה הבאָה בירושלים.

אויף אסיפות

אויף אסיפות.

— איך זאָג עס אַקעגען דעם, זאָג איך עס, אַז ווי די מעשה איז, אַזוי אָדער אַזוי, לאָז מען שמועסען אַזוי, אָדער ווידער פאַרקעהרט, איז אַלץ גאָרנישט. דער שפּיץ איז, זאָג איך אייך, בע, נישטאָ ביי וואָס אָנצונעהמען.

— ריינע דבורים, רב יודעל! לאָז מען הערען ווערטער. ביי אייך, האָט קיין פּאַראִיבעל נישט, איז אַלץ עפּיס אין דער זייט, פּאַפּעריק, מעשה ליטוואַק, מחילה, אַלץ „אַקעגען דעם זאָג איך עס, אַקעגען דעם זאָג איך עס". און וואָס? געה, שטויס זיך אָן. געה, זיי אַ נביא, טרעף וואָס „כלומר" איז דער טייטש. אַי פע, כ'לעבען, האָט קיין פּאַראִיבעל נישט, רב יודעל!

— טאַקי, באמת טאַקי, רב יודעל, האָט קיין פּאַראִיבעל נישט, רב יודעל! חאַסקיל אונזערער איז אפילו אַ שטיקעל דאָס... אויף חסידיש הייסט עס פּשוט „שייגעץ", נאָר געריכט איז ער דאָך פּאָרט. נאָך אַ מאָל: מיר, יודען, נעהמען זיך דאָ צונויף וועגען אַזאַ וויכטיגען ענין, וועגען כלל ישראל, ווי ראַטעווען מען זיך און דאָס ביסעל יודישקייט, וואָס שטעהט אַזוי שמאָל. איטליכער פון אונז דאָ לאָזט זיך הערען מיט זיינס אַ וואָרט, מיט אַ עצה, מיט אַ סברא, ווי ווייט מענליך. און אַז עס קומט צו אייך; שאַ! לאָז מען הערען, וואָס זאָגט

עפּיס רב יודעל. זאָגט, רב יודעל... וואָס? האַ, פאָרט וואָס? מען חלש'ט דאָך הערען רב יודעלס אַ וואָרט.

— דאָס ערשטע מאָל אין מיין לעבען — יודישע קינדער זאָלען חלש'ן הערען אַ וואָרט! ריידען, מהיכא תיתי, ס'איז ביי זיי עפּיס אַזאַ מין חולשה אַזוינע... איך זאָג עס אַקעגען דעם, זאָג איך עס, אַז ס'איז נישטאָ וואָס צו זאָגען. „לאָז מען הערען, זאָגט איהר, וואָס זאָגט רב יודעל"? — אַ קאַטאָוועס עפּיס! לאָמיר זיך נישט נאַרען, מיינע ליבע יודען, אַי זייט איהר קלונעטשקע, אַי זייט איהר דורכגעטריבענע, וואס מאכט ביי אייך אזים אַזוינער ווי רב יודעל; משטיינס־געזאגט, דער גאנצער יודעל!...

— סטייטש, סטייטש, רב יודעל! גאָט איז מיט אייך, איהר זאָלט אַזוינס זאָגען, רב יודעל!

— נו, וועל איך נישט זאָגען... און מען פאַרשפּאָרט עס טאַקי צו זאָגען. אינגאַנצען מיט אייערע גיינג, מיט אייער בענעהמען, זאָגט איהר עס טאַקי אַליין. אייער פעררייסען די נאָז, אייער קוקעלע' עפּיס אַזוי, פון אויבען אַראָב, אייער נישט דערהערענדיג זיך מאַכען כלומרשט בשעת מען רעדט, אייער נישט וויסענדיג זיך מאכען, נישט צודערקענען זיך געבענדיג אַ מאָל, שטייף, שטייף האַלטענדיג די האַנד אין דער קעשענע — דאָס אַלסדינג, האָט קיין פאַראיבעל נישט, זאָגט, נישקשה, זאָגט און זאָגט. איך זאג עס אַקעגען דעם, פאַרשטעהט איהר מיך, זאג איך עס, אַז...

— נאַט אייך גאָר פּלוצלים. מאָווע־מאָווע מאָקע!... גוט מאָרגען, גנלע, רעטיך טראָג איך.

— ווער בענומען, חאַסקיל! ווערסט נישט אויפהערען מיט דיינע שטיקלעך? געה דיר, נעה צו אַלדי גוטע יאָהר! — אֶמת טאקי, רב יודעל, חאַסקיל אונזערער איז אַפילו אַ שטיקעל דאָס... אַ שייגעץ הייסט עס אויף חסידיש, אַלעם איינס, וואס אַ ברענענדיגער חסיד, אַ מזיק, אַ ספּירט, נאָר גערעכט אָבער איז ער דאָך פאָרט. אַ פרעגע אַ ביסעל: וועגען וואס?! סטייטש מי רעדט, רעדט אַזאַ לאנגע נאכט. עס האָט גערעדט רב איציק־יענקיל, זאָל געזונד זיין; רב ישראל־חיים זאָל לעבען; רב הירש־ליב, רב ליב־הירש. נאָך און נאָך. מען האָט גערעדט, געזאגט. געשריען הידד! סטייטש, נישט געהערט?!

— הערען האָב איך געהערט אַז מען רעדט, נאָר וועגען וואָס, בין איך זיך מודה, ווייס איך נישט. גאַנץ פּשוט, רב איציק־יענקלען האָט פערשלאָגען די רייד רב ישראל־חיים, רב ישראל־חיים'לען האָט פערהאַלטען רב הירש־ליב, רב הירש־ליב'ן האָט פערהאַלטען רב ליב־הירש און אַזוי ווייטער, וויַיטער. עפּיס אַ גאַנצער הר־גדיא, אַ פאַרשלאָגעניש, אָבשלאָגעניש, אַוועקשלאָגעניש ביז אַנגסטענבעשלאָגעניש, האָט מיר קיין פאַראיבעל ניט. איך זאָג עס אַקעגען דעם. זאָג איך עס, אַז מחמה דעם פאַרשלאָגעניש טרעפט זיך עס אַ מאָל ביי יודען, אַז מען זאָל נישט וויסען, וואָס יענער זאָגט, יאָ, מען זאָל נישט וויסען אַפילו אַליין וואָס מען זאָגט, ביי יודען מיט גמרא־קעפּלעך, וואָס דער עיקר איז ביי זיי „סלסלה", דאָס גרייזלעניש־ דאָס דרעהעלע, דאָס פאַרדרעהעלע און אויסדרעהעלע, מאַכט זיך עס אַ מאָל, אַז מען פאַרקריכט אין טיעפע חקירות עפּיס גאָר ניט צו דער זאַך, מען פאַרפלאָנטערט זיך, פאַרפליהט העט העט אַזוי, צו עס כאַפּט אויך אַ שווינדעל, נישט צום פאַרשטעהן! — נאָך אַ מאָל, זאָג איך, האָט מיר קיין פאַראיבעל נישט.

— אויף אייך, רב יורעל, פאַראיבעל האָבען, חלילה! מעגליך, ס'איז אייך נישט אַריין אין קאָפּ, ווייל אייך איז דער קאָפּ פערשלאָגען אַ צינגר. אַ קאַטאָוועס עפּיס זייט איהר ביי אייך דאָרט אין שטאָרט דעם היינטינען נאָך פּסח אויסגעשטאַנען, רב יורעל! דערפעהלט חאָטש עפּיס, איהר מיט אייער מויל, רב יודעל, וואָס איז אַזוינס געשעהן. הא וואָס?

— צרות! צרות, מיינע ליעבע יודען. איך זאָג אַ קעגען דעם, זאָג איך עס, אַז ס'איז נישטאָ וואָס צו זאָגען. נעהמט אונזערע „קינות", אונזערע יענע טרויעריגע „סליחות", די אַלע מעשיות און, משטיינס־געזאָגט, אונזערע „געשיכטעס" פון גאַנץ אַלטע צייטען, פון אַלטע, מיטעלע און ווייטערדיגע צייטען, וועט איהר אייך האָבען סך־הכל דאָס אייגענע וואָס היינט ביי אונז. די אייגענע צרות, די אייגענע פּורעניות, אייגענע געברענטע־געבראָטענע לייד, — צו־וואָס זיי איבעררעכנען, איבערזאָגען? אַ חשק אַ ביסעל אויפדעקען דאָס צוקאַטעוועטע לייב, מחילה, און אַרויסשטעלען דער וועלט — נאַט, קוקט די וואונדען! וואָס איז, אַ כבוד אַ גרויסער איז עס, אַ שענקייט, אַ פאַרגניגען?...

— מען מוז דאך מאַכען עפּיס טאָן, רב יודעל, זיך ראַטעווען פון ניכטער טאָגע, און אימליכער טאָגע, אָהן אַ שום אונטערשייד.

— אַז דאָס איז טאַקע די גרעסטע צרה, וואָס ניכטער און אימ-ליכער אָהן אונטערשייד. איך זאָג עס אַקעגען דעם, זאָג איך עס, ברידער, וואָס איך אַליין, נישט פאַר אייך געדאַכט, האָב ערשט נישט לאַנג דערפון מיאוס געליטען. בריל-הרל בין איך געוואָרען צוליעב די שענע ראַזינקעס. איך זאָג עס אַקעגען דעם, צו דאָס הייצען-זיך, דאָס פילדערן איז נישט אויף גיכס. פון הייצען-זיך און פילדערן איז נאָך נישט געדרונגען, אַז מען איז פאַרטיג טאַקע אין רעכטען זמות צו טאָן, פון אַנגעצונדענע פייערווערק האָט מען נאָר רויך און משאַד. אוי, ברידער. ס'איז אַ וועהטיג צו דערציילען, וואָס האָב איך געליטען

— מען דאַרף גיוס ריידענדיג נאַכט דורך דעם „ווייענער גע-פריינקעל"

— ווייז, מיינסט דו, האַסקיל? כהוערליך, וויין טרינקט נישט רב יודעל

— אַ טאַש ביסט דו, ניטגעל. אַנער קידוש מאַכט רב יודעל? נו, וועט ער מאַכען קידוש. וואָס מאַכט עס דען אויס, קידוש הייסט דען נישט געטרונקען? פאַרקערט, נאָך אַ רוב כוס, אַ כוס פון אַ רביעית. עס וועט איהם זיך עפענען דאָס מויל, נישקשה. צי, וועט ער ריידען! איך קען בעסער רב יודלען. דו טאַש איינער, ביי איהם איז קיין זאַך נישט מיט אַ מאָס. שווייגט ער, איז געשוויגען, רעדט ער, איז גערעדט, אָהן אַ אויפהער. — רב מענדיל, אָ, רב מענדיל! רופט זיך אָב, מיט זייט איהר היינט, צי וואָס? מען זאָל עס הערען פון אייך היינט אַ וואָרט. עפּיס נאָר ווי געשאַפט אַ האַסלע אינאיינעם מיט רב יודלען, אַז אַלע טענען זיך ריידען צוזאַמעןהיים און די זאָלען שווייגען.

יאָ, האַסקילע מיינער, מאַכט אויך: שווייגען וועט אַלע ריידען, נאָר אָבער ריידען וועט אַלע שווייגען!

צו ריידען דיך-זשע, רב מענדיל. נעהמט אַ כוס און מאַכט לחיים מיט רב יודלען, פאַרגיסט'ס איהם אויך, אַז ער זאָל הערען

לעבעדיג און ריידען. עס וועט שוין זיין שטיל, אַלע וועלען שווייגען, נישקשה.

דאָס „כרמל-געטריינקעל" איז, הפנים, אַ גוט מיטעל, ווי איך הייס נימפעל! איהר זעהט, עולם, ווי רב יודעל איז איצט בגילופין, לע-בעדיג, אויפגערייזט. ער איז קאַפּאַבעל אפילו „אָדם יסודו מעפר" אָבצושפּיעלען, ווי אַ אָדעסער שניידער, מיט אַ מאַרש. צו איהם טויג טאַקי איין רב מענדיל. שא עולם, אָט עפענט רב יודעל אַ מויל און הויבט אָן צו דערצעהלען

שא, שא, שא!

— דאָס גאַנצע ביסעל גוטס מיינס — הויבט אָן רב יודעל — האָט אין דעם קאַסטען זיך געפונען, אַ קאַסטען אַ אַלטפעטערישער, אַ אָרון בירושה פונ'ם עלטערזיידען. אין שטוב האָט זיך געפונען נאָך אַזעלכעס, וואָס ווערט געברויכט אין דעם בעל-הבתישקייט, וואָס איז נייטיג אין לעבען אַריין. איך זאָג עס אַקעגען דעם, זאָג איך עס, אַז פאַר אַ יודען בלייבט איין מיטעל — די תבה, ער מוז שטענדיג זיין גרייט, געפּאַקט אין דער תבה, מאַלע וואָס עס קען זיך מאַכען: אַ בייזע מהומה, אַ איבערפאַלעניש, אַ אָנשיקעניש, אַ כאַפּעניש-לאַפּעניש, צעשטערעניש, בעהיט זאָל מען ווערען. די אַלע אַנדערע זאַכען, וואָס זענען אַ חוץ דער תבה — איז פוי! איך זאָג עס אַקעגען דעם, ווי נאַ-ריש, שטאַרק נאַריש ס'איז אויסברייגנען זיך, ציהען פון זיך די קליי, פאַרקויפען זיך, אוועקגעבען די נשמה, אַ שטיק געזונד, וואָס איז? כדי אַרויסשטעלען זיך פאַר דער וועלט מיט דעם פוץ, מיט דער פּאָמפּע — נאַט, קוקט וואָס ביי מיר געפינט זיך! די שעה זאָל נישט זיין, איין בלאָז פון ערגיץ, פון די, פון יענע, ווערט דערפון אַינגאַנ-צען אשפה. ביז וואַנען דו ווערסט זיך בעטראַכטען, זיך צונויפנעהמען ווערט פון דיר אַ תל. אַריין, זאָג איך, אַריין, יוד, האַק און פּאַק אין דער תבה, פאַרשלים זי, שטעל איהר אונטער רעדלעך, און אַ נויטפאַל זאָל זי געהן ווי אַ פוטער. און דו אַליין זיי אַ העזעלע, גוט צו-האָרכענדיג זיך, סיי ביים וואַכען סיי ביים שלאָפען, מיט אויפגעשטעלטע אויערלעך; קוים עפּיס אַ פייף: טרו — טו — טו! כאַפּ, ווי מען זאָגט „סקרינקע — פערינקע", די פיס אויף די פּלייצעס — און ויברח: אויף אַ בוידעם, אין אַ קעלער און וואו ס'איז ערגיץ עפּיס אַ לאָך, וואָס

דער שומר ישראל, „דער וואָס טהוט אָבהיטען זיין פאָלק ישראל" שיקט דיר צו. אָט אויף אזא אופן, זאג איך עס, קען דער יוד נאָך האָבען א קיום. לאָז זיך אייך דאכטען לופט. ער איז למשל לופט אין א אָנגעבלאָזענעם פּאַפּירעל, גיט מען איהם א קוועטש דא, איז ער דאָרט, אַ קוועטש דאָרט, איז ער דאָ. אפשר ווילט איהר, איז ער אַ קוועקזילבער, דאָ וואו ס'איז קאַלט, זינקט ער, פאלט ער אראָב, אראָב. און דאָרט, וואו ס'איז ווארעם, איז ער געהויבען, שטייגט ער ארויף, אַרויף. איך זאָג עס אקעגען דעם, זאָג איך עס, ווי מען בעדארף זיין תמיד גרייט, באַרעכענט, נישט געכאַפּט, נישט געיאָגט, ווי דער שטייגער איז בשעת א צרה גאָר אומגעריכט

מילא, הערט זשע, ברידער, בשעת דעם איבערפאלעניש היינטיגס יאָהר, נישט דאָ געדאַכט, איז מיר אָפּגעגאָלטען, אָפּגעלאָפען מיט הסד. איטליכער ביי אונז איז געווען פארנומען מיט זיך. דער משחית איז נישט איבערגעשפּרונגען קיין איין יודיש הויז. נישט ווארטענדיג אויף כבוד ביז ער, דער משחית, הייסט עס, וועט קומען צו מיר, לאָז איך דעם קאסטען א פּאָהר טאן אויף די רעדלעך, שטופּ, שטופּ די תבה פאר מיר, דאָס ווייב מיט די קינדער הינטער מיר, און מיר שטופּען זיך, מיט דעם אויבערשטענס הילף, אריין אין קעלער — אַ מערת המכפלה אזוינע, דאָס הייסט א לאָך אין א לאָך, וואס חוץ א יודען וועט קיין בן אָדם פון יענע לייט נישט זוכה זיין א פּוס אהין אריינצושטעלען. איך זאג עס אקעגען דעם זאג איך עס, אז א קאָפּ אויף דורכשטופּען זיך אין דער וועלט, אָנשפּאַרען אין אלע לעכער, האָט נאָר טאקי א יוד, ער איז מששת ימי בראשית בעשאפען געוואָרען, טאקי צו זיין אין גלות.

— קיין קאָנטראַקט פונדעסטוועגען מיט דעם רבונו של עולם, אז מען זאל מחויב זיין אין גלות, האָט דער יוד נישט געמאכט — שרייעט ארויס איינער פון'ם עולם — גענוג, איבערגענוג! לאָז זיך דער רבונו של עולם זוכען אנדערע אויף גלות אָבריכטען אָנשטאָט דעם יודען זיינעם. דער יוד וועט זיי מוחל זיין דעם שארפען קאָפּ מיט די אלע שפּיצלעך, אלע אָבשניצלעך און אויבער=הסברות זיינע וועלכע מען דארף צום גלות נייטיג האָבען. אַי וואָס, וואָס וועלען טאָן יודען אהן גלות? פאר וועמען וועלען זיי זינגען „מה יפית". ביי וועמען וועלען זיי זיין תקיפים און וועמען וועלען זיי אין אויער איינרוימען —.

דאָס וועט מען צייט האָבען צו בעטראכטען, אָם ירצה השם, שפּעטער, דערווייל לאָמיר נעהמען צו ביסלעך „כרמל". מאַכט ברכה, רב יודעל! אָט אזוי, אזוי, א רוב כּוס, ווי על פּי דין. אצינד פאהרט, זייט מוחל, ווייטער, רב יודעל! שטעהט, הייסט עס, די תבה אין לאָך.

— שטעהען מיר, הייסט עס, אין לאך... זאָג איך אייך, אזוי לאנג, אזוי ברייט ביז ס'איז שוין אָהן סכנות, מען מעג שוין א קוק טאָן אויף דער ליכטיגער וועלט. איך זאג עס אקעגען דעם, זאג איך עס, „די ליכטיגע וועלט" ווי פאר וועמען. פאר אַנדערע איז זי ליכטיג, פאר אונז איז דאָס אייגענע וואָס דער לאָך. די זון שיינט, נישט אָבער פאַר אונז, די לבנה לויכט פאַר יענע, וואָס שפּאַצירען אַרום מיט זייערע ליעבע אין די פרייע ערטער, פאַר אונז איז זי דאָ נאָר דערויף, זי נאָר מקדש צו זיין, נישט מעהר. פון בוימער, פון בלומען, פון רויזען האָבען מיר נאָר גרינע ציבעלעס, פון שפּיעלפייגעלעך — גרילען; א שפּור פון'ם זומער אין שטוב — פליגען און פליי — כחול הים. ברוך השם, איבערגעקומען, אוים לאָך און ווידער אין שטוב, ווידער א בעל הבית ווי געוועזען, שאַ, רוהיג, שטיל, נישט מעהר וואָס דער קאָפּ דאַרט וועגען דער פרנסה, וואָס דאָס הארץ טיאָכקעט פון א מינדסטען שאָרך. אָט אַזוי האָט זיך עס געלעבט, נישט צו פאַרזינדיגען, גאַנץ געוועהנטליך, ווי דער שטייגער איז. בעדאַרף, מעשה שטן, זיך פון דער העלער הויט מאכען א שרפה, עס נעצט א שרעק. און וואו נעצט? נישט ווייט פון מיר, אין מיין געסיל. איך אַליין האָב מיך גראָד ארומגעדרעהט אין מארק, דערהערט: עס נעצט, לויף איך דאָך מסתמא גאָר אין איין אָטהעם, און פאַל פון די פיס לויפענדיג. ביז גאָט האָט מיך געבראַכט אַהיים, איז מיר שיער די נשמה נישט אַרוים... הע=הע, וואָס עס טהוט זיך! די שטוב מיינע איז בעפאַלען, נישט בעפאַלען פון גזלנים, חלילה, נאָר פון יודען, גוטע ברידער, וואָס זענען זיך צונויפגעלאָפען פאר רחמנות צו ראַטעווען, און וואס טהוען זיי? זיי געוואַלדעווען, שטרעקען הענט, טייטען מיט די פינגער, אַלע אין איין קול: געוואלד, ראטעוועט! פאר גרויס איילעניש און אימפּעט כאַפּט מען, דער א לאקשענברעטיל, א ווייקשעפּטיל, א משאָלענט=טעפּיל, יענער א ריבאַייזען, א פלעקיל, א מילכדיג לעפעל און יאגען זיך האסטיג, הענדום=פענדום, מיט דער דאזיגער סחורה גלייך ווי מיט עפּים רעכטס, טיינענדיג, זיי ראטעווען, ארבייטען

מעשים. — וואָס טויג מיר, שריי איך, די שמאָכטעס, די קליינינ־קייטען, נאַרישקייטען, געוואלד דער קאַסטען, מיין קאַסטען! דאָרט געפינט זיך מיין גאַנץ פאַרמעגען, מיין מיה, מיין אַלץ־מיט־איינאַנדער פון אַזוי פיעל יאָהרען. — איהר פאַרשטעהט, יודישע קינדער, זוי כאַ־פען זיך צו אזעלכעס, וואָס אַבי געזונט, אבי גאָט העלפט, מען איז א בעל הבית, קומען שוין די אלע דאָזיגע זאכען ממילא פון זיך אליין, גאָר אומבעמערקט. איך זאָג עס אַקעגען דעם, זאָג איך עס, וואָס הייסט אַזוינס, אַז מען איז צוטראָגען. אַצינד, לאחר המעשה, לאַכען יענע אַליין פון זיך, וואָס פאַר א נאַראָנים זיי זענען געווען, איבער וואָס זיי האָבען זיך אַזוי געהיצט, אָנמאכענדיג א טאַראַראם, א רעש, א געפילדער, אַליין גאָרנישט געטאָן און אַנדערע נאָך אין זייער אַרבייט געשטערט. איינער האָט אָנגעהויבען, נעפיהרט דאָס רעדיל, און די איבעריגע שוטים נאָך איהם. — צום קאַסטען איז שווער צו־צוקומען, יודען באָברען זיך, שטופען זיך אַרום איהם. וואָס זיי ווילען, איז נישט צו פערשטעהן. איך דערשטופ מיך פאָרט צום קאַסטען, טהו איהם אַ שטופ — ער ריהרט זיך נישט ווי אַ שטיין, שטופ איהם און שטופ — נישט פונ׳ם אָרט. איך טהו אַ קוק — אַ־אַ, נישטא די רעד־לעך! יודען אין כאַפעניש, שטופעניש, האָבען צעבראָכען די רעדלעך. רוקען אזא משא איז שווער ווי א מויער צו ריהרען.

דאָס פייער דערווייל שווייגט נישט, עס קומט צו נעהענטער, פונקען פליהען, דער הימעל רויט און זיילען רויך טראָגען זיך הויך אין דער לופט.

יודען זענען צודולט, וואַרפען זיך אהין, אהער, להבדיל, ווי די פער׳סמ׳טע מייז, פלאָנטען זיך איינער דעם אנדערען פאר די פיס — און הילף, נישט אויף קיין האר, כאפ איך, טהו אַ שטעק דעם שליסעל אין שלאָס אריין כאָטש איינציגווייז מציל זיין פונ׳ם קאסטען מיינע זאכען. אָבער נאָר־וואָס איך וויל טאן א דרעה, טהוען זיך א לאז צום שלאָס הענד, דער א דרעה, יענער א דרעה, נישט צו וויסען, אין וועלכער זייט, אהער אדער אַהין, גלאט א דרעה אין דער וועלט אריין, אבי געדרעהט. איטליכער מיינט, אז ער קען העלפען מיט זיין דרעה. קיין נוטס, זעה איך ארויס, קען פון די דרעהענישען נישט ארויסקומען, מען טהאר אזוי נישט לאָזען. נו אז מייגער נעהמט זיך צונויף מיט אלע קרעפטען, כאפט זיך צום שלאָס, וויל דרעהען — עס

נעהט נישט, איך גיב אַ קוק, שלעכט! און טהו אַ היק אויף דעם עולם. אָבער וואָס אַ היק הגדול והנורא:

— אַט זעהט, יודען, וואָס איהר האָט מיט אייער איילעניש, כאַפעניש, אָנגעמאַכט — דער שלאָס וויל זיך נישט עפענען! עס פעהלט דערצו איין קליינינקייט, עס פעהלט — דאָס הערצעל! צובראָכען אינ־ווייניג איז דאָס הערצעל אָהן אַ הערצעל וועט אייך נישט העלפען קיין שום חכמות, אלע אייערע דרעהענישען...

און באַלד טאַקי טרעט צו דאָס פייער עס קנאַקען דעכער, עס קראַכען פענסטער, שויבען פלאַצען, פייערדיגע צונגען, מלאכי הבלה׳ס רייסען זיך אריין אין הויז גאַנץ פריי, פרעסען, צערשטערען אום־ברחמנות...

מיינע יודען טהוען זיך א כאַפ־אויף ווי פון שלאָף, רוקען זיך אָב וויט און בלייבען פערגאַפט.

אוי, מיין קאַסטען! — —

אַ שטאָט אין מזרח וואַנד

איבער אַ שטאָט אין מזרח.

מעשה נוֹרא וואָס איז זיך פּערלויפען אין קאַבּצאַנסק.

קאַבּצאַנסק, איינע פון יענע געוויסע מקומות, וואו די יודען רוהען, איז תמיד פאַררעכענט געווען אין דער וועלט פאַר אַ שטעדטיל אַ רוהיגס, אַ שטילס, יודען עהרליכע, צעבּראָכענע, אַלטפּעטערישע, זענען זיך דאָרט געזעסען, אויסגעטאָן פון דער וועלט, געגאַנגען זייער וועג, געאַרבּייט אין דעם יודישקייט: זיך געיודעלט, געקינדעלט און מיט אַלע פּירושים טאַקי אָבּגעריכט גלות. זיי איז, ווי מען זאָגט, חוץ גאָט און ציצית נישט אָנגעגאַנגען די אַלע היינטיגע חכמות. אַ כּפּרה פון זייערט־וועגען אַלע ניי־מאָדנע פּאַרלאַמענטען־סמאַרלאַמענטען מיט די פּאָליטי־קעס, דרשות, האַמפּערייען דאָרט, פאַר זייער קלויז, פאַר זייער אונטער־אויבען, און זייער באָד, להבדיל. אַ יוּד אין גלות, איז דער שטייגער זייערער געווען צו זאָגען, בּעדאַרף מוחל זיין אויף כבוד, נישט פערריי־סען די נאָז, נישט קוקען אַרויף, אַ יודען אין גלות בּעדאַרף זיין דער קאָפּ אין דער נידער ער איז מחויב איבּערצוטראָגען אַלצדינג, הערען זעהן און שווייגען און אָט אַזוי האָט קאַבּצאַנסק, זינט זי איז קאַבּצאַנסק, געלעבּט שען־פיין, שאַ־שטיל. וואָס גאָט האָט געגעבּען, גוטס שלעכטס, האָט זי מקבּל־בּאַהבה געווען; אַ פּאַטש אפילוּ, אַ שפּיי אין פּנים אויף

אָנגענומען פאַר ליעב; בײַ איהר איז עס געבליבען — שאַ! און פלוצלינג איז קאַבצאַנסק אַרוים פון די כלים, איבערגעביטען איז זי געוואָרען. די שטיל דאָרט איז אַמאָל געווען, אַזוי רעש׳ט זיך, קאָכט זיך אין איהר היינט, עפּיס נאָר אַ פייער־שפּייענדיגער באַרג, בעהיט זאָל מען ווערען — פייערט, שיסט, גיסט פּעך און שוועבעל, און דאָס געפּילדער איהרס צוטראָגט זיך העט־ווייט. ניכער וואָלט מען זיך געריכט אויף ג״ר אַ טויט, אַ מיתה משונה די שונאים, איידער הערען פון איהר אַזוינע געהאַלדען, נאָר אַ שרעק.

און פון וואָס, וועט מען זיכער פרעגען, האָט אָט דאָס גאַנצע איבערקעהרעניש זיך גענומען? — אוי, אַ געלעכטער צו זאָגען, אַ געלעכטער מיט גרינע ווערים! גענומען האָט זיך עס גאָר אין אָנהויב פון עפּיס אַ קלייניגקייט, דערנאָך האָט זיך עס געקייטעלט אין מעשׂה אין דער אַנדערער, ביז ס׳איז געוואָרען אַ גאַנצער באַרג, פון וואַנען ס׳איז אַרויס דער גאַנצער גיהינום: לאַנגע צונגען פלאַם־פייערדיגע — קראַך־טראַך־טאַראַראַך, קולות ביז אין דעם זיבעטען הימעל! נישמעהר, וואָס איז דאָ זיך צו וואונדערן, אז אינגאַנצען הענגט דער יוד אויף אַ האָר, שטעהט אויף משקולת. אַ מינדסט קלייניגקייט ווירקט אויף דעם גאַנצען גאַנג פון׳ם יודישען לעבען. דאָס יודיש מזל איז שוין אַזוי, מ׳שטיינס־געזאָגט. איבער אַ האָהן מיט אַ הוהן איז צעשטערט געוואָרען אַ שטאָדט טור־מלכּא, און איבער אַ דעמבענע אַקס איז געוואָרען אַ תּל פון ביתר. אַזוי איז די יודענס אַלטע געשיכטע און אַזוי אויך די געשיכטע זייערע די נייע. פון אַ נאַרנישט ווערט אַ טומקאַט־קויל, פון שו־שו־שו יענעם אין די אויערען דונערט־בליצט, און עס גיסט זיך אויס אויף זיי די תּוכחה.

אוי, איבער אַ שטאָט איז מזרח־וואַנד איז אין קאַבצאַנסק היינט אַ בייזע מהומה!

• • •

נאָך העט־העט, פון גאַנץ לאַנג, זינט עס האָט זיך אויסגעמויערט די קאַבצאַנסקער גרויסע קלויז ביז אין די שפּעטערדיגע צייטען, האָבען פערנומען דאָרט אַ שטאָט אין מזרח־וואַנד די לייבעלעך. אַזוי האָט די גרעסטע, געהויבענסטע משפּחה אין קאַבצאַנסק געהייסען אויף דעם נאָמען פון׳ם עלטער־זיידען, רב לייבעלע, זכרונו לברכה, — דער גיד,

דער פּרנס־חודש, דער פיינע־בריה אין דער גאַנצער קהילה, מיט וועלכען קאַבצאַנסק האָט זיך שטאַרק מיחס געווען. די דאָזיגע שטאָט איז איבערגעגאַנגען בירושה פון טאַטעס צו קינדער ביז אויף לעצט צו רב אליקום נעציל׳ן, עליו השלום, אויך אַ גרויסער פאַרנעהם, אַ תקיף, אַ כּל־ולך אין הויף ביים דוקעם — דער פריץ פון קאַבצאַנסקער שליסעל און נאָך אַנדערע גרויסע מאַיאָנטקעס. רב אליקום נעציל האָט געהאַלטען קאַבצאַנסק פון דוקעם באַרענדע, און איז נתעשר געוואָרען. מען האָט איהם געשאַצט אַוודאי אין אַ דריי־פיער זעקלעך, חוץ זיין נחלה — אַ שאַרפע פריצישע איינפאָהרהויז מיט בעל־הבתישקייט און אַ בוידעם מיט היי, וואָס אינאיינעם האָט עס בסך הכּל געמענט בעטרעפען אויף טרפות שענע־גראָבע עטליכע הונדערט קערבלעך. יאָ, יאָ, ס׳איז אַ סברא, אז נאָך אפשר מיט אַ שמיצעל אַריבער! זיין רייכקייט, זיין גרויסקייט איז געווען נאָר שלא כּדרך הטבע. היינו, וואָס הייסט גרויסקייט? — גרויסקייט הייסט ניט דאָס אַליין נאָר, וואָס יודישע קינדער אין שטעדטיל האָבען פאַר איהם געהאַט דאָס נייו־יעהריגע קדחת, דרך־ארץ הייסט עס, נאָר געקוואָלען אָנקוקענדיג זיין ליכטיג פּנים, משונה הנאה געהאַט פון זיין ווילדער ברייטקייט, ווי ער זיצט זיך, אַ שטיינער אויף זיין שטאָט בריטליך, די גרויז־גרויע באָרד צעפּלאָסען, דער טלית מיט אַיין עטרה פון פליטערלעך איבער׳ן קאָפּ, און שאָקעלט זיך אַ געוואַלד; ניין דאָס איז נאָך גאָרנישט; פון יודענס דרך־ארץ האָבען, איז אַמאָל גאָרנישט געדרונגען. אלא וואָס דען, אפילו גוים, להבדיל, זענען פאַר איהם די כּפּרה געווען, נישט אַנדערש איהם גערופען ווי „נאַש אַלאַקום" (נעציל איז זיי שווער געווען אויסצורעדען). דער עקאָנאָם פון׳ם הויף און אַמאָל טאַקי אויך דעם דוקעם קאַמערדינער אין עפּיס אַ מין טיזליק מיט טרעסטען און מעשענע קנעפּלעך, פלעגען קומען שבּת, יום־טוב עסען בײַ איהם פיש. פאַר פסח פלעגט ער פון׳ם הויף בעקומען ווייץ אויף מצה און אַ פּאָר אינדיקעס, אַזוי איז שוין עס געשטעלט געווען. ביים אויסגעבען די מיזינקע זיינע, איז זי, די כּלה הייסט עס, אויף מאָרגען נאָך דער חופּה, געגאַנגען מיט די מחותּנים און מיט די כּלי־זמר צום דוקעם אין הויף. די אַליין מיט איהרע כּשר׳ע הענד האָט צוגעטראָגען דעם דוקעם אַ טאַץ מיט לעקעך און איינגעמאַכטס, מיט סטרודעל און מלכות־ברויטלעך. דער דוקעם האָט עס מיט אַ משונה־זיס שמייכעלע צוגענומען, אַנידערגעלעגט אויפ׳ן טאַץ אַ רויט־גילדענעם רענדיל, דרשה־געשאַנק הייסט עס, עפּיס געבעבעט, אָנגעבעבעט אַ פולע קאָפּ, אויסגעמישט

קאַשע מיט מאָהן, אַלץ: חתע, חתע, פּאה׳קעלע, ציצעלע, חוסיד, תּלמוד, לאַפּסערדאַקלע, דער רוח ווייסט, וואָס ער האָט געמיינט. אַזאַ מין מזל־טוב בײַ זײַ איז עס, אַ פּנים. דערנאָך האָט ער, אָננעהמענדיג זי, די כּלה הייסט עס, בּיים בּעקעלע, אַ גלעט געטאָן, איין מאָל און געזאָגט: פּיענקנאַ דיווטשאַטאַ! נאָך אַמאָל אַ גלעט, אַ קניפּ אין בּעקעלע, און צו רבּ אליקום־געציל׳ן שוין שמייכעלדיג געזאָגט: האַרנאַ אז טעבּי, לאַקום, צורקאַ! — אָט וואָס הייסט כּבוד, אָט וואָס הייסט גרויסקייט!...

נאָר נעה טהו עפּים דעם רבּונו־של־עולם, אַז ער זיצט אויבּען און דרעהט דאָס רעדיל, טאַקי ווי אין דעם „ונתנה תוקף" דאָרט: מי ירום ומי ישפּל — ווער אַרויף און ווער אַראָבּ. בּעדאַרף זיך אין אַ צייט אַרום איבּערדרעהען דאָס רעדיל, און רבּ אליקים געציל פאַלט אַראָבּ, בּלייבּט אַ קבצן, הייסט עס. יאָ, אַ קבצן וואָלט נאָך געווען נישקשה, נימער ערגער, וקבצנו כּיחד, גלייך מיט אַלע קאַבּצאַנסקער יודען, מיר ניש׳ט, דיר נישט, ווי זאָגט מען עפּים — עט, פונדעסטוועגען לעבּט מען דאָך, בּרוך השם, אַביסעל נישט דערעסען, נישט דערטרונקען, מילא וואָס? בּע!... נישט צו פערזינדיגען. מען שטערבּעט אָבּ דאָס לעבּען און מען שטאַרבּט גלייך מיט לייטען. ניין, נישט אַ קבצן בּפשטות איז ער געבּליבּען, נאָר אַ קבצן מיט מכּות, מיט חובות. אייגענטליך איז ער נישט געבּליבּען, וואָרום ער איז נאָר לכתחילה נישט געווען קיין עושר, ווי מען האָט געמיינט. גלאַט, קאַבּצאַנסק האָט איהם אייגעוויגט פאַר אַ נגיד, געהייבּען אויף דרוקעס, האָט ער, ווי דער שטייגער איז, זיך געמוזט האַלטען. קאַבּצאַנסק האָט געלוינט מאַכען איהם בּײַ זיך פאַר אַ גביר כּדי צו נעהמען בּײַ איהם נדבות, און ער, נעבּעך, אַז אָך און וועה צו איהם, האָט געמוזט געבּען. עס טרעפט זיך אַמאָל צווישען יודען אַזוינע זאַכען. דער סוף איז געווען ווי געוועהנטליך — יבש! בּמזומנים גישטאָ קיין גראָשען, איינגעטונקט אין חובות, פאַר דער ארענדע אַ צייט־לאַנג ניט געצאָהלט קיין ראַטע, פאַר בּראַנפען דעם פּריץ קומט אויך. הכּלל, עס קומט, קומט, מען מאָנט, מען פאָדערט. און דער ענטפער זײַנער איז, ווי עס הייסט געוועהנליך בּײַ סוחרים — קוממיות! רבּ אליקום געציל מיט זײַן נוט האָרץ האָט עס נישט געקענט איבּער־טראָגען, זיך פאַרעסען און געשטאָרבּען. דער פּריץ האָט פאַר די חובות צוגענומען זײַן הויז, געלעגט אַ אַרעסט אויף די חפצים, אויך אויף דער שטאָט זײַנער אין מזרח־וואַנד. דאָס הויזגעזינד רבּ אליקום־געציל׳ס האָט זיך צושלעפּט, דער אהין, דער אהער — אוים לייבּעלעד!

די שטאָט שטעהט לעדיג, נישט בּעזעצט, זעהט אויס ווי אַ וויסטע אַלמנה, ליעבּ איז זי איטליכען טאַקי, ליעבּ און טייער, צום האַרצען; נאָר וואָס טהוט מען אָבּער מיט דעם פּריץ? ער איז, ווי איטליכער מאַנגאַט, אַ שטיקעל קאַפּריז, ווי איטליכער שׂררה אַביסעל משוגע — עס ווילט זיך איהם זײַן אַ בּעל־הבּית פון אַ שטאָט אין אַ יודישען מקום־קדוש! — אוי, ווי שטאַרק וועה עס טהוט דאָס יודישע האַרץ זעהענדיג אַז יענעם אָרט, וואו עס זענען געזעסען פריהער אַזוינע לייבּעלעך, אַזאַ רבּ אליקום געציל, וואָס ממש די שכינה האָט אויף איהם גערוהט, נעהער אַצינד דעם פּריץ! אַז אַ פּריץ מישט זיך אַמאָל אַריין, ווען עס קומט איהם אָן דער שׂנעון, אין אתּה־הראתה, אין הקפות און בּיים אויסוועהלען נבאים. אַ וועהטאָג איז דאָס אודאי אַ גרויסער, נאָר בּעפרייען זיך פון גלות, אויסלייזען פון פרעמדע הענד די שטאָט צוגלייך מיט דעם מקום קדוש, דערצו האָט זיך געפיהלט דער קאַבּצאַנסקער עולם צו שוואַך, צו אָרים, און פערלוירען כּמעט די האָפנונג.

צווײ פאַרשוינען נאָר, ווי עס האָט זיך שפּעטער אַרויסגעוויזען, האָבּען געהאַט אַ אויג אויף דער שטאָט, קומען צו איהר, איטליכער אויף זײַן דרך — איינער איז רבּ שמעלקי, דער אַנדערער — חייקיל חיים — צווײ נישט קיין גלייכע מענשען, איינער מיט דעם אַנדערען קידער־ווידער ווי צווײ קעץ אין איין זאַק.

רבּ שמעלקי געהער צו דעם סאָרט נפשות, אויף וועלכע עס שיקט זיך צו זאָגען, אַז זײַ זענען צווישען אונז מענשען דאָס איינענע, וואָס אוגערקעס, אַ שטייגער, צווישען דעם גאָרטענוואַרג. עס טהוט זיך אַ וויין פריהמאָרגענס אין גאָרטען דאָרט, וואו נעכטען האָט מען גאָרנישט בּע־מערקט, אַ גרויסע גרינע אוגערקע, עפּים פלוצלים, גאָר אומגעריכט־ אוגערקעס, אַזוי הייסט עס, וואַקסען בּײַ נאַכט, אַז עס זעהט נישט קיין אויג — און אַזוי אויך די פיינע בּריות. איינער עפּים אַ יודעל, אַ שמעלקי פונ׳ם געמיינעם קאַבּצאַנסקען עולם, ווער האָט איהם געהערט, ווער האָט איהם געוואוסט, איז פּלוצלים פון דער ערד אַרויסגעקראָ־כען — און מזל טוב דיר, קאַבּצאַנסק, מיט דײַן אוגערקע, מיט אַ ני־אויסגעוואַקסענעם רבּ שמעלקי! מאַך שהחיינו.

רבּ שמעלקי — ער האַלט עס היינט די קאַבּצאַנסקער אַרענדע, איז אַ פאַקטאָר אין הויף, אַ מאַכער אין שטאָדט און שטאַרק געהייבּען.

דאָס חשיבות פון רבּ שמעלקין איז, וואָס ווי שטומפּיקליך ער איז אויף דער עבריּ, נישט קיין געלערענטער, אַזוי אַ שאַרפער, אַ גרויסער

פרומאַק אי. ער, אַזאַ מאמין ווי ער איז נישטאָ אין דער גאַנצער וועלט זיין גלייכען. ער גלויבט אין אַלצדינג, וואָס נישט פאַר זיין שכל. — גלויבט אין נאָט און אויך אין רוחות, גלויבט אין חלומות, אין ניסים, אין כשוף און אָבשפּרעכעניש. אויך די מעלה מוז מען איהם נאָכזאָגען, אַז ווי גרויס ער האַלט זיך פאַר קליינע, אַזוי קליין האַלט ער זיך פאַר גרויסע; ווי שטאַרק ער שטעהט פאַר אַ פּיצעל כבוד דאָ אין שטעדטיל, אַזוי איז ער מוחל אויף זיין כבוד דאָרט אין הויף, אַ שטיינער; לאָז מען זיך שפּעטען פון איהם וויפיעל דאָס האַרץ גלוסט, מאַכט איהם נישט אויס; און ווי אַ בריה ער איז צווישען דאָס זייניגע מיט דער צונג, אַזוי נעהמט איהם דאָס לשון, ציטערט פאַר דעם פריץ'ס אַ בליק.

רב שמעלקי, אַ שטייגער, האָט, זינט ער איז אַ רב שמעל שטאַרק חשק צו די לייבעליכעם שטאָט, ווייסענדיג ביי זיך זעהר גוט אַז דורך דעם וועט ער ווערען געהויכט. ווי באַלד ער בעזיצט די שטאָט אין מזרח, האַרט נעבען אָרון=קודש, קרוינט ער זיך שוין מיט אַ פיינזילבערנער עטרה אויפ'ן טלית, בעקומט ער שוין מיט רעכט, לכל=הדעות, די בעסטע עליה, ששי, און צוגלייך דערמיט דעם טיטעל מורנו — אַזעלכע זאַכען, וואָס קיין בעסערס, קיין העכערס דערפון איז ביי יודען מעהר נישטאָ. נאָר בעטראַכטענדיג זיך, אַז דער בעל=הבית פון דער שטאָט איז דער פריץ, איז איהם באַלד טאַקי פערגאַנגען דער חשק און האָט אַראָבגעלאָזט די נאָז. אין דעם עולם'ס אַ שמועס אַמאָל: „געוואַלד, רב שמעלקי! ווען וועט שוין אונזער מקום קדוש אַרויס פון גוי'אישע הענד" — פלעגט רב שמעלקי מיט אַ פרום זיפצעלע ענטפערן: וואָס קענען מיר טאָן? וואַרט, ברידערלעך, ביז השם=יתברך וועט רחמנות האָבען, טאָן אַ נס, חאַפּט זיך נאָר נישט פאַר דער צייט...

יאָ, רב שמעלקע איז אַ אונערקע, אַזעלכע, וואָס חאַקסט אויס סוף זומער, בשעת אויף נאָטס וועלטיל רוקט זיך אָן דער גלות פון'ם ווינטער, זי איז געל, קרום, געבויגען נישט ווי אַ אונערקע בעדאַרף זיין, האַרט, ביטער אויסגעטריקענט, אָהן אַ קאַפּעלע זאַפט!...

אַקעגען אַזאַ געלער, פוילער אונערקע, ווי רב שמעלקי, איז אַ שען=פריש קאַרפירער אתרוג'ל חייקיל=חיים פון דער נייער שטאָדט — אַזוי הייסט יענער טייל קאַבצאַנסק, וואָס אויף יענער זייט

בריקעל, וואו די לופט איז אַ ביסעל פרייער, די איינוואוינער דאָרט אַ ביסעל נישט אַזוי... ביי זיי, הייסט עס, איז אויך רעכט אַ ביסעל עולם הזה. אַלט=קאַבצאַנסק קוקט אויף זיי פאַרדרעהענדיג אַביסעל די נאָז, עפּיס, דאַכט זיך איהר, ס'איז אַביסעל גראָבליך... דאַכט זיך, דאָס... יודישליך און פאָרט עפּיס נישט דאָס... דאָס שיינדיל פון דער נייער שטאָדט, אָדער ווי זי הייסט ניי=קאַבצאַנסק, איז געווען חייקיל=חיים. דאָרט איז ער געבוירען געוואָרען ביי זיין טאַטען, עליו השלום, וואָס איז געווען אַ יוסטער בעל=הבית, אַ קרוב מיט די לייבעלעך. דאָרט איז ער אויסגעוואַקסען, חתונה געהאַט און געוואוינט ביז דער איצטיגער צייט. ער בעדאַרף אַלט זיין היינט אַקעגען אַ פערציג יאָהר. אַ מישלם איז חייקיל=חיים, טאַקי ווי מען זאָגט, מיט אַלע מעלות. וואָס, ווילט איהר, קען ער נישט? ווילט איהר לערנען, איז ער געלערענט; ווילט איהר לשון, איז לשון, אָבער אַזוי מליצה'דיג, טיעף, ווי הייסט עס עפּיס היינט, פּסיכאָלאָגיע; טיעף מיט אַלע קונצען אין דער נשמה אַריין. ווילט איהר פּאָליטיקע, איז פּאָליטיקע, און ווילט איהר אפשר חקירה, איז אויך חקירה. הכלל, ער איז אַ בעל=מוח, אַ מושלם! פונדעסטוועגען האָט אַלט=קאַבצאַנסק איהם דאָס מוחל געווען און שטאַרק געהאַלטען פון איהם פאַר זיין גוט האַרץ, פאַר זיין שענער בענעהמונג און צוגעלאָזטקייט צום קלענסטען אַפילו. בעזונדערס האָט איהם אַלט=קאַבצאַנסק ליעב געקריגען זינט ער האָט זיך צו איהר איבערגעקליבען, פון'ם נייען בית=מדרש דאָרט זיך איבערגעטראָגען צו איהר אין דעם אַלטען. פאַר וואָס ער האָט זיך איבערגעקליבען? דערויף איז דאָ אַ סך ממרות, נאָר וואָס מאַכט עס אויס, צום עסק געהער זיך עס כלל נישט אָן, ער האָט ליעב אַלט=קאַבצאַנסק, אַלט=קאַבצאַנסק האָט ליעב איהם — און, ווי אַ ליטוואַק אָגט פטור!

די קלויז האָט אויפגענומען חייקיל=חיים'ן ביי זיך אונטער=אויבען. די אַלע אַנדערע געהייבענע שטעט דאָרט זענען נישט געשטאַנען לעדיג, נאָר דער אונטער=אויבען איז אויך נישקשה. ער האָט זיך עפּיס זיין בעזונדער מין חן. ציהט צו זיך צו נאָר טאַקי ווי אַ מאַגנעט. דאָרט איז געוועהנטליך אַ מקום=מנוחה פאַר איידעלע מענשען פון'ם בעל=הבית'ישען שטאַנד, וואָס האָבען ליעב זיך צו וואַרמען, אַריינקוקען אין אַ ספר, ניט אין דער גמרא דאָרט, וואו מען בעדאַרף צולעגען מוח, נאָר אין אַגדתות, אין מדרש, וואו עס ווערט דערצעהלט וואונדערליכע

זאַכען, חידושים ונפלאות, פון װעלכע עס װערט עפּיס װאָרים, גרינג אויף דער נשמה. דאָרט, אונטער־אויבען, הייסט עס, רעדט זיך עפּיס געשמאַק, מיט אַפּעטיט; עס פיהלט זיך אין איטליכען שמועס, אין יענעמס אַ װאָרט עפּיס גאָר אַ בעזונדער מין טעם. חייקיל־חיים מיט זיין געשליפען צינעל, מיט זיין בריה׳שקייט איז פאַר זיי געװען סחורה, װי געװאונשען. פון איהם פלעגען זיי הערען אַמאָל אַ פריש װאָרט, אַזוינס, פון װאָס פריהער האָט זיך זיי אפילו נישט גע׳חלום׳ט. ער האָט מיט זיינע מעשיות זיי איינגעגעבען שכל, צוגעגעבען מוטה, אַריינגעזעצט אין זיי פּשוט אַ נייע נשמה. די רעדלעך מענשען אַרום איהם זענען פון טאָג צו טאָג געװאַקסען, מען האָט זיך פּשוט מחיה געװען הערענדיג עפּיס אַ גוט װאָרט. נישט אומזיסט האָט ער געהייסען מכלכל חיים, ער האָט אַריינגעטראָגען אין דעם אַלט־קאַבצאַנסקער עולם אַ נייע װעלט מיט אַ נייע לעבען. בידנע, דערשלאָגענע קאַבצאַנסקער ברידערלעך, זיי האָבען, נעבעך, ערשט דערפיהלט, אַז זיי זענען אויך מענשען, אַז זייער נשמה איז אויך נישט פון קליאַטשע!

און מיט אַזעלכע מענשליכע געפיהלען װי שטאַרק ביטער זיי האָט געמוזט זיין, אפשר הונדערט מאָל נאָך ערגער װי פריהער, צוזעהענדיג, אַז דאָס שטיקעל מקום קדוש, דער איינציגער טרייסט זייערער אין לעבען, דאָס איינציגע אָרט, זייער היים, זייער אַלץ־מיט־אַנאַנדער, װאו אויסצוװיינען זיך אַמאָל, װאו אויסצוגיסען זייער האַרץ פאַר דעם פאָטער אין הימעל — אַז דאָס דאָזיגע מקום קדוש, דאָס חיות זייערע, איז אַצינד אין די הענד ביים פּריץ, װאָס מאַכט זיך דערויף אַ שפּיל, אַ געשפּעט, טהוט דאָרט װאָס ער װיל, װי עס קומט איהם אָהן דער שגעון; ער איז דאָרט, אַז אַך און װעה, דער בעל־הבית, און זיי עפּיס טאַקי נאָר װי איינגעבעטענע געסט — אַ גלות, װאָס איז שװער צו דערליידען!

ביי אַנדערע װעט די גאַנצע דאָזיגע זאַך זיין אפשר אַ געלעכטער, נאַרישקייטען, פון װאָס, משטיינס־געזאָגט, מען האָט דאָ צו רעדען! נאָר לאָזען יענע איבערקומען אויפ׳ן קאַבצאַנסקער עולם׳ס שטאַנד, װיסען, װאָס הייסט אַזוינס עלענד, נויט, אָבהענגען אינגאַנצען פון אַ פּריץ, אַ קאַפּריז; װיסען װאָס פאַר אַזעלכע, נעבעך, הייסט אַזוינס אַ מקום־קדוש, — אוי, װאָלטען זיי דענסטמאָל געפיהלט, גערעדט, נישקשה, אַנדערע װערטער!

חייקיל־חיים האָט גוט געפיהלט די מיאוסע קאַבצאַנסקער לאַגע, ער אַליין איז דאָך, אין גרונד גענומען, אויך אַ קאַבצאַנסקער, און ליגט

מיט זיי אינאיינעם, װי מען זאָגט, אין קװאַס. ס׳איז איהם געװען אַ בושה, אַ חרפּה, אַ װעהטיג, זיין אַזוי מיאוס דערנידעריגט, לאָזען זיך טרעטען װי אַ װאָרים אונטער די פיס, קריכען, זינגען דעם פּריץ „מה־יפית״ — ניין, אַזוינס איז נישט פאַר איהם! ער האָט זיך אַריינגענומען אין קאָפּ, נישט אַנדערש טאַקי װי בעפרייען דאָס מקום־קדוש. לאָז מען האָטש האָבען דאָ ביי זיך אַ שטיקעל מנוחה, נישט זיין צו שאַנד און שפּאָט.

איינמאָל, חנוכה, װען יודישע קינדער מענשלען זיך, נעהמען זיך איבער מיט די גבורות און מלחמות פון זייערע גבורים פאַרצייטענס, זאָגען בעהאַרצט על־הנסים, שפּילען אין דריידיל, און דער האָפנונג, אַז זיי װעלען נאָך, נישקשה, מיט דעם אויבערשטענס ניסים דרעהען װעלטען — דענסטמאָל, אַז חייקיל־חיים האָט, אַריינגעלאָזען זיך אין אַ ברייטליכען שמועס איבער חנוכה, געגעבען דעם עולם צו פאַרשטעהן, אַז ניסים זענען זיך ניסים, פונדעסטװעגען טאָן בעדאַרף אַ מענש טאָן טאַקי זיינס, און װען די חשמונאים זאָלען נישט געװען אָנהויבען די מלחמה מיט דעם שונא, װאָלט דער נס פון חנוכה נישט געקענט זיין, — איז ער אָט פונ׳ם דאָזיגען שמועס אַרויף אויף דעם קאַבצאַנסקען מקום־קדוש, װאָס איז אין פרעמדע הענד, און בעװעגט דעם עולם, פּרוּװען זיך טאָן װאָס נאָר מעגליך, אַז זיי זאָלען זיין די בעלי־בתים דאָרט. — איך פון מיין זייט, האָט ער געזאָגט, בין גרייט צו טאָן אַלצדינג, נישט שפּאָרען קיין מיה, קיין צייט, אַבי װילט איהר נאָר, עס זאָל קיין מניעה נישט זיין פון נעלד. די האָניג־זיסע װערטער זיינע האָבען זיך איהם געגאָסען פונ׳ם מויל גלייך די קאַבצאַנסקער אין האַרץ אַריין. די זאַך איז אַריין אין טעם, װאָס װייטער, װייטער זיך פערברייט, ביז לסוף האָט געקלונגען מיט איהר גאַנץ קאַבצאַנסק.

רב שמעלקען איז די דאָזיגע זאַך געװען װי אַ מעסער אין האַרץ, עס האָט איהם געשטאָכען ביז אין דער זיבענטער ריפּ. פאַר װאָס? ערשטענס, דערפאַר װאָס איטליכער גראָבער יונג, דערצו נאָך אַ פּרומאַק, האָט אמת פיינט אַ מענשען אַ איידעלען, אַ געלערנטען. דער גאַנצער מהוער דריגען איז דאָך חייקיל־חיים, װעלכען ער קען נישט אָנקוקען. צװייטענס, דערפאַר װאָס חייקיל־חיים קען מיט דער צייט זיך דערשלאָגען צו די לייבעליכעם שטאָט. און דעם כבוד האָבען װילט זיך דאָך איהם אַליין. דריטענס, דערפאַר װאָס איז אַ מורא אַיינצורייסען מיט דעם פּריץ, ער קען ברוגז װערען און דורכדעם זאָל עס איהם, חלילה, שאַדען צום עסק, צו דער אַרענדע. און פערטענס איז נאָך פּשוט,

דערפאַר וואָס אַ רב שמעלקע מוז זיין תמיד דערווידער; וויל יענער אַזוי, וויל ער דוקא פאַרקעהרט; זאָגט יענער „יעהופעץ", זאָגט ער אויפצו להכעיס „בויבעריק"... פונדעסטוועגען האָט רב שמעלקע זיך דערווים בלומרשט נאָרנישט געמאַכט, אַלץ געזאָגט ווערטלעך, געפרעגט קשיות מיט אַ שטעכעדיג שמייכעלע, אַ שטייגער אָט אַזוי:

— ווילט איהר, הייסט עס אַ פנים, ווי פריהער פאַלייגעווען אין מקום־קדוש, פאַרגעסט זשע נישט, מיינע ליעבע יודען, אַז די שטאָט דאָרט געהערט דאָך פאָרט דעם פריץ.

— מילא, וואָס זשע איז? — ענטפערט מען איהם פונ'ם עולם — דער פריץ האָט דאָך זי אין האַנד פאַר חובות, נו וועט מען זי אויסלייזען.

— און געלד, מיינע ליבע יודען? ווער וועט עס געבען געלד. אפשר אייער מכלכל חיים?

— נישקשה, רב שמעלקי! געלד וועט זיין, לאָז נאָר קאַבצאַנסק וועלען.

— קאַבצאַנסק! אַ געלעכטער, כ'לעבען, זעהט איהר – אויף צו געהמען, אָך, איז דאָ אין קאַבצאַנסק, אָהן עין־רע, זעהר פיעל בעלנים! נאָר לאָז זיין אפילו אַזוי — אויסלייזען, געלד איז דאָ, וועט דען, פרעג איך אייך, קאַבצאַנסק אַ סך דערפון אַרויסקומען? גאַנץ קאַבצאַנסק אין מזרח־וואַנד וועט דאָך נישט אַרויפקריכען, היינט צו וואָס, נאָך אַמאָל פרעג איך אַייך, זאָל...

— שאַ, לאָזט זיך דינען, רב שמעלקי! פאַלט איהם אַריין אין די רעד איינער פונ'ם עולם; דאָ געהט נישט מעהר, פאַרשטעהט איהר, ווי אין דעם פינטעלע, אין דעם יודישען פינטעלע. יודישט מען די שטאָט, דאָס הייסט זיצט ווידער אויף איהר אַ יוד, געוויינט דורך דעם גאַנץ קאַבצאַנסק זעהר פיעל. זי ווייס דענסטמאָל, אַז זי האָט אַ מקום־קדוש, און דאָס אַליין וועט איהר צוגעבען אַ שטיק געזונד, פרישע קרעפטען און שטאַרקען דעם גייסט. חי וועט הייסען געלעבט!

— פששש! — מאַכט רב שמעלקי, פאַרקרימענדיג זיך מיט אַ זויערע מינע, — אוי, וועט זיין חי געלעבט, אוי, וועט מען וויסען וואָס הייסט אַזוינס דער'רגזנ'ען אַ פריץ!

מעהר האָט רב שמעלקי נישט געזאָגט; ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזען שפעטער, האָט ער מעהר טאַקי געטאָן ווי גערעדט.

אַי, האָט זיך עס פון יענער צייט אָנגעהויבען טאָן, טאָן!..

זומער איינמאָל אין דער פריה, אַז דער קאַבצאַנסקער עולם איז מיט די טלית־און־תפילין־זעק געגאַנגען פריי צושפּילעט, די הערצער אָפען אַקעגען דער זון, משונה הנאה האָבענדיג, ווי זי באַקט, וואַרעמט נאָר מחיה; געזעהען פאַר זיך נאָטס שען וועלטיל: בוימער, גרינס, געוועקס, אָבשאַצענדיג ביי זיך אין געלד די סחורה, דאָס געדעטעניש, הייסט עס, אין גאָרטענוואַרג: ציבעלעס, רעטיך, קאַרטאָפעל, וואָס וועט, געלויבט דער אויבערשטער, זיין היינטיגס יאָהר, — מיט אַ־מאָל הייבען זיך אויף פון עק גאַס זיילען שטויב, עס לאָזט זיך הערען אַ רעש, אַ געפילדער: מע, מו, מע־ע! ערשט וואָס? דאָס מעקעט־מוקעט, לויפט הונגעריג, פערשמאַכט די טשערעדע בהמות צוריק פונ'ם פעלד, נאָר פלוצלים, נישט אין דער געוועהנליכער צייט. עס ווערט אַ ליאַרעם, אַ געשריי, אַ בייז וואונדער: האַ, וואָס איז? און דער עולם בעקומט באַלד טאַקי די פינסטערע בשורה: אוי וועה! דער פריץ וויל מעהר נישט לאָזען פיטערן זיך ביי איהם אויפ'ן פעלד די יודישע בהמות ווי פריהער

שלעכט, גאָר ניט קיין גוטער משא־ומתן!... לויפט מען דאָך מסתמא אין הויף צום אָדון הגדול, וויינען, בעטען. איז אָבער צום פריץ נישט צו־צוטרעטען, מען לאָזט נישט אויף דער שוועל. פאַלט מען אַריין מיט אַ געבעט צום עקאָנאָם: טאַטעניו, האַרצדיגער, העלף! זאָגט ער: יודעלעך־יודלאַקעסלעך, ניין! — שרייט מען: אוי, נשמה'ניו, ליובעניו, פאַר וואָס? — ענטפערט ער: דער פריץ איז בייז. איהר יודעלעך־חאַלאַמייעלעך, האָט ער געהערט, ווילט איהם פערטרייבען פון דער שטאָט. — איז מען, ווי דער שטייגער איז, איהם מטמא, אַריינשטעקעדיג איהם אין דער האַנד אַ מטבע. — נאַ, טאַטעניו, נשמה'ניו, נעהם! ער זאָל חאָטש בגנבה לאָזען יודישע בהמות זיך פיטערן ערגעץ־וואו און אַוועקקוקען, צומאַכען די אויגען. די מטבע נעהמט ער — ער איז בטבע נישט קיין שלעכטער מענש — און באַלד טאַקי בעט ער ווייטער. — הכלל, ס'איז געמאַטערט, עס קומט אָן, שונא ציון, מיט ווערים.

און געשטעקט אין דערמיטען, ווי מען איז זיך דערגאַנגען, האָט רב שמעלקי, דאָס איז געווען זיין מלאכה.

אָט דענסטמאָל, איז אַרוים דאָס פייער — אַ כעס, אַ צאָרן, אַ מחלוקת, און קאַבצאַנסק ווערט צוטיילט אין צוויי מחנות, אויף מעסערשטעך איינע מיט די אַנדערע.

די פון חייקיל=חיים'ס חברה=ליט, אדער ווי זיי הייסן דארט מכלכל=חיים'ניקעס, שווייגען נישט אין זייער זאך: — זיי פייערן יענע, פון רב שמעלקעס ליט, שמעלקעניקעס, הייסט עס, בעלי=בתים פראקטישע, וואס די פרנסה זייערע איז פון דער ערד, שווייגען אויך נישט, — פייערן.

און צווישען די צוויי פייערן זענען צו=ערשט געשטאנען די קאבצאנסקער בהמות, און דערנאך, — א ביטער רחמנות, נעבעך, — די קאבצאנסקער כלי=קודש.

מילא, בהמות זענען בהמות, קיה הייסט עס, שטילע ברואים מיט דרך=ארץ. פון זיי, אז זיי האבן אמאל געהונגערט, געהינעט אין דער היים, איז נאך געווען צו דערליידען, ציגען אבער, שקצים, ווייסע=חברה'ניקעס, אז זיי געהען נישט אין חדר, אין פעלד הייסט עס, קעהרען זיי א וועלט און זענען פול אין אלע ווינקעלעך. מען בעדארף וויסען, אז אין קאבצאנסק איז דא א גרויסע עדה ציגען, ווי באלד זיי איז נישט דערגאנגען אמאל אין דער קישקע, האבן זיי אנגעטאן מעשים — געשפרונגען אין די גערטנער, געקראכען וואו מען בעדארף נישט, געחאפט אין מארק פון די מולטערס און אויפגעוויגעלט א קעגען זיך א שטאדט מיט מענשען און מיט הינט, להבדיל. וואו ערגעץ א הונד האט געעפענט א מויל, געבילט, געהאוקעט, זיך געלאזט הערען ווייט איבער די גאסען. די שטאדט איז געווען אויף, פשוט נישט אויסצוהאלטען. מען געהט ארום דול אהן קעפ און מען איז גערן ווי מעגליך פון דער צרה פטור צו ווערען. — אט דא הויבט זיך אן א מעשה מיט געלד, די אלטע מעשה מיט צונויפנעהמען ביים עולם געלד! און מיט צונויפנעהמער האט מען, ברוך השם, קיין דאגה ניט, הלואי אזוי פיעל געלד, וויפיעל צונויפנעהמער עס זענען דא. די נעהמען צונויף געלד פאר דעם עקאנאם מיט די בעדינטע אין הויף, לאז מען חאטש האבן א חיי שעה, א רוהיגע מינוט פון די הונגעריגע בהמות; יענע נעהמען צונויף אויסקויף=געלד פאר דעם פריץ, און נאך אנדערע נעהמען צונויף גלאט אזוי געלד, אויף הוצאות, הייסט עס. יודען, זאגט מען, גיט געלד! פון איטליכם בהמה אזוי פיעל און אזוי פיעל...

ערגער נאך פון די בהמות איז געווען, נעבעך, די כלי=קודש: רבנים, חזנים, שמשים, שוחטים, א שטייגער, זיי איז געווען ביטער און פינסטער פון אלע זייטען. סיי=ווי=סיי, וואוהין זיי זאלען זיך נישט קעהרען, ווענדען, וועט ברענען אויף זיי א פייער פון דעם אדער פון

יענעם צד. ביידע צדדים זענען צו'להכעיסניקעס, טהוען אין דער גאל אריין איינער דעם אנדערן. פאר גרויס פארכט און איבערטראכטעניש האבן זיי, די כלי=קודש הייסט עס, ווי די צודולטע זיך געחאפט, אליין נישט רעכט צו וויסען, אויף וואס פאר א וועלט זיי זענען, און מקיים געווען אלצדינג: א שמעק דא, א שמעק דארט, א שאקעל מיט'ן קאפ דעם, א שאקעל מיט'ן קאפ יענעם, א שפרונג אהין, א שפרונג אהער, און א שפרונג=אב צוריק — נישט אהין און נישט אהער. אלצדינג האבען זיי געטאן, זיך געשטרעקט, ווי מען זאגט, אין אלע עקען — און זענען, נעבעך, אומגעקומען, געווארען קדושים, א שענע ריינע כפרה פאר יודישע קינדער! עס רעש'ט זיך קאבצאנסק, און דאס מחלוקת דארט וואקסט, וואקסט!

דען כפי ס'איז בעקאנט, מאכט זיך נישט אין דער וועלט קיין זאך, וואס זאל נישט מיטברענגען מיט זיך צוגלייך איהרע געוויסע בעשעפענישען, און צו דינען זיי פאר א מיטעל צום לעבען. אין א בלאטע, א שטיינער, האלטען זיך טייפעל! אין א קאליושע — זשאבעס; וואו אומריינקייט — שוויבלען=גריבלען אלערליי מיני שרצים, און וואו קריגע, מחלוקת — שפראצען, קומען אויף מענשלעך אזוינע, דער שווארץ יאהר ווייסט ווער זיי זענען, וואס ציהען דערפון די פרנסה בכבוד, זענען שטארק אין דער מאדע און גילטען ביי אלע נאראנים

אט אזוינע מענשעלעך, אזעלכע מאדנע נפשות, עפיס נאר נייע מיני כלי=קודש, זענען ארויפגעשוואומען אויך דא, אין קאבצאנסק בשעת דער מהומה, געווארען רעדעל=פיהרער און זיי האט געטייגט צום עסק אונטערצובלאזען דעם פייער, די שנאה זאל וואקסען. זייענדיג לפנים הייסע חסידים חייקיל=חיים'ס, האבן זיי געמיינט ביי זיך, איהם צו פיהרען ביי דער נאז, ער זאל ביי זיי זיין ווי דער בער ביים ציגיינער, וואס פיהרט זיך מיט איהם ארום פון שטאדט צו שטאדט, שפילען די קאמעדיע, זינגען, טאנצען — און מאכען די קאפיקע.

— קומט, חברה — האבן די מענשעלעך געזאגט — קומט, לאמיר נעהמען קאבצאנסק אין אונזערע הענד אריין

קאבצאנסק האט עס דערהערט, איז זי פערצאפעלט געווארען! עס האט אין איהר געקאכט און געראוישט ווי אין ים בשעת א שטורמווינד, פון ביידע מחנות זענען ארויס גבורים אויף א מלחמה איינע אקעגען די אנדערע — און די ערשטע הייסע פייערדיגע פעטש זענען געפלויגען אין קלויז איבער נבאות... פון דארט זענען זיי געפלויגען ווייטער.

וויטער, א שרעק! א קאַטאָוועס עפּיס אַז יודישע קינדער צושפּילען זיך די גערליטען, דענסטמאָל הערט מען נישט א וועלט, לייגט מען נישט קיין כּבוד יונגע אויף אלטע, קינדער אויף טאַטעס, איין עם-הארץ שעהמט זיך נישט צו זאָגען א דעה אין לערנען!...

פּעטש זענען געפלויגען און פליהען נאָך עד היום, — און די קאַבצאַנסקער יודען אַז אָך און וועה צו זיי, האָבען טאַקי, געבעך, א פּנים ווי די אויסגעפּאַטשטע!

די זאַך נופא, פון וועלכער די אלע קריגע האָבען זיך גענומען, האָט שוין נישט אַזוי אויסגעמאַכט, גלאַט דאָס קריגען זיך אליין איז געווען א געשעפט. ביי א טייל געהט עס איגגאַנצען נישט מעהר ווי אין נצחונות. עס מעג זיך זיין וואָס עס וויל, אַבי ווייזען יענע, ווער עלטער ער איז. פון גערעכט — נישט גערעכט, פון יודישקייט — נישט יודישקייט, קענען — נישט קענען — איז דאָ נים די רעדע, רער עיקר איז אויספיהרען. און ווידער ביי א טייל, ביי יענע מענשלעך, א שטייגער, געהט עס נישט מעהר ווי אין דער פרנסה, דערווייל איז עס דאָך א עסק — הו-הא! א לויפעניש, א פליהעניש אהין, אהער, א שרייבעניש, א שושקעניש, און דערלעגען צום פאָלק ישראל, נישקשה, דערלעגט מען נישט, אָך, מען מעג איהם, אודאי, ליעב האָבען...

די אלטע כּלי-קודש, זאָלען זיך מיהען, האָבען דאָך אויך ליעב געהאַט דאָס פאָלק ישראל, געקרעכצעט אויף גלות השכינה. נאָר די היינטיגע קאַבצאַנסקער נייע כּלי-קודש האָבען איהם ליעב און קרעכצען אויף גלות השכינה טע-טע-טע, גאָר אויף דער נייער מעטאָדע... היינטיגע זענען נישט קיין פאַרוויינטע נשמות ווי די אלטע. היינטיגע זענען גרויסע בעלי-בטחון'ס. אין האַרצען מעגען זיי זיך וויסען, אַז ס'איז פע, דאָך מאַכען זיי א פרעהליכע מינע, זענען תמיד אויפגערוימט מיט שיינעינגע פּנים'לעך, פערזיכערען, אַז זייער צד איז געהויבען, עס וועט, אם-ירצה-השם, זיין רעכט — לאָזען, הייסט עס די שמעלקעניקעס צופוקעט ווערען!

ס'איז א פוקעניש, א צוועצעניש, ביידע צדדים זענען אָנגעצונדען, לעגען-צו קנויטלעך איינער דעם אנדערען, און קאַבצאַנסק קאָכט.

אינמיטענדרינען, ווי דאָ טהוט זיך אַזוינס, העכערט דער פּריץ דעם צינז פון די קאַבצאַנסקער הייזער, א צעהן מאָל מעהר ווי פריהער. און לאָזט מודיע זיין די בעלי-הבּתים מיט דעם הארבען וואָרט, אַז ער

וועט אייגעבען פאַרמאַלנע וואו מען בעדאַרף, אַז מען זאָל יענע, וואָס ווילען נים צאָהלען וויפיעל ער האָט געשטעלט, אַרויסטרייבען פון זייערע הייזער, וואָס שטעהען אויף זיין גרונט. עס ווערט א גערודער, א קאָכעניש אין דער גאַנצער שטאָדט:

— גוואַלד, רבונו של עולם, ס'איז דאָה נישט אויסצוהאַלטען, ס'איז שוין איבער די כּחות!

לויפט מען דאָך, ווי דער שטייגער איז, אין הויף, צום פּריץ, אַדוני פּריץ! שרייט מען, פאַלענדיג איהם צו די פיס! אַ, זאָל ברומען דיין רחמנות אויף אונז! — דער פּריץ אָבער ענטפערט נישט קיין וואָרט. ברומט אפילו — נאָר דאָס ברומען הינט, דער פּריץ האָט אָנגערייצט אויף זיי זיינע הינט, חאַפּט מען די פיס אויף די פּליי-צעס און מען אַנטלויפט... אַז בקשות העלפען נישט, מאַכט מען זיך האַרץ — שטעלען זיך דעם פּריץ אַקעגען. וואָס הייסט? טענה'ט מען, צינז איז צינז, איין מקח אויף תמיד, די הייזער זענען אונזערע, פון אָבות אבותינו. וויל ער נישט מיט גוטען, מוז מען זיך מיט איהם לאָדען. אַדרבה, טאַקי איינגעבען. נישקשה, ס'איז דאָך דאָ עפּיס יושר. מענשליכקייט אויף דער וועלט!

האָט קאַבצאַנסק, ברוך-השם, א נייעם עסק! בעדאַרף מען דאָך שתדלנים, אָך, דערויף זענען דאָך עפּיס דאָ מענשלעך, יענע בריה'ס-מענשלעך! עס פערשטעהט זיך, מען קלייבט זיי אויס צו שיקען אַהינצו, אין דער גובערניע. בעדאַרף מען דאָך אויף הוצאות, א פאָהר אהין, א פאָהר צוריק, אַניעס, א טרונק קאָסט דאָך געלד, און וואו זענען וויבער? די ווייבער אין דער היים איבערלאָזען בעדאַרף מען דאָך עפּיס אויך. — טרעסעלט מען אויס אלע פושקעס. פון יענעם געלד, וואָס פון די בהמות, פאַרנעהמט מען אויך. קאַבצאַנסק ברענט זיך אויס. קאַבצאַנסק טהוט זיך אַריין אינגאַנצען אין „זאַקאָנעס", קינד-און-קייט שאַרפען דעם מוח, טהוען-אויף סברות, ווי די געלערענטע אדוואָקאַטען. ס'איז דאָ צווישען זיי אויך, אָהן עין-הרע, פיעל גרויסע און קליינע יאַבעדניקעס, קאַבצאַנסק ליגט אין קאָפּ נישט מעהר ווי איהר משפּט, עס קריכט איהר אַרויס די אויגען וואַרטענדיג דעם סוף. ברוך-השם, זיך דערלעבט. עס הויבט זיך אָן דאָס לאָדעניש — און מען פערשפּילט! — באשר וואָס איז? לערענט מען דאָרט דעם פּשט, צינז, אמת טאַקי, טאָר א פּריץ נישט, על פּי דין, העכערן. נאָר אַזוי ווי פאַר עטליכע יאָהר צוריק האָט דער קאַבצאַנסקער דוקעס מוסיף געווע

פּאַר איטליכען בעל־הבית אין קאַבצאַנסק עטליכע קאָפּיקעס אויף דעם צינז, און קיינער האָט זיך ניט געמאַכט דערוויס און בשעת צאָהלען נאָך צושרייבען זיך בײַ איהם אויף פּאַפּיר, הייסט דאָך עס שוין זינט דענסטמאָל, אז זיי, די קאַבצאַנסקער בעלי־הבתים, זיצען אויף דעם דוקעס׳ס ערד נישט בתורת צינז ווי פריהער, נאָר בתורת אַרענדע, און די אַרענדע האָט דער דוקעס רעכט, על־פּי־דין, צו העכערן ווען ער וויל און וויפיעל ער וויל. לא די וואָס פערשפּיעלט, בעדאַרף נאָך קאַבצאַנסק צאָהלען די הוצאות פונ׳ם משפט, עפּיס נאָר א גרודע געלד!

אָט ווי קאַבצאַנסק איז פערקראָכען פון איין צרה אין דער אַנדערער, און האָט זיך שטאַרק פערפּלאָנטעט! נאָר ווי אָבער פּלאָנטעט מען זיך דאָ אַרויס? אין איין אַנדער צייט, אז קאַבצאַנסק זאָל געווען זיין אין דער קלעם, וואָלט זי, נעבעך, טאַקי קיין עצה זיך נישט געקענט געבען. משטיינס־געזאָגט, וועה! היינט אָבער איז נישט דאָס קאַבצאַנסק וואָס פריהער. היינט איז דער עולם איהרער נאָך עפּיס אַנדערש. די שטענדיגע מהומות, וואָס אין דער לעצטער צייט, האָבען איהם צוקאָכט דאָס בלוט, צורייצט, אויפגעוועקט אין איהם דעם עזות־פּנים. א קאַבצאַנסקער יוד היינט איז פלאַם־פייער, שטאַרק אָנגעלאָדען, נאָר עפּיס א וואָרט נישט אזוי ווי ער וויל, שיסט ער אויס מיט שאַרפע, שטעכעדיגע ווערטער, וואָס פליהען מיט אימפּעט איהם פונ׳ם מויל אויף שרויפען. די שטענדיגע עסקים, וואָס אין דער לעצטער צייט, האָבען געמאַכט פון די קאַבצאַנסקער ווילדע חכמים, עצות־געבער, דעות־זאָגער אין האַנדעל, אין לאָדעניש, אין באַנקירסקע און אַלע אַנדערע מיני געשעפטען, וואָס אין דער וועלט, דיפּלאָמאַטיע, פּאָליטיקע, א שטיינער, פּראָטאָקאָלען, אַפּעליאַציעס, וכדומה — דאָס זענען אַזעלכע זאַכען, וואָס יונגלעך, קלויזניקעס, האַלטען עס שטענדיג אין מויל און זענען זיך דרינגען מפלפּל. מיט עצות האָט קאַבצאַנסק, ברוך־השם, שוין נישט געהאַט וואָס צו זאָרגען. דאָס אומגליק אָבער איז, וואָס צופיעל. א טייל האָבען געזאָגט, מען זאָל אונטערשיקען צום פּריץ איינעם פון זיינע מקורבים, בעטען רחמים, שטיצענדיג זיך אויף דעם עולם׳ס א ווערטיל: אז מען קען ניט אַריבער, מוז מען אַרונטער. ווידער א טייל האָבען געזאָגט: יאָ און ניין! אונטערשיקען דאָ, טאַקי אונטערשיקען, נאָר בעטען רחמים גלאַט פּראָסט, ניין! עס בעדאַרף זיין מיט פּאָליטיקע — א שטיינער, געבען איהם אין לב׳עם אָנצוהערעניש מיט א פּרעג: וואָס פאַר א ווערטה קען האָבען זיין קאַבצאַנסק אָהן קאַבצאַנסקער לטשל!...

און נאָך א טייל האָבען געשריגען: עט! אויף רחמנות, אויף יושר איז לאַנג צו וואַרטען, אָנצוהערעניש איז נאָר נישט. דאָס בעסטע מיטעל איז איין אַפּעליאַציע אַהין, אין די הויכע פענסטער, נישקשה, א עדה מענשען, אַבי זי וויל נאָר, וועט אויספיהרען... הכלל, די אַזוי, יענע אַזוי, נישט קיין גלייכע דעות, און וויפיעל דעות אַזויפיעל צדדים. קאַבצאַנסק פערקריכט ווייטער און פערפּלאָנטעט זיך נאָך מעהר!

גוט יום־טוב! — ס׳איז פּסח. נאָך אַזויפיעל קאָפּדרעהעניש, אַזויפיעל בויכוועהטאָג אַריינגעבראַכט, געלויבט איז גאָט, דעם טייערען גאַסט, דעם פּסח! דער פּסח לאָזט זיך פיהלען אומעטום: אין שוהל, אין דער היים, אין דער לופט שמעקט מיט פּסח — מיט זיינע קניידלעך, זיינע חרעמזלעך און זיינע אַלע גוטע זאַכען. ער קריכט אויך אַריין איטליכען, גרויס און קליין, אָרעם און רייך, טיעף אינוועניג אין דער נשמה. עס ווערט עפּיס ליכטיג, פרעהליך אויף דער נשמה, קאַבצאַנסק שיינט! אָרעם, נעבעך, נישט אַזוי געקליידט, רייך מיט דער מאָדע, אַ ווייס העמד צום לייב מיט אַ אַלטער שבת׳דיגער קאַפּאָטע די גאַנצע הלבשה — און שיינט! עסט נישט קיין אינדיקעס, קיין קאָמפּאָטען, טרינקט נישט טייערע ווינען! עסט, פון יוצא־וועגען, אַ שטיקעל פליישמיט פריש אָנגעריבענעם חריין, א פּאַסטערנאַק־צימעס! טרינקט לאַקריצע, ראָזינקעס־וויין א גלעזעל — און בעלעקט זיך, האָט הנאה! קוויקט זיך מיט „אַתה בחרתנו", מיט די גוטע שטיקלעך פיוט, מיט דעם גאַנצען יום־טוב׳דיגען דאַווענען — און מען זעהט ווי זי שעפּט תענוג, עס קומט איהר צו א שטיק געזונד, עס רוהט עפּיס אויף איהר די שכינה.

בידנע קאַבצאַנסק, פערוואָגעלטע קאַבצאַנסק, נאָך אזויפיעל צרות א גאַנץ יאָהר, האָב חאָטש יום־טוב א רוהיגע מינוט!

שביעי של פּסח, א פרעהליכער טאָג, ווען די יודען זענען איבער־געגאַנגען דעם ים, און די מצרים, די נאָכיאָגער זייערע, זענען דערטרונקען געוואָרען דאָרט; ווען קאַבצאַנסק איז געווען יום־טוב׳דיג, פול מיט האָפנונג צו השם־יתברך, דעם בעשיצער פון זיין געליבט פאָלק ישראל — אין אַלע צייטען, פּלוצים ווערט א רעש, א געוואַלד: מען געהט! — העה, דעם פּריץ׳ס לייט, גאַנצע חאָפּטעס, געהען מיט א פּייפעריי, סווישטשעריי, שלאָגען־אויס פענסטער, ברעכען אויבענס, רייסען בעט־געוואַנד! וואָס איז? דער פּריץ הייסט טרייבען יודען גנבים, שווינדלער, בלוטזויגער, וואָס האָבען זיך פערקליבען צו איהם אין

שכנות, אין זיינע הייזער, און ווילען נישט צאָהלען קיין ערענדע־געלד. אצונד לעהרנען עס זיינע לייט מיט קאַבצאַנסק בלק!

ביז נאַכט האָבען די דאָזיגע רבי׳ס מיט דער היינט־מאָדישער מעטאָדע געענדיגט פון בלק איין פרשה, איין גאַס הייסט עס, די טונע־יאַרעווקער גאַס, לעת־עתה, וואו עס זיצען די עכטע בלוטזויגער, די אמת׳ע קאַבצאַנסקער קבצנים, און די איבעריגע אַבגעלעגט אויף שפּעטעת אַביסעל. יודישע קינדער, נוט אַנגעלערענטע, וואַלגערען זיך נאַקעטע, הונגעריגע אין נעץ, אין קעלט, אויף די גאַסען, אונטער דעם פרייעם הימעל.

אוי ווע, שרייט קאַבצאַנסק, א רוגער האָט מיך געטראָפען!

וואָס־זשע, נעבעך, טהוען יודישע קינדער? וואַלגערן זיך דאָ אויף דער גאַס איז קיין תכלית נישט, שרייען איז אויך נים קיין גוטער משא־ומתן, נעהמען יודעלעך און ריהרען זיך פון אָרט: א טייל שלעפען זיך אַוועק ווייט אין עק וועלט און א טייל שטופען זיך אַריין דערווייל אין ניי־קאַבצאַנסק, מאַכען דאָרט אָן אַן׳ענגשאַפט און שטעהען די ניי־קאַבצאַנסקער אין דער גרגרת. און דאָס פערשטעהט דאָך אפילו א קינד אויך, אַז עס שטעלט זיך, נישט־דאָ־געדאַכט, א ביין אין האַלז, הוסט מען, קייכט מען מיט אַלע כּוחות, פונ׳ם ביין ווי־ס׳איז פטור צו ווערען, דעריבער האָבען די ניי־קאַבצאַנסקער, נעבעך, גאָר נישט ווילענדיג שטאַרק זיך צוהוסט, דאָס הייסט געאַרבייט אויף אַלע כּלים, ווי לייז צו ווערען פון אַזאַ אָנשיקעניש, פון אַזוינע כּפול־שמונה׳דיגע קבצנים, און געזוכט מיטעל, ווי צו שטילען דאָס פייער אין אַלט־קאַבצאַנסק, אַז זייערע ברידערלעך דאָרט זאָלען מעהר נישט קומען צו אַזאַ מיאוס׳ער לאַגע, זאָלען זיצען רוהיג ביי זיך אין דער היים און אויך זיי אויף ווייטער לאָזען צו רוה. ביים פריץ זענען זיי געוועזען שטיקלעך תקיפים, קיין סכסוכים צווישען זיי מיט איהם איז קיינמאָל נישט געוועזען, און אַרויס־שטעלען זיך איהם אַקעגען פאַר דעם מקום קדוש מיט דער שטאָט דאָרט, האָבען זיי אפילו אין זינען נישט געהאַט... ווייסענדיג זעהר גוט זיין קאַפּריז. אַלצדינג איז ער גרייט אַמאָל נאָכצוגעבען, נאָר נישט אויף קיין האָר פון זיין קאַפּריז. בכן קומען זיי צו חייקיל־חיים׳ן מיט אַזאַ פּלאַן:

— הערט אויס, רב חייקיל־חיים! מיט קאַבצאַנסק שטעהט עס אַצונד שמאָל. אַז אָך־און־וועה צו איהר, צו וואָס זי איז געקומען פאַר איהרע זינד! זי ברויכט באַלד טאַקי הילף. מיט א פריץ מאַכט מען

נישט מיט געוואַלד. דער פריץ איז א פריץ און קאַבצאַנסק איז קאַבצאַנסק. מען בעדאַרף נאָכגעבען זיין שגעון. מיט דער צייט קען ער ווערען ווייך ווי טייג, חאָטש צולעגען איהם צו א געשוויר. נאָר אַצונד לאָזט אונהם אָב, אָט דעם קאַפּריז..., קורץ גערעדט, רב חייקיל־חיים מאַכט זיך נים ווייסענדיג אַצונד פון דער שטאָט אין מזרח־וואַנד, איבער וועלכע עס האָט די גאַנצע קאַשע זיך פערקאָכט. און כּדי פערבלענדען דעם דוקעס די אויגען, ער זאָל מיינען, אַז איהר האָט זי שוין מעהר אין זינען נישט, נעהמט אָן, זייט אַזויפיעל גוט, אָט די שטאָט, וועלכע מען לעגט אייך איצט פאָר, אויך טאַקי אין מזרח־וואַנד, נאָר ערגיץ אַנדערש, ווייטער אַביסעל. אין פּאַלעש פון דער אַלטער שוהל געפינט זיך, ווייסט איהר דאָך, א פינסטער קעמעריל, א לעדיגס, וויל מען, הייסט עס, דאָס קעמעריל גוט צורעכט מאַכען מיט אַיין אָרון קודש, מיט אַלצדינג ווי א שטיבעל בעדאַרף זיין, פאַר אייך מיט אייערע לייט, וואו איהר וועט זיין דערווייל, — פאַרשטעהט איהר? — די גאַנצע בעלי־בתים. — ווי באַלד איהר טהוט עס, וועט געשטילט ווערען דעם פריץ׳ס כּעס און ממילא פאַרבעסערט ווערען די יודישע לאַגע... שונאים, ווי א רב שמעלקי, א שטייגער, וועלען אויך פערשטומט ווערען, בלייבענדיג דאָ אַליין די איינציגע פיינע בריות, און אומגעשטערט פאַר־נעהמען צו זיך די אַלע כּבודים, נבאות, עליות וכדומה — לאָזען זיי זיך דערמיט וואַרגען!

פון חייקיל־חיים׳ס וועגען, און א טייל פון זיינע לייט וואָלט די זאַך גאָר גיט קרום געוועזען, האַ, אפשר איז באמת טאַקי דערווייל א סברא! פאַר וואָס ניט? נאָר פאַר געוויסע מענשלעך, כּלי־קודש, איז דער דאָזיגער פּלאַן געוועזען א סם. ס׳טייטש, אַז אוים מחלוקת, אוים פייער, ווי־זשע וועלען זיי ברענען א וועלט? לא! האָבען זיי געשריען, אוים דער הויט געשפּרונגען און אויפגעריהרט גאַנץ קאַבצאַנסק.

און ווי האַלט עס אין קאַבצאַנסק אַצונד?

אוי ווי שלעכט, ס׳איז א מהומה, יודען שלעפען זיך אַוועק מיט די טאָרבעס אין דער ווייטער וועלט — און ס׳איז א מעשה אָהן אַ עק!...

16 באַנד — 8 גריבן

די אַנטדעקונג פון וואָהלין

די ענטדעקונג פון וואהלין

נענומען פון די כראָניקעס.

אין אַ יאָהר אַרום נאָך דער בעוואוסטער שרפה האָט זיך אָנגע־הויבען אין דער ליטאָ, לויט ווי עס שטעהט אין די כראָניקעס, דער גרויסער הונגער, נישט היינט געראכט.

עד היום ליגט יענע שווערע ביטערע צייט יודישע קינדער אין טעס. אַלטע לייט אַז זיי דערצעהלען היינט די שטאַרקע נויט, וועלכע מענשען, נעבעך, זענען דערנסטמאָל בשעת דעם הונגער אויסגעשטאַנען, שטעלט זיך פשוט די האָר קאַפּויר הערענדיג. הונגעריגע, אָרעמינקע מענשען, אויסגעדאַרטע־אויסגעדייווערטע. הויט און ביין מיט סמאָהע אויף די ליפּען, איינגעפאַלענע באַקען און משונה אויסגעשטעלטע גלעזערנע אויגען, האָבען ווי די פער'סמ'טע מיז אומעטום זיך ארומגעבלאָנקעט, קוים פּלאָנטענדיג מיט די פיס, געזוכט, געניסטערט וואָס ס'איז עפּיס עסענווארג, גאָרנישט איבערצוקלייבען: נראָז איז אויך סחורה, זיך גע־נע'מיאוס'ט אפילו דערמיט, וואָס ליגט, פוילט אין דעם מיסט. הונגער — דאָס איז איינס פון די ערגסטע אָנשיקענישען, דאָס איז אַ מין ליידען, ווי ברענען פּאַמעליכען אָהן אַ אויפהער אויפ'ן שטיל פייערל. מען קען זיך שוין פאָרשטעלען, ווי גרויס דאָס עלענד איז געווען אין דעם ליטווי־

שען שטעדטיל דלפוניווקע, וואס איז אנגעזעצט געדיכט מיט יודען, אהן עין=הרע, מיינסטענס, ווי דער שטייגער איז, קבצנים, נעבעך. נאר אין די גוטע יאהרען אפילו האבען דלפוניווקער יודען זיך אויך נישט קיינמאל זאט אנגעגעסען. א הערינג מיט א ביסעל ליאק דערצו, איינצוטונקען דערינען א שטיקעל ברויט — דאס זענען צוויי שפייזען אזוינע, מיט וועלכע מען האט געוועהנטליך זעהר שען יוצא געווען דעם מיטאג, א קרופניק — נעמליך: א מין געקעכטס פון וואסער מיט אביסעל גרויפען, פערווייסט לפנים מיט א קאפעלע מילך, אדער עטליכע געקאכטע קארטאפעל, — אזוינס האט שוין געהייסען עפיס נאר עולם הזה, א סעודה ווי ביי שלמה המלך אין זיין צייט! אצונד איז זעהר גרינג זיך צו מאכען א געדראנג: ווען אין די גוטע יאהרען אזוי, וואסזשע האט שוין געקענט זיין פאר א מין עסען בשעת הונגער=צייט?! יא, דער דלפוניווקער ארימער עולם איז טאקי באמת, נישט נאר ווי עס רעדט זיך, געשוואלען געווארען פאר הונגער, געשוואלען וואס געשוואלען הייסט. אי, וואס, ווי געשיקט זיך עס אזוי צו לעבען? נארישקייטען! א שאלה אביסעל אויף יודען? ביי יודען איז מעגליך אלצדינג, אזא מין לעבען אויך. יודען האבען א גאט!...

צו דעם הונגער האט זיך נאך צוגעווארפען א מגפה, עפיס א מין אונטערגאנג, א היציגע קראנקהייט אזוינע. מענשען זענען געפאלען ווי די פליגען און קליינע קינדער זענען אוועק פון סקארלאטינע, נישט=דא=געדאכט, אין דעם עולם איז געווארען א ליארם, א געשריי: חטאים! אנדערש האט זיך עס נישט געקענט לעגען טאקי אויף דעם מוח, ווארום פונוואנען האט זיך עס פלוצים גענומען אזא קרענק אויף א כלל ישראל? ס'איז שייך צו זאגען א קרענק דעם, יענעם, אבער איטליכען, ווי געשיקט זיך עס? זאגען ווידער, אז געקומען איז עס דאריבער, וואס אין דער שטאדט איז נישטא קיין דאקטאר, דאס איז אודאי קרום. ווארום פאר וואס איז עס געקומען גראד דענסטמאל — בשעת דעם הונגער און נישט פריהער? נישט אנדערש טאקי מוז מען זאגען — חטאים!... מען איז גוזר תענית. מען פאסט קליין און גרויס, מעוברת'ע אפילו אויך. פון תהלים איז קיין רעדע נישט, מען זאגט תהלים פון פריה ביז פארנאכט, מען מאכט אסיפות, מען קלייבט אויס א קאמיסיע יודען עפיס צוטאן אקעגען די חטאים, און צוליעב די הוצאות דערויף העכערט מען א קאפיקע טאקסע אויף דעם פונט פלייש. די קאמיסיע נעהמט הויז צו הויז איבערצוקוקען די מזוזות: טאמער עפעס נישט אזוי

מאכט מען פסול; צו בעטראכטען, ווי שטעהען פון פארפאלקען, פון שכנים אין איין צימער די בעטען, נישט צו נאהענט אפשר איינע צו די אנדערע, חס=ושלום... הכלל, די קאמיסיע איז נישט פויל, מען קוקט, מען רוקט=איבער בעטען אהער, בעטען אהין, — אומזיסט אבער די מיה — מען שטארבט! שווייגט מען דאך מסתמא נישט און מען געברויכט נאך מיטעל: ווייבער מעסטען פעלד, רייסען קברים, פאלען אריין אין ארון=קודש מיט א געשריי, א געוויין, מגידים דרשה'נען, שטראפען דעם עולם: געוואלד, יודען, שלאגט זיך אשמנו טהוט תשובה, יודישע קינדער! עס העלפט נישט — מען שטארבט!...

וי באלד אזוי, מוז מען דאך שוין טאקי איינווענדען אלע כחות, פרווען טאן דאס לעצטע, וואס מען קען. העכערט מען נאך א קאפיקע אויף דעם פונט פלייש און מען אכטעט אב אהער אין שטעדטיל דעם בעריהמטען האנדריקעווער רב. צו איהם זעצט מען צו דעם דלפוניווקער רב מיט די דיינים און נאך עטליכע שענע=בשר'ע יודען. מען לאזט אויסרופען אין אלע שוהלען בחרם יהושע בן=נון, אז ווער עס ווייסט עפיס א חטא, ווי הייסט מען עס... אויף וועמען ס'איז, זאל קומען מודיע זיין דעם בית=דין צדק, וואס זיצט אלע טאג מכח די חטאים אין דעם קהל=שטיבעל. בית=דין שיקט רופען די טוקערין, פארהערט זי אין ווייבערשע זאכען, אין דינים פון מקוה און נעגעל=שניידען, מען ציהט ביי דער צונג געניטע... אלטע גבאי'טעס, צי ווייסען זיי נישט אפשר עפיס אויף דער, אויף יענער וואס צו זאגען. די שטאדט וויגט זיך, א קאכעניש, א שושקעניש צווישען דעם עולם. עס טראגט זיך עפיס ארום א קלאנג, א מומלען, מען טומעלט אויף איינעם עפיס א אלמן און אויף איינער, א חצופה, א אשת=איש, עס קומט אן ביז דער קאמיסיע פון די רבנים, גרויסע לייט, בערען! זי לאזט רופען צו זיך יענעם, זאגט איהם מיט דעם הארבען ווארט: הולטיי, זיי זיך מודה!... זי איז איהם מתרה: מען וועט דיר, פושע ישראל, טאן דאס און דאס. אז עס העלפט נישט מיט בייזען, פריווט מען זיך מיט גוטען, מען בעט זיך, ווי פאר א גזלן: געוואלד, האב רחמנות אויפ'ן פאלק ישראל, אויף א עדה יודען! געוואלד, וואס האסט=דו צו קליינע אומשולדיגע קינדער, נעבעך? נאר רעד צו דער וואנד — דער פושע ישראל איז זיך נישט מודה. טהוט מען זיך א נעהם צו דער חצופה — הולטייקע, זיי זיך מודה! זי וויינט, חלש'ט, פארשטעהט כלומר'שט נישט, וואס מע וויל פון איהר האבען. ס'איז נאר ארויסגעווארפענע רעד, זי, די

קליפה, איז זיך אויך נישט מודה. און דערוויל איז שלעכט — מען שטאַרבט! דער צאָרן איז אַזוי ווייט געגאַנגען ביז צום עק, עס האָט שוין אָנגעריהרט העט-העט סאַמע אין דעם שפּיץ. ס'איז פערשלאָפט געוואָרען און געשטאָרבען איינער פון די לומדים אין קלויז. אַ יוד אַ זקן, אַ פרומער, וואָס האָט געפּאַסט הפסקות, געדינט דעם בורא, אַוועקלעגענדיג פאַר איהם ממש דאָס גאַנצע געזונד... אַי-אַי! האָט מען געשריגען, אַז אַזעלכער שטאַרבט, איז שוין טאַקי אוים וועלט, איז שוין קיינער ניט זיכער מיט דעם לעבען. „אם לויתן בחכה הועלה. ווען אַזאַ שטאַרקער לויתן איז אויף דער ווענטקע געחאַפּט געוואָרען, מה יעשו דגי הרקק, וואָס-זשע זאָלען שוין טאָן מיר שלאַפּינקע פישעלעך אין דער בלאָטע? אזוי האָט איהם מספּיד געווען דער שטאָדט-מגיד אויפ'ן שוהל-הויף צו דער לויה און דער עולם איז צוגאָסען געוואָרען פון טרערען. דערנאָך האָט מען דעם מת אין קיטעל אַריינגעשטעקט אַ קוויטעל — דאָס איז געווען אַ „פּראָשעניע" צו גאָט, זעהר וואויל אָנגעשריבען בישיבה של מטה אין דער קאָמיסיע פונ'ם בית-דין, על דעת הקהל, אין דעם נאָמען פונ'ם גאַנצען שטעדטיל. „געה — האָט מען דעם מת געזאָגט — געה זיי אונזער שליח, ווי באַלד דו וועסט קומען אַהין, זאָלסט-דו עס איבערגעבען אונזער פאָטער אין הימעל, זיך מיהען דאָרט פאַר דעם כסא הכבוד, זיין אַ גוטער מליץ, ער זאָל זיך דערבאַרמען אויף אונז, יודישע קינדער, נישט זיין אזוי שטאַרק אין כעס, ברוגז אויף אונז אַ שרעק, און זאָל זאָגען דעם מלאך-המות: גענוג, לעג דעם חלף צוריק אין שיידעל אַריין! ער זאָל אויך אָנשרייען אויף דעם שטן דאָרט און אויף די אַלע משטינים דאָ, אַז עס זאָל זיי פערשטאָפּט ווערען דאָס מויל, עס זאָל זיי... א. ז. וו. א. ז. וו.

פאַר יודען אַזוינע, וואָס גלויבען יענעם אויפ'ן וואָרט, נישט אַריינלאָזען זיך, חלילה, אין ווייטע חקירות, טאָמער איז עס אַזוי, טאָמער אַזוי, און טאָמער איז נאָר די גאַנצע זאַך אַ ליגען — זיי וועט גאַנץ געוויס גענוג זיין דאָס ביסעל, וואָס איז געזאָגט געוואָרען דאָ פון יענעם קוויטעל. יענע אָבער, וואָס האָבען אַ נאַטור נישט צו גלויבען דעם עהרליכסטען יודען אַפילו, ביז זיי זעהען נישט אַליין מיט זייערע אויגען, שוואַרץ אויף ווייס, פאַר זיי איז דאָ איין ענטפער: געהט, זייט מוחל, און לייענט אַליין מיט אייער כבוד אין דלפּוניווקער פּנקס, וואו די גאַנצע מעשה געפינט זיך כתוב וחתום מיט עדות כשר'ע, פיינע בריות, גרויסע לייט, און וואָס פון דאָרטען איז עס דערנאָך איבערגעשריבען געוואָרען אין די

בראָניקעס מיט אַ גאַנצער ממרא פונ'ם שרייבער דאָרט, אויסלאָזענדיג זיך לסוף אַזוי: „היינט פרעג איך אייך, רבותי, מה נשתנה, מיט וואָס, אַ שטייגער, זאָל אַ דעפּוטאַציע צום רבונו של עולם דורך אַ מת אויף יענער וועלט זיין מעהר משונה ווי דעפּוטאַציעס צו גרויסע פּריצים דורך לעבעדיגע מתים דאָ אויף דער וועלט? נאָר ווי די מעשה איז, יענע האָט בעשיינפערליך געהאָלפען. אין אַ צייט אַרום נאָך דעם קוויטעל איז די מגפה טאַקי געשטילט געוואָרען — און ליהודים אין שטעדטיל, אַ שמחה אַ פרייד אויף יודישע קינדער!".

טאַקי גאַנץ אמת, דאָס יאָהר האָבען יודישע קינדער, לויט אַלטע לייט דערצעהלען, געמאַכט סוכות גאָר אַנטיק, אין פאַריז האָט מען קיין בעסערע נישט געקענט האָבען. ס'איז געווען גענוג מאַטעריאַל פון דער שרפה די סוכות צו בויען, פערשפּאָרט בענוצען דערצו, ווי געוועהנטליך, לאָקשענברעטלעך, טשאָלענטברעטלעך, נאָך און נאָך אַזוינע מיני ברעטלעך. פלאַץ פאַר די סוכות איז אויך געווען גענוג, נישט פעררוקט, ווי אַלע יאָהר, ערגיץ אין אַ לאָך, נעבען שטאַל און אומריינע ערטער, מחילה. היינט האָט מען מקיים געווען זיצען און שלאָפען אין סוכה ווי אין שטוב אויפ'ן רעכטען אמת טאַקי, נישט גלאַט אַזוי זיך. יודען האָבען פערבראַכט דעם יום-טוב פרעהליך, נישט געזאָרגט, געלויבט גאָט און געהאָפט צו זיין ליבען נאָמען מיט בטחון.

און גאָט ברוך-הוא האָט זיינע דלפּוניווקער בעלי-בטחון'ס, נישקשה, נישט פערלאָזען. פון די אומגליקען האָט זיך פאַר זיי אויסגעלאָזט גאָר אַ גליק, און דורך די נויטען, שווערע ביטערע צרות האָט זיך זיי געעפענט אַ וועג אין אַ נייע לאַנד — אין וואָהלין, הייסט עס, אַ געבענשט אָרט מיט אַל-דאָס גוטס, וואָס זייער פוס איז דאָרט קיינמאָל נישט געווען.

ענטדעקט וואָהלין האָבען די משולחים, וועלכע דלפּוניווקע האָט נאָך דער שרפה אַרויסגעשיקט אויף דער וועלט קלייבען געלד. לאָז מען נאָר קיין טעות נישט האָבען, אַז אַרויסגעשיקט מיינט מען מיט געוואַלד, דאָס הייסט, מען האָט זיי גענויט פון קהל, אַלע אין איין קול: טהוט אונז די טובה און פאָהרט מאַכען געלד! חלילה, ביי יודען זאָל זיך אַזוינס טרעפען. וואָס דען? גלאַט אַזוי זיך, דריי פיינע מענשען, מיטבעדערפטיגע, בעפאַלען מיט ווייב און קינדער, אָהן אַ שום פרנסה, געבעך, ווי דער שטייגער איז, האָבען מיט דעם גוטען ווילען גענומען פאַר מצוה אויף זיך די גרויסע טרחא צו זיין משולחים לטובה פאַר

א שטאָדט יודען, נעבעך, און זיך געלאָזט אין דער וועלט אַריין. מען האָט זיי פערזאָרגט מיט כתבים, אונטערגעשריבען פון'ם גאַנצען כלי־קודש, פאַרנעהמסטע לייט, אין וועלכע מען האָט מיט הויכע מליצות געשילדערט דאָס אָנשיקעניש, וואָס אויף דער קהלה זייערער איז אָנגעשיקט געוואָרען, און געבעטען מיט אַלע מיני געבעט די קינדער ישׂראל, רחמנות צו האָבען אויף די נשׂרפים, נעבעך, און געבען די משולחים נדבות, איטליכער כפי זיין פאַרמעגליכקייט. עס פאַרשטעהט זיך, אַז חוץ די כתבים האָט מען ביים אַרויספאָהר געמוזט געבען די משולחים געלט אויך, אויף די נויטיגע הוצאות פאַר זיך אַליין און אויף איבערצולאָזען צום לעבען זייערע ווייבער און קינדער. עס האָט געקאָסט אמת טאַקי נישט טייער — אייז קאָפּיקע גאָר האָט מען געהעכערט אויף דעם פונט פלייש!

א לאַנגע צייט איז פון די משולחים נישט געווען קיין שום ידיעה, גלייך ווי אין וואַסער אַריינגעפאַלען. ס'איז איטליכען אין שטעדטיל געווען אַ גרויס וואונדער, גאָר נישט צו פאַרשטעהן, וואָס זאָל עס אַזוינס בעטייטען! מען האָט זיך געוואונדערט, געוואונדערט ביז מען האָט זיך אויפגעהערט צו וואונדערן. מען וואָלט זיך אין די משולחים שוין געווען גאָר פאַרגעסען, מוחל געווען אַלץ מיט־איינאַנדער, ווען נישט די ווייבער זייערע, וואָס האָבען געפאָדערט ביים שטעדטיל מזונות, געשריגען, געפילדערט: געוואַלד! פאַר וואָס זאָלען מיר זיין עגונות, פערוויסטען אונזערע יאָהרען, ליידען פאַר אַנדערע? דאָס שטעדטיל האָט געמוזט אויסשטעהן זייערע טענות און געשפייזט די לעבעדיגע אַלמנות. מילא וואָס זאָל מען טאָן? איז נאָך אַ קאָפּיקע אויפ'ן פונט פלייש!

פלוצלים, גאָר אומגעריכט, קומט אָן צום רב פון די משולחים אַ בריעף פול מיט התנצלות, אַ פאַרענטפערן זיך אויף דעם לאַנגען שטיל־שווייגען, און מיט אַ קלאָגען זיך אויף דעם פינסטערען מזל, אַז נשׂרפים איז גאָר נישט אַזאַ געהויבענע סחורה, ווי מען האָט געמיינט. גענוג נשׂרפים אַזוינע און אַזוינע שלעפּען זיך אין דער וועלט אַרום. ס'איז געוואָרען עפּיס ווי אַ גאַנג־וועגעלע, אַ חוק, אַז ווי באַלד עס הויבט זיך אָן דער זומער, הויבען אָן יודישע שטעדטלעך צו ברענען. עס פאָהרען אויך אַרום משולחים פון ישיבות, משולחים פון מאיר־בעל־הנס, משולחים'ס משולחים, ירושלמים, ענוות, אייניקלעך און יודען מיט כתבים פון אַלערליי סאָרטען, וועלכע מען וויל. בכן איז שפל... דאָס ביסעל געלד, וואָס זיי האָבען געמאַכט האָט געקלעקט קוים אויף הוצאות. עס

קומט זיי נאָך אַרויס, נאָר זיי זענען מוחל, גאָט זאָל זיי בעצאָהלען פאַר זייער מיה. די ווייבער איז אויך אָנגעקומען בריעף, נאָך מיט אַביסעל געלד דערצו, פון די מאַנען זייערע, וואָס בעטען זיי שטאַרק מחילה פאַר דעם שווייגען ביז אַהער, מסתמא איז רעכט, מסתמא אַז זיי האָבען געשוויגען, האָבען זיי געוואוסט פאַר וואָס... געפינען, געפינען זיי זיך אין וואָהלין, זעהר אַ פעט ווינקעל, וואו זיי וועלען פערבלייבען אויף תמיד און, אם־ירצה־השם, מיט דער צייט מאַכען עפּיס אַ שטיקעל עסק. לעת־עתה קנעלען זיי אונטער. וואָרום אַזוי פאַסט עס זיי צום עסק מכמה וכמה טעמים... אין אַ קורצער צייט אַרום — אַזוי שרייבען זיי — וועלען מיר אייך אַלע אַרויסנעהמען צו זיך, וועט אייך מיט דעם אויבערשטענס הילף פאַרענטפערט ווערען אַלע קשיות. דערווייל לאָז זיין אַלצדינג בסוד. למען־השם, שווייגט, זאָגט נישט קיינעם, וואו מיר זענען, וואָרום דאָס טויג נישט מחמת פיעל טעמים. וד"ל.

נאָר ווייבער זאָלען האַלטען אַ סוד, און נאָך דריי ווייבער מיט־אַ־מאָל, אַזוינס האָט זיך נאָך נישט געטראָפען זינט די וועלט שטעהט. עס פערשטעהט זיך, אַז פאַר גרויס פרייד האָט זיך זיי געשאָטען ניין מאָס רעד פון'ם מויל ווי פון אַ לעכערדיגען זאַק. זיי האָבען דערצעהלט איטליכען די גרויסע גליקען זייערע, אָבגעלויבט אין טאָג אַריין וואָהלין מיט געטאָקטע ליגען, אַז דאָרט איז דאָ פון פויגעל־מילך, געלד וואַלגערט זיך אין די גאַסען, און מלמדים גילט מען דאָרט אָב, זיי געהען אין גאָלד. הערענדיג אַזוינס מאַכען יודען נישט לאַנג שיהות, נעהמען די פים אויף די פלייצעס און לאָזען זיך אַוועק קיין וואָהלין.

אויף דלפוניוקע קוקענדיג האָבען אויך פון אַנדערע ליטווישע שטעדט יודען זיך אָנגעהויבען אַוועקצולאָזען אַהין. מען בעדאַרף וויסען, אַז אונטער דעם נאָמען וואָהלין האָט געהייסען און הייסט נאָך היינט ביי יודען נישט נאָר וואָהלינער גובערניע אַליין, אַלא וואָס דען אויך פּאָדאָליע און בעסאַראַביע, דער גאַנצער געגענד, וואָס ביי אונז צו דרום-זייט. אַזוי ווי ביי וואַרשויער יודען, אַ שטייגער, הייסען אַלע, נישט קיין פּוילישע, אי ליטווישע אי וואָהלינער יודען — ליטוואַקעס.

דאָס-אייגענע וואָס אַמעריקא איז פאַר אונז יודען היינטיגע צייטען איז וואָהלין פאַר זיי געווען דענסטמאָל אין יענער צייט. דער אונטערשייד איז נאָר אַט וואָס: אין אַמעריקא פאָהרט מען מיט דעם ים, און

א דאָמשיף, אַקעגען א פּאָר וואָכען, און אין וואהלין האָט מען זיך געשלעפּט מיט דער יבשה צו-פוס גוטע עטליכע וואכען. און אַמאָל אויך נאָך מעהר, אבשטעלענדיג זיך ביים וועג — געהענדיג אין שטעדטלעך, צווישען יודען רחמנים בני רחמנים... אין אמעריקא זענען יודען, ביים אָנקומען, געוועהנליך טאנדעטניקעס, אַרומגעהערס מיט פּעקלעך סחורה – שמאכטעס, שניידער, אַרבייטער אין פאַבריקעס, און אין וואהלין זענען די ערשטע, וואָס האָבען זיך אַוועקגעלאָזט אַהין, געווען כמעט אַלע מלמדים.

דער שרייבער אין די כראָניקעס לאָזט אויס די דאָזיגע מעשה דאָרט אויפ'ן סוף מיט די ווערטער:

„די יודישע היסטאָריע, אין וועלכער די השגחה פון גאָט אויף זיין געליבט פאָלק, ענטפּלעקט זיך אַזוי בעשיינפערליך איטליכען. וואָס האָט נאָר אויגען צו זעהן און שכל צו פאַרשטעהן – זי, די היסטאָריע הייסט עס, אינגאַנצען איז זי א שטענדיגע שלעפּעניש, אַ אייביגע אַרומוואַגלעניש פון אברהם אבינו ביז אַ צינד. עס רוהט נישט, עס ראַסט נישט דאָס פאָלק ישראל!".

• • •

אָט אַזוי, כמעט אין דעם נוסח, פלעגט אָפט דערציהלען אונז, קינדער, די דאָזיגע מעשה מיין זיידע, עליו-השלום.

אַ דלפוניוקער, שלים-מזלדיגער יוד איז געווען מיין זיידע! פאַר צרות האָט ער בשעת דעם גרויסען הונגער זיך אַוועקגעלאָזט קיין וואָהלין, געענדערט קיין קישינעוו, די הויפּט-שטאָדט פון בעסאַראַביע – אַ לאַנד, וואָס פליסט מילך און האָניג. האָט געקנעלט דאָרט אינאיינעם מיט נאָך אַ סך דלפוניוקער זיין גלייכען און געגאָסען פיעל גוטס: געגעסען מאַמאַליגע, פאַרביסען מיט קאַדע, געטרונקען וויין און געלעבט רוהיג, אָרענטליך-פיין, ווי גאָט האָט געבאָטען, גלייך מיט אַלע דאָרטיגע יודען, און נישט געוואוסט פון קיין בייז.

ווער זאָל זיך עס דענסטמאָל געווען ריכטען, אַז מיר, זיין אייניקעל, זאָל אין אַ צייט אַרום שפּעטער בעשעהרט זיין זעהן אויף די עלטערע יאָהרען, ווי דאָס אייגענע אָרט, וואָס האָט פריהער געפליסט

מילך און האָניג, פליסט אַצונד, אוי-וועה — עס איז שווער צו זאָגען... נאָר איך מענדעלי בין דערצו שוואַך, אלט. מיין איינציגער כח, אוי, איז נישט מעהר, וויינען שטילערהייט פאַר זיך, וואַרגען זיך מיט טרערען, און צו די אלע פריהערדיגע, אלטע יודישע צרות צו-צושרייבען אין די כראָניקעס אויך די היינטיגע, נייע צרה.

צום צענטן יאָרצייט פון

מענדעלע מוכר-ספרים

(שלום יעקב אַבראַמאָוויטש)

צום צענטן יאָרצייט האָט דער פאַרלאַג „מענדעלע“ אַרויסגעגעבן אַלע ווערק פון מענדעלע מו״ס אין אַ נייער, באַאַרבעטער און קאָנטראָלירטער אויסגאַבע. פאַר יעדן באַנד קומט אַן אַריינפיר און אויך אַ גענעריקע אָפּהאַנדלונג-כאַראַקטעריסטיק פון די ווערק.

אויסער די פריערדיקע צוואַנציק בענדער, האָט דער פאַרלאַג אַרויסגעגעבן צום יאָרצייט נייע צוויי בענדער: באַנד XXI „מעשיות וועגן מענדעלען“ און באַנד XXII „דער מענדעלע-טורעם“.

- באַנד 1 מענדעלע מוכר-ספרים (זיין לעבן און שאַפן)
- באַנד 2 דאָס קליינע מענטשעלע
- באַנד 3 פישקע דער קרומער
- באַנד 4 די טאַקסע אָדער די באַנדע שטאָט-בעלי-טובות.
- באַנד 5 די קליאַטשע
- באַנד 6 לופט באַלאָן. דער פיש
- באַנד 7 יודעל
- באַנד 8 שבתדיקע זמירות. פרק-שירה
- באַנד 9 מסעות בנימין השלישי
- באַנד 10 דער פריזיוו
- באַנד 11 דאָס ווינטשפינגעריל, I טייל
- באַנד 12 דאָס ווינטשפינגעריל, II טייל
- באַנד 13 צוריק אַהיים. אַלטע מעשה. שם און יפת אין וואַגאָן
- באַנד 14 אין אַ שטורעם-צייט. אין דער ישיבה של מעלה. אַ סגולה צו יידישע צרות
- באַנד 15 די נשרפים. ספר הבהמות. ספר הגלגולים. דאָס קעלבל
- באַנד 16 שבת און יום-טוב. חג האָסיף. דער חילוף. שבת. וואָס הייסט חנוכה. אויף אַסיפות. אַ שטאָט אין מזרח-וואַנט. די אַנטדעקונג פון וואָלין.
- באַנד 17 עלטערן און קינדער
- באַנד 18 שלמה ר׳ חיימס (1 בוך)
- באַנד 19 שלמה ר׳ חיימס (2 בוך)
- באַנד 20 זכרונות וועגן מענדעלען

נייע צוויי בענדער

- באַנד 21 מעשיות וועגן מענדעלען
  מעשיות, זכרונות, עפּיזאָדן און קוריאָזן דערציילט פון שלום-עליכם, ציטראָן, אַנ — סקי, ראַווניצקי, קלויזנער, שניאור, פיכמאַן א. א.
- באַנד 22 מענדעלע-טורעם
  אַרטיקלען פון פרץ, בערדיטשעווסקי, בינזבורג, דובנאָוו, דינעזאָן, בערקאָוויטש, שפּעקטאָר, ווייטער, גנעסין, רעליק, פּרילוצקי, ניגער, נאַדיר, אויסלענדער, דאָבּרושין, מייזיל, גראָס א. א.

די ווערק פון מענדעלע מוכר-ספרים זענען די גרונט-שטיינער פון דער יידישער ליטעראַטור. דאָס איז איר אָנהייב, איר ערשטער אויסדרוק פון קראַפט, פון פאָרם, פון שפּראַכלעכער און קינסטלערישער פאַרווירקלעכונג.

מענדעלע איז ביז היינט דער גרעסטער קינסטלער פון יידישן וואָרט. זיין ווערק איז צום לערנען, צום שטודירן און צום געניסן צוגלייך. מענדעלעס ווערק דאַרפן זיך געפינען אין יעדן יידישן הויז!

פאַרלאַג געזעלשאַפט „צענטראַל“ ווארשע, נאַוואָליפּקי 7.